

**TURUN
YLIOPISTO**

Martti Lutherin näkemykset kielletystä seksuaalisuudesta

Juuso Airola

Pro gradu-tutkielma

Uskontotiede

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Lokakuu 2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Uskontotiede

Juuso Airola

Martti Lutherin näkemykset kielletystä seksuaalisuudesta

Sivumäärä: 92

Pro gradu -tutkielmani tarkastelee Martti Lutherin näkemyksiä hänen paheksumistaan seksuaalisuuden ilmenemismuodoista. Tutkimuksessani hyödynnettävä aineisto koostuu aihetta käsittelevistä Lutherin teksteistä. Olen käyttänyt aineiston koonnissa apuna seksuaalisuutta aiemmin käsitellyttä Luther-tutkimusta, jonka lisäksi olen perehtynyt Lutherin tuotantoon etsien työni kannalta temaattisesti relevantteja tekstejä.

Käytän tutkimuksen metodologisena apuvälineenä tulkintaani Mary Douglasin esittämästä strukturalismin teoriasta. Kielletystä seksuaalisuudesta asettuu työni keskeiseksi käsitteeksi, jota operationalisoin rajan ja normin käsitteiden avulla. Niiden pohjalta yhteisön jäsenten voi katsoa omaavan tiedon luvallisista ja luvattomista asioista sekä siitä, millä toimilla näiden välinen raja ylitetään.

Lutherin voi tulkita pitäneen avioliittoa ja lisääntymispyrkimyksellisyyttä kiellettyä seksuaalisuutta rajaavina tekijöinä. Heteroseksuaalisesta jälkikasvua tuottavasta yhdynnästä muodostuu tämän perusteella avioseksin sallittavuutta määrittelevä normi.

Lutherin näkemyksissä on katolisen oppiperimän lisäksi huomattavissa myös hänen pyrkimyksensä uudistaa kirkon oppeja. Hänen voi katsoa joltain osin noudattaneen katolilaisuudessa vallassa olleita näkemyksiä, mutta esittäneen niitä kohtaan myös kritiikkiä.

Avainsanat: Luther, seksuaalisuus, uskonpuhdistus, reformaatio, katolilaisuus, keskiaika, syntiinlankeemus, synty, avioliitto, raja, normi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Aiheen esittely	5
1.2	Tutkimuskysymykset	7
1.3	Martti Luther	8
1.4	Aikaisempaa tutkimusta	9
2	Teoreettinen viitekehys	13
3	Aineisto ja tutkimusmenetelmät	16
3.1	Käytetty aineisto	16
3.2	Teoriaohjaava laadullinen analyysi	18
3.3	Eettiset kysymykset	21
4	Keskiajalla vallassa olleiden seksuaalinäkemyksien muokkaantuminen	23
4.1	Paavali	24
4.2	Kirkkoisä Augustinus	25
4.3	Gregoriaaninen reformi	27
4.4	Decretum Gratiani	28
4.5	Myöhäiskeskiajan seksuaalinäkemykselliset muutokset	30
5	Lutherin seksuaalinäkemykset	33
5.1	Avoliitto synnin toteutuspaikkana ja sen samanaikaisena puhdistajana	33
5.2	Papiston selibaattivaateen kritisointi ja heidän oikeutensa avioitua	39
5.3	Jalkavaimokysymys	43
5.4	Avioeroon oikeuttava toiminta	44
5.4.1	Erossa olevat puoliset ja avioon kelpaamattomat henkilöt	44
5.4.2	Aviorikoksen vaikutus	48
5.4.3	Pystyykö aviorikoksen oikeuttamaan?	51
5.5	Seksuaalirikkeet	56
5.5.1	Huorinteko	56
5.5.2	Aviorikos	58
5.5.3	Sodomia	60
5.5.4	Prostituutio	62

5.5.5	Raiskaus	65
5.5.6	Insesti	68
6	Aineiston analysointi ja loppupäätelmät.....	70
6.1	Yhteenveto saaduista tuloksista	70
6.2	Lutherin näkemysten analysointi.....	73
6.3	Lutherin näkemysten poikkeavuus katolilaisuuden valtavirtaisista.....	76
6.4	Jatkotutkimusaiheet.....	79
7	Lähdeluettelo.....	81

1 Johdanto

1.1 Aiheen esittely

Uskonnon ja seksuaalisuuden välisen suhteen käsitteleminen on osa nykyaikaista yhteiskunnallisesta keskustelua. Ranskassa on kuluneen vuoden aikana nostettu esiin tapauksia, joissa katolisen kirkon edustajien on katsottu syyllistyneen alaikäisten lasten hyväksikäyttöön (Yle 2021) Näiden rikosten systemaattiseen salaamiseen pyrkinyt kirkollinen järjestelmä osoittaa, ettei seksuaalisuutta vieläkään koeta kristinuskon piirissä aiheena, jota ollaan valmiita avoimesti käsittelemään. Katolilaisuuden piirissä tapahtuneista seksuaalirikosskandaaleista kertovat uutiset toimivat esimerkkinä jo historiallisesta ajattelumaailmasta, jossa seksuaalisuus käsitetään kirkon silmissä hallittavissa olevana ja salattavana luonteenpiirteenä.

Oman seksuaalisuuden ilmaisemisen vapaus kuuluu nykyisin ihmisoikeuksiin, mutta Suomessakaan ei tarvitse matkustaa kauas menneisyyteen huomatakseen, ettei tätä ole maassamme vielä kauaa toteutettu.¹ Uskontoa on kuitenkin käytetty historiassa aseena, jolla on pyritty rajoittamaan seksuaalisuuden esiintymistä. Hallintakeinoista huolimatta sen on kristillisissä näkemyksissä nähty usein olevan osa ihmisluntoa (Brundage 1987, 63) Täydellisen kieltämisen sijaan kirkon keskuudesta on läpi ajanlaskumme noussut henkilöitä, jotka ovat opeillaan pyrkineet estämään vääränlaisena pidetyn seksuaalisuuden ilmenemisen.

Tulen työssäni tutkimaan Martti Lutherin näkemyksiä kielletyn seksuaalisuuden kategoriasta ja siitä, miten se hänen teksteissään koostuvassa aineistossa määrittyy. Luther on kristillinen auktoriteetti, joka on vaikuttanut vahvasti nykyaikaisen suomalaisen kristinuskon kentän muokkaantumiseen. Hänen historiallista merkittävyyttään ei tule myöskään aliarvioida. Lutherin on nähty olleen avainasemassa rikkomassa eliitin asettamia rajoja ja edelläkävijä avoimemman sekä hyväksytyimmän seksuaalikäsitysten muodostumisessa (Marty 2006, 198). Jälkipolville tästä on jäänyt hänen tuotantonsa todisteeksi. Lutherin elinaikana paavinvalta oli kriisissä, ja levottomuuksien vallitessa yhteiskunnat kokivat tarvetta uuden ihmiskuvan

¹ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos ohjeistaa nykyisin sukupuolten olevan yksilöllisiä ja seksuaalisten kokemusten kirjon olevan moninainen (THL 2020). Tasa-arvoisuutta ja ihmisoikeuksia noudattava linjaus ei ole vielä pitkäikäinen. THL poisti *homoseksuaalisuuden* tautiluokituksestaan vuonna 1981 ja vasta vuonna 2011 sieltä poistettiin myös *fetisismi*, *sadomasokismi* ja *transvestismi*.

synnylle (Manns 1983, 7–9). Historiallisesti aika vaikuttaakin olleen uskonpuhdistuksen tuomalle muutokselle valmis.

Lähden tutkimuksessani liikkeelle taustaolettamuksesta, jonka mukaan Lutherin seksuaalinäkemyksillä on ollut vaikutusta luterilaisuudessa esiintyviin näkemyksiin. Luther ei tosin itse puhunut seksuaalisuudesta tai sen ilmenemisestä, koska myöhäiskeskiajalla ei *seksuaalisuutta* käsitteenä vielä tunnettu (Arffman 2006, 173). Koenkin luonnollisemmaksi keskustella niistä seksuaalisuutta sisältäneistä toimintatavoista, joiden ei voi katsoa olleen hänen mielestään tai elinaikanaan sallittuja. Tätä rajasi keskiajalla pitkälti heteronormatiivinen, eli vastakkaisten sukupuolien harjoittama yhdyntä (Salmesvuori 2006, 97–98).

Yhteiskuntien on nähty tottuneen useimmiten tulkitsemaan seksuaalisuutta käsitteleviä sääntöjä oman kulttuurinsa esittämien mallien mukaisesti. Juutalais-kristillisissä yhteiskunnissa niitä oikeutetaan useimmiten aviollisen lisääntymisen tärkeydellä. (Gregersen 1993, 17–18.) Tämän perusteella oikeanlaiseksi seksuaalisuuden ilmenemiseksi muodostuu kristinuskossa vanhemmuuden mahdollistava toiminta. Katolilaisuus oli gregoriaanisen reformin vaikutuksesta kokenut keskiajalla jo yhden kirkon sisäisen uudistuksen, jolla oli vaikutusta hyväksytyyn seksuaalisuuden määrittelemiseen.² Luther nojaa aineistossa usein alkukirkon oppineisiin luoden näin kuvan siitä, että hän piti heidän esittämiä seksuaalinäkemyksiä ensisijaisessa asemassa uudempiin verrattuna. Koin tämän pohjalta tärkeänä tutkia Lutherin näkemyksiin vaikuttaneita historiallisia henkilöitä ja tapahtumia. Onkin tärkeä huomioida, että keskiajalla katolisen kirkon keskuudessa vallinneet opit edustivat sitä kulttuuria ja niitä normeja, joita pidettiin yleisesti sallittuina.

Suomessa ei mielestäni olla vielä tilanteessa, jossa kaikki voivat kokea yhdenvertaisen vapaasti oman seksuaalisuutensa. Näkemystäni puoltaa toteama, jonka mukaan seksuaalivähemmistöjen edustajat saavat yhteiskunnassamme vieläkin osakseen epätasa-arvoista kohtelua (syrjinta.fi). Ilman oikeuden tasapuolista kunnioittamista ei yhdenvertaisuus ole saavutettavissa. Ranskan seksuaalirikosskandaalin ohella myös nykyaikainen suomalainen julkinen keskustelu on osoittanut uskonnollisen diskurssin olevan osa seksuaalisuuden käsittelyä. Uskontotieteilijä Joonas Korpela on todennut, että eduskunnassammekin on esitetty tasa-arvoista avioliittolakia käsitellessä puheenvuoroja, joissa seksuaalisuuden ei voi katsoa olleen vapaa raamatullisista

² Ks. Brundage 2010, 36.

arvoista (Korpela 2018, 54–56). Luterilaisella eetoksella onkin nähty olevan sekulaarissa Suomessa edelleen vahva jalansija (Komulainen 2017). Luterilaisuuden suomalaisesta uskonnollisesta kentästä omaaman valta-aseman³ takia Lutherin seksuaalinäkemyksen tutkiminen tarjoaa keinon perehtyä tällaisten luterilaisuuteen liitettävien olettamien taustalla esiintyviin vaikutuksiin.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tarkoitukseni on tutkia, millaista seksuaalikäyttäytymistä Lutherin voi katsoa pitäneen kiellettyinä, mutta haluan myös selvittää, miten hän perusteli näkemyksensä. Lähestyn näitä aiheita kysymällä aineistoltani:

1. Millaisen seksuaalisen toiminnan Martti Luther esittää kielletyksi?
2. Millä tavalla kielletyn seksuaalisuuden kategoria määrittyy Lutherin näkemyksissä?

Luther halusi uudistaa katolilaisuuden ajamia opinkohtia ja olen miettinyt, kattoivatko pyrkimykset myös kirkon seksuaalinäkemyksiä. Tutkimuksessa käyttämäni materiaali jakaantuu karkeasti Lutherin omista teksteistä koostuvaan aineistoon, hänen seksuaalinäkemyksiään käsittelevään aiempaan tutkimukseen sekä aihetta taustoittavaan tutkimuskirjallisuuteen. Aineiston ja Lutherin näkemyksiä käsittelevän aiemman tutkimuksen pohjalta pyrin luomaan kuvan niistä seksuaalitoimista, joita Luther piti paheksuttavina. Tutkin tämän ohella myös millaisia perusteluita hän määritelmilleen antoi.

Tutkimuskirjallisuuteni käsittelee keskiaikaisen katolisen kirkon näkemyksiä sallittuna ja kiellettyinä pidetystä seksuaalisuudesta sekä niiden ilmenemismuodoista. Pyrin kirjallisuuden kautta muodostuvan kuvan avulla perehtymään siihen, millaiset seksuaalinäkemykset olivat katolilaisuuden valtavirtaa ennen Lutheria, hänen elinaikanaan ja miksi hän mahdollisesti piti joitain niistä väärinä. Lähden liikkeelle olettamalla, että Lutherilla oli omia näkemyksiä katolisen kirkon paheksumista seksuaalitoiminnan muodoista. Taustoittavan tutkimuskirjallisuuden avulla yritän selvittää, löytyikö Lutherin sekä vallassa olleiden näkemysten ja niiden taustalla vaikuttavien perusteluiden välillä yhteneväisyyksiä vai eroja.

³ Vuoden 2020 lopulla evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuului noin 3 743 000 jäsentä, eli 67,6 % Suomen väestöstä (EVL 2021).

1.3 Martti Luther

Martti Luther oli keskiajalla elänyt katolisen koulutuksen saanut pappi, jonka kirkon oppeihin kohdistuneet näkemyserot vaikuttivat uskonpuhdistuksen syntyyn. Hän vaikutti aikana, jolloin läntinen maailma oli murroskohdassa. Keskiaika katolisen kirkon valta-asemineen oli jäämässä taakse, kun uusi valistuksen ja ihmiskeskeisyyden muodostama aalto oli tekemässä tulojaan. 1500-luvun alussa katolilaisuus ei ollut vielä valmis hyväksymään kirkon vallan vähenemistä. Tätä vastustaakseen paavi Leo X julkaisi vuonna 1516 *bullan*, joka asetti kaikki kristityt paavinvallan alaisiksi (Marty 2006, 50). Aikakausi tarjosi ne puitteet, jotka mahdollistivat Lutherin kaltaisen uudistajan synnyn. Kirkko oli ollut läpi keskiajan vahvassa, yhteiskuntaa ja sen jäseniä hallitsevassa asemassa, mutta muutos oli koittamassa.

Lutherin näkemykset alkoivat jo nuorena opiskelijana muokkaantua valtavirtaisesta ajattelumaailmasta poikkeavaksi. Hänen mielestään Jumalaa ei tullut yrittää miellyttää eikä sen ole nähty olleen ihmisen omaamin kyvyin hänestä edes mahdollista (Marty 2006, 24). Tästä voi katsoa muodostuneen pohja yhdelle Lutherin tärkeimmistä opinkohdista. Ihminen saattoi pelastautua hänestä vain yksin Jumalan armosta, ei omien tekojen vaikutuksesta (EVLä). Tässä on huomioitava näkemyksen suhde katolilaisuudessa esiintyneen toiminnan kanssa. Katolisen kirkon piirissä aneakauppa, eli syntien anteeksiannon ostaminen oli keskiajalla yleistä. Lutherin näkemys ei puoltanut toimintaa esittäen, etteivät ihmiset voineet hankkia rahalla itselleen synninpäästöä tai kirkko edes myöntää sitä.

Opillisten ongelmakohtien arvosteleminen nousi Lutherin elämässä myös myöhemmin esille. Kirkon palveluksessa toimiessaan hänen on katsottu tulleen siihen tulokseen, että katolilaisuus opetti armosta väärin. Lutherin mukaan ihminen pystyi olemaan ainoastaan vapaa ja vanhurskas, jos tiedosti oman syntisen asemansa sekä kyvyttömyytensä vaikuttaa siihen (Manns 1983, 46–47). Keskiöön muodostui näkemys ihmisen ja Jumalan välisestä henkilökohtaisesta yhteydestä, jonka nojalla kirkolla ei ollut Hänen puolestaan valtaa päättää yksilön pelastumisesta. Tätä voi pitää eräänlaisena alkusysäyksenä Lutherin esittämälle kritiikille katolilaisuutta ja sen ajamia oppeja kohtaan.

Vuosi 1517 oli Lutherin kannalta merkittävä. Parhaiten aika muistetaan hänen 95 teesistään kertovasta tarinasta, mutta kyseisellä vuodella on kuitenkin nähty olleen myös suurempi funktio

Lutherin elämässä. Tuolloin hänen on katsottu aloittaneen hyökätä katolisia oppikohtia vastaan kritisoiden erityisesti pappien selibaattia, anekauppaa ja kirkon jumalallista asemaa. (Marty 2006, 46.) Teoilla oli mittavat vaikutukset ja ne asettivat hänet julkisesti törmäyskurssille katolisen kirkon ja sen valtavirtaisten näkemysten kanssa. Luther oli alle 40-vuotiaana tullut siihen lopputulokseen, ettei läpi keskiajan kehittynyt katolinen kirkko noudattanut opeissaan sitä sanomaa, joka hänestä edusti kristinuskon ydintä.

Mitä vaikutuksia Lutherin esittämällä näkemyksillä oli? Hänen ei ole tulkittu pitäneen itseään kirkon vihollisena, vaan sen uudistajana. Lutherin näkemykset eivät olleet ikinä täysin ristiriidassa katolisen kirkon virallisten linjojen kanssa, mutta tästä huolimatta heidän välillään olleen suhteen on nähty kertoneen muuta. (Marty 2006, 69–71.) Kristillisen kirkon 1500-vuotista historiaa ei tullut sivuuttaa ja Luther arvosti kirkkoa sekä sen oppeja tehdyistä virheistä huolimatta. On hyvä muistaa, ettei hän elinaikanaan pyrkinyt synnyttämään katolilaisuudesta poikkeavaa kristinuskon suuntausta, vaan tämä tapahtui vasta hänen jälkeensä. Antamastaan kritiikistä huolimatta hän piti itseään katolisena ja pappina kirkon edustajana.

Tutkimukseni kannalta Lutherin aatehistorian läpikäyminen on tärkeää. Huomionarvoista on, että hän koki nuorelta iältä saakka tarvetta uudistaa valtavirtaisia katolisia näkemyksiä. Poltteen taustalla ei vaikuttanut pyrkimys luoda kokonaan uutta, vaan hyödyntää jo olemassa olevia kristillisiä oppeja. Lutherin esittämä kritiikki kohdistuikin opinkohtiin, joiden hän katsoi vääristyneen alkuperäisestä. Hänen omat näkemyksensä edustavat ennen kaikkea hänen omaa tulkintaansa kristillisten pyhien tekstien sanomasta. Tutkimukseen valikoitunut Luther-aineisto nojaa esitetyn mukaisesti sellaisiin kirkollisiin lähteisiin, joita on kristillisessä historiassa pidetty auktoriteetillisessä asemassa.

1.4 Aikaisempaa tutkimusta

Seksuaalisuutta⁴, kuten myös Lutherin näkemyksiä siitä, on tutkittu jo aiemminkin. Aikaisemman tutkimuksen perusteella on selvinnyt, että varsinkin Lutherin avioliiton näkemyksiä on tarkasteltu ahkerasti. Kirsi Stjernan kirjoittamat *Women and the*

⁴ Edgar Gregersenin kirja *Seksuaalisuuden maailma* (1993) tarjosi iästään huolimatta monipuolista tietoa seksuaalisuudesta, sen tutkimisen historiasta ja kulttuurien välisistä normeista sekä käytänteistä. Michel Foucault'n *Seksuaalisuuden historia: tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä* (2010) on puolestaan erinomainen sukellus seksuaalisuuden vaikutukseen ja sen näkymiseen ihmisissä.

Reformation (2009) ja *Luther on Marriage, for Gays and Straights* (2014) sekä Sini Mikkolan *Luther, Same-Sex Marriage, and the Evangelical-Lutheran Church of Finland: A Gender-Sensitive Historical Analysis* (2020) osoittivat, että Suomessakin on viime vuosina tehty seksuaalisuuden ja uskonnon välisellä kentällä kansainvälisesti merkittävää Luther-tutkimusta. Näissä fokus on syventynyt tutkimaan Lutherin näkemyksiä naisen roolista ja samaa sukupuolta olevien avioliitoista. Aiempien tutkimusten yhteneväisiä teemoja ovat olleet avioliittojen lisääntymistarkoituksellisuus ja sukupuolten keskinäinen tasa-arvo. Varsinkin näistä ensimmäiseen liittyvät näkemykset korostuivat muodostaessani kuvaa siitä, millä perustein Lutherin saattoi katsoa pitäneen joitain seksuaalitoimia kiellettyinä.

Vastaavat teemat toistuivat myös ulkomaisten tutkijoiden tuotannossa. Lutherin liittyvä seksuaalitutkimus on lähestynyt aihetta avioliiton kategorian kautta. Hyödynsin David K. Semenyan *Pastoral evaluation on the basotho's view of sexuality Revisiting the views on sexuality of Augustine, Thomas Aquinas, Martin Luther and John Calvin* (2015), Helmus Puffin *Martin Luther, the Sexual Reformation, and Same-Sex Sexuality* (2017) ja Jane Strohlin *Luther's New View on Marriage, Sexuality and the Family* (2009) tutkimuksia. Niiden otsikoista on huomattavissa, että kotimaisen tutkimuksen kaltaisesti ne käsittelevät seksuaalisuutta avioliiton kautta. Kielletyn seksuaalisuuden teemaa sivutaan tutkimusten ohessa, mutta joidenkin toimien paheksuntaan liittyvät näkemykset vain tuodaan esille, eikä itse tekoihin laajemmin paneuduta.

Merry E. Wiesner-Hanks käsittelee Lutherin seksuaalisuutta koskevia mielipiteitä kirjassaan *Christianity and Sexuality in the Early Modern World* (2000) ja hän on yhdessä Susan C. Karant-Nunnin kanssa kirjoittanut teoksen *Luther on Women: A sourcebook* (2003). Yhteisteos hyödyntää paljon Lutherin omia tekstejä ja yrittää niiden avulla luoda laajempaa kuvaa hänen seksuaalinäkemyksistään. Molemmissa näkökanta kuitenkin koskee väljemmin kaikkea seksuaalisuutta, ei vain sen kiellettynä pidettävää puolta.

Aiemman tutkimuksen läpikäyminen on osoittanut, ettei Lutherin omia näkemyksiä kielletyksi määrittävästä seksuaalisesta toiminnasta ole aiemmin keskitytty laajemmin tutkimaan. Sallittu rajataan näissä vain aviollisen lisääntymisen kautta, mutta aineiston perusteella koen erottelevien tekijöiden olevan moninaisempia. Tutkimuksessa käsitellenkin myös lisääntymispyrkimyksellisyydestä poikkeavia seksuaalisuuden ilmenemistapoja.

Aikaisempien tutkimusten esille nostama avioliiton ja seksuaalisuuden välisen yhteyden korostaminen luo mielikuvan, jonka mukaan aviopuolisoiden välinen seksuaalisuus oli aina Lutherin mielestä sallittua ja siitä poikkeava kiellettyä. Tutkin tämän mielikuvan totuusperäisyyttä paneutumalla käsittelemään kaikkia erilaisia seksuaalisuuden muotoja, joita ihmisten välillä siviilisäädystä huolimatta esiintyi. Aikaisemman tutkimuksen pohjalta tutkimusaukoksi muodostuu kaiken sellaisen seksuaalisuuden tutkiminen, jota Luther piti kiellettyinä. Avioliiton asettamien rajojen ulkopuolelle ulottuva näkökulmani mahdollistaa esittämäni tutkimusaukkoon syventymisen, koska en koe kielletyn kategorian erottuvan vain aviollisen ja esiaviollisen muodostaman rajan kautta.

Tutkimusaukon korostaminen osoittaa myös sen, miksi tutkimus on merkittävää. Aikaisempien tutkimustulosten mukaan Luther liittyy seksuaalisuuden ja avioliiton erottamattomasti toisiinsa. Tarkoitukseni ei ole kumota tätä väitettä, eikä se ole aineiston perusteella edes mahdollista. Tutkimukseni kuitenkin huomioi, ettei avioliitto välttämättä ilmentänyt Lutherille seksuaalista turvasatamaa, jonka suojassa kaikki oli mahdollista. Se mahdollisti aktiivisen seksuaalielämän, mutta asetti silti tiukkoja rajoitteita sen toteuttamiseksi. Ihminen saattoi altistua seksuaalirikkeille niin aviossa kuin sen ulkopuolella, joten hänen voi katsoa pyrkineen säännöstelemään seksuaalisuuden ilmenemistä jopa avioliiton asettamia rajoitteita pidemmälle.

Olen tukeutunut erityisesti seuraaviin teoksiin muodostaessani kuvaa keskiajalla vallinneista seksuaalikäsitteistä. Seksuaalisuuden kirjon voi ajatella olleen jo tuolloin todella laaja. Tätä ovat James A. Brundage ja Vern L. Bulloughin erityisesti käsitelleet toimittamissaan teoksissa *Sexual practises & Medieval church* (1982) ja *Handbook of medieval sexuality* (2010). Seksuaalisesta monimuotoisuudesta huolimatta on kuitenkin selväksi, ettei kirkko hyväksynyt kaikkia. Ruth Mazo Karraksen *Sexuality in the Medieval Europe: Doing Unto Others* (2017) toteaa oikeaoppisen seksin harrastamisen olleen keskiajalla paljon käsitelty aihe. Aineiston pohjalta myös Lutherin tunnusti seksuaalitoimien moninaisuuden. Hän oli kuitenkin kirkon kanssa vahvasti samaa mieltä siitä, etteivät kaikki olleet yhteneväisesti oikeita tai sallittuja. Onkin relevanttia selvittää, millaisia yhteneväisyyksiä Lutherin näkemyksillä oli vallassa olleiden vastaavien kanssa.

Seksuaalisuuden vääriä ilmenemistapoja ja ylipäättään liiallista esiintymistä pyrittiin kirkon toimesta aktiivisesti rajoittamaan. Catherine Crawfordin teos *European Sexualities, 1400–1800* (2007) osoittaa, että tämä tavoite pyrittiin eri keinoin saavuttamaan. Kristillisten oppien valossa

kaikkia seksuaalirikkeitä ei pidetty tasavertaisina ja James A. Brundagen tuo kirjassaan *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe* (1987) esille, että toimien sallivuutta käsitelleet rajat olivat jatkuvassa muutoksessa. Luther halusi myös ehkäistä kielletyksi määrittelemänsä haureuden esiintymistä säilyttäen tästä vastuuta yhteiskunnalle.

Esittelemieni teosten avulla luon tutkimuksen analyysiluvussa myös kuvan siitä, miten keskiajan katolisessa perinteessä määritettiin kielletyksi luokittuva seksuaalinen toiminta. Peilaan aineistosta nousevia näkemyksiä teoksista muodostuvaan kuvaan korostaen näin Lutherin omia käsityksiä, kuten myös katsomusten välisiä yhtäläisyyksiä ja eroja.

2 Teorettinen viitekehys

Hyödynnän tutkimuksessani löyhästi strukturalismin ajatusta kulttuurien koostumisesta omista sisäisistä rakenteistaan (Kunin 2014, 367). Koen keskiajasta kertovan tutkimuskirjallisuuteni kuvaavan katolilaista normien rajaamaa seksuaalikulttuuria. Aineisto kuvaa minulle vastaavanlaista Lutherin näkemyksiin pohjautuvaa järjestelmää, tietynlaista kulttuurinomaista kokonaisuutta. Kasvatustieteilijä Timo Laineen mukaan onkin normaalia, että eri kulttuureissa asiat voidaan ymmärtää eri tavoilla (Laine 2015, 30). En käsittele Lutherin näkemyksiä tai katolilaisuutta kulttuurisina rakenteina, vaan tiettyjen yhteisöjen keskuudessa vallinneina järjestelminä, johon niiden jäsenten käsitykset ovat perustuneet. Tämän perusteella minkään toiminnan ei voi itsessään esittää olevan joko sallittua tai kiellettyä, vaan tällaiset määritelmät muodostuvat yhteisön ja sen jäsenten keskuudessa.

Tutkin Lutherin omia seksuaalinäkemyksiä ja tästä seuraten ne edustavat minulle katolilaisuuteen verrannollista omaa normijärjestelmäänsä. Olen päätenyt tähän valintaan peilaamalla aineiston pohjalta muodostamaani kuvaa katolilaisen valtavirtaisen näkemysmaailman kanssa. Molemmissa tapauksissa koen, että kielletyn seksuaalisuuden määritelmä koostuu joukosta erilaisia seksuaalisuuteen liittyviä kategorioita, joita pidetään eri perustein hyväksymättöminä.

Tutkimukseni keskeiseksi käsitteeksi määrittyy *kielletty seksuaalisuus*. Sovellan antropologi Mary Douglasin epäpuhtauden teoriaa, jonka perusteella epäpuhtauden voi tulkita kaikeksi sellaiseksi, joka rikkoo vallitsevan järjestelmän asettamia normeja. Hänen mukaansa erilaisilla kulttuureilla on omat arvostamansa asiat ja luokitusjärjestelmänsä. Niihin liittyviä mahdollisia poikkeavuuksia ei tunnusteta, jotta vallitseva järjestelmä voidaan säilyttää. (Douglas 2000, 85–86, 90–92.) Douglas siirsi huomion aikaisemmin tavallisiksi luokitelluista rakenteista⁵ kohti yhteisöissä vallitsevia symbolisia järjestelmiä. Ne edustivat hänelle yhteisön omaa sisäistä arvomaailmaa, jonka ulkopuolelle jääviä asioita saatetaan lähestyä liankaltaisuuteen perustuvana *vääränä*. Tutkimukseni kontekstissa tämä tarkoittaa kielletyn seksuaalisuuden kategorian määrittävän aineistossa sellaisen toiminnan kautta, joka on vallitsevien normien vastaista. Douglas oli strukturalisti ja hänen teoriansa on nähty hyödyntäneen kyseisen

⁵ Tavallisilla rakenteilla tarkoitan kielellisiä, sosiaalisia tai kulttuurisia rakenteita.

tieteenfilosofian tarjoamaa lähestymistapaa esittäessään, että jollakin asialla voi olla sellaisia ominaisuuksia, jotka eivät ole kyseessä olevan yhteisön arvojen mukaisia. Näiden ominaisuuksien ilmeneminen luo rajan puhtaana pidetyn ja epäpuhtauden välille. (Kunin 2014, 368.)

Douglasin teoriaa kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. Hänelle epäpuhtauden on katsottu olleen järjestelmän luomaa, jotakin sellaista, joka on sen sivutuote itse kuulumatta kuitenkaan siihen. Se on luodusta järjestyksestä seuraavaa epäjärjestyttä, ainetta väärässä paikassa. Erityisesti huomiota onkin herättänyt hänen tapansa liittää epäpuhtaus suoraan osaksi tätä sekasortoa. (Lagerspetz 2008, 102, 106–107.) Annetun kritiikin perusteella Douglas ei näe, että jokin asia voisi itsessään olla epäpuhdasta. Hänelle siitä tulee sellaista vasta, kun kyseessä olevan asia rikkoo jotenkin vallitsevien normien mukaista tapaa käyttää sitä. Douglasin itse käyttämässä esimerkissä hän osoittaa, ettei kenkiä koeta itsessään epäpuhtaana ennen kuin ne on nostettu pöydälle (Douglas 2000, 86). Asiasta tulee tällöin väärässä paikassa olevana normien vastaista, epäpuhdasta.

Olen tutkimuksen keskeisen käsitteen avulla pystynyt nostamaan aineistosta esille Lutherille normeista poikenneita toiminnallisia kategorioita. Operationalisoin kielletyn seksuaalisuuden kategoriaa hyödyntämällä näkemyksiä *rajasta ja normista*. Tarkoitukseni on selvittää, mistä kielletyn ja sallitun seksuaalisuuden raja aineiston perusteella muodostuu sekä mitkä ovat ne normit, jotka tulevat Lutherin käsitysten mukaan rikotuiksi. Vastausten löytäminen on olennainen osa tarkastellessa hänen näkemyksiänsä kielletystä seksuaalisuudesta. Rajan löytäminen mahdollistaa toimien lähemmän tutkimisen, ja normit esittävät tärkeää roolia kielletyn kategorian määrittämisessä.

Tutkin aineiston pohjalta muodostuvaa käsitystä rajasta, jonka ylittäminen saa seksuaalisen teon muuttumaan kielletyksi. Koen sen aineettomana kokonaisuutena, eli jonain sellaisena, jonka ylittämiseen liittyy fyysisyyden sijasta symbolisyyttä. Onkin esitetty, että raja voidaan käsittää kulttuurisesti luoduksi kokonaisuudeksi, jota jäsenten oletetaan yhteisöllisyyden takia noudattavan (Shamir & Melnik 2003, 281). Hyödynnän näkemystä kuvaamaan kulttuurin normien ylläpitämää sallitun rajaa, jonka reunaehdot ylityttyä henkilö on päätenyt kielletyn puolelle. Toiminnallisten kategorioiden kautta tutkin, millaisten käytösmallien voi katsoa ylittävän yhteisöihin perustuvan rajapyykin. Muodostan näin kuvan siitä, määrittykö kielletty seksuaalisuus tietyn toistuvan piirteen kautta, vai voiko sen katsoa koostuvan joukosta

erilaisia ominaisuuksia. Näin pystyn selvittämään mistä kielletty seksuaalitoiminta Lutherille rakentui. Sillä on nähdäkseni merkittävä ero, sisälsivätkö kaikki toimet jotakin yhteneväistä vai määrittäykö rajanylitys epäselvempien ja vaihtuvien yksityiskohtien kautta.

Käsitän tutkimuksessani normin jonain yhteisöllisesti jaettua sääntönä. Se edustaa yhteiskunnassa vaikuttavaa järjestelmää, joka määrittää mikä on sallittua sekä kiellettyä. Normiin onkin nähty liittyvän oletus, joka esittää yhteisön jäsenten tietävän miten heillä on lupa toimia. (Bicchieri & al. 2018.) Sosiologi Pekka Sulkunen tuo tähän oman lisäyksensä esittäen, että normin ollessa hyväksytyn määrittävä tekijä, liittyy siihen myös sääntöjä. Niiden avulla valvotaan hänen mukaansa sitä, että ihmiset toimivat yhteisön heiltä vaatimalla tavalla. (Sulkunen 1987, 121–122.) Pyrin Lutherin seksuaalinäkemyksiä tutkiessa myös luomaan kuvan niistä normeista, joita hän katsoi kristillisellä yhteisöllä olevan. Niiden pohjalta on mahdollista luoda käsitys hänen seksuaalisuuden ilmenemiselle asettamistaan säännöistä. Yksinkertaisimmillaan koen tämän olevan selvitettävissä kartoittamalla kielletyn seksuaalisuuteen kategoriaan liittyviä käytösmalleja. Näin kyetään tutkimaan, edustiko Lutherin mielestä kaikki seksuaalisuuden ilmeneminen kristillisten normien vastaisuutta, vai oliko olemassa perusteluita, jotka sallivat tällaisiin toimiin ryhtymisen.

3 Aineisto ja tutkimusmenetelmät

3.1 Käytetty aineisto

Tutkielmassa käytetty kirjallisuus jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäinen ja tärkeämpi koostuu Lutherin ajatuksia esittelevästä aineistosta, johon tutustuminen auttaa luomaan kuvan siitä, miten hän käsitteli seksuaalisuutta. Jälkimmäinen muodostuu aiemmasta Luther-tutkimuksesta ja keskiajalla vallassa olleita seksuaalinäkemyksiä esittelevästä tuotannosta. Aineisto toimii yhteistyössä tutkimuskirjallisuuden kanssa. Aiemman tutkimuksen tarjoamaa tietoa hyödyntäen perehdyn siihen, millaisia merkityksiä Lutherin on katsottu liittäneen osaksi kielletyn seksuaalisuuden kategoriaan kuuluvia käytösmalleja. Eri näkemysuuntia tarjoava kirjallisuus mahdollistaa puolestaan keskinäisten erojen, yhtäläisyyksien ja samankaltaisuuksien ilmenemisen. Tutkimusaihetta taustoittava kirjallisuus käsittelee keskiaikaista kristillistä kulttuuria, koska Lutherin voi ajatella myös itse edustaneen sitä. Tällaisen materiaalin kautta oli mahdollista perehtyä hänen kokemuksiinsa näkemyksellisiin vaikutuksiin.

Luther kirjoitti elinaikanaan paljon ja hänen tekstejään on säilynyt hyvin. Tutkimukseni aiheen kannalta hänen koko tuotantonsa ei ole yhtä relevanttia ja rajasin aineistoni kattamaan keskeisimmät seksuaalisuutta käsittelevät tekstit. Tässä käytin ensisijaisesti apuna aiempaa Luther-tutkimusta, koska se oli tunnistanut joitain hänen tekstejään seksuaalisuutta käsittelevän tematiikan kannalta keskeisiksi.

Koska aiheeni on aikaisemmasta tutkimuksesta hieman poikkeava en voinut olettaa, että aiempi tutkimus olisi käsitellyt työni kannalta kaikkia relevantteja Lutherin tekstejä. Koin tärkeäksi laajentaa omaa aineistoani aikaisemman tutkimuksen huomioimien ulkopuolelle. Valitsin tarkasteluun Lutherin *Valitut teokset I-III* (1983), josta etsin aiheitani käsitteleviä kokonaisuuksia. Kokoelmasta aineistooni valikoitui useita eri tekstejä, joista osa oli sellaisia, jotka myös aikaisempi tutkimus oli seksuaalisaiheiston kannalta tunnistanut merkittäviksi.

Kaikki aineistoon valikoituneet tekstit eivät olleet valmiiksi suomennettuja ja muutaman kohdalla olen hyödyntänyt omia käännöksiäni englanninkielisistä lähteistä. Tämä on syytä tuoda esille, sillä näiden tekstien kohdalla käänös ei nojaa enää alkuperäislähteeseen, vaan jo

olemassa olevaan käännökseen. Luotan kääntäjinä toimineiden tutkijoiden ammattitaitoon, jonka perusteella olen uskaltanut kääntämään vieraskieliset lainaukset suomenkielelle ja hyödyntämään niitä tutkimuksessani.

Taulukko 1. Lutherin teksteistä koostuva aineistolista

<i>Seitsemän katumuspsalmia</i> (1513)	Luther pohtii perisyynnin ja seksuaalisuuden välistä suhdetta.
<i>Roomalaiskirjeen luennossaan</i> (1515)	Luther käsittelee seksuaalirikkeiden ohella niiden tekijöille kuuluvia rangaistuksia, mutta myös vanhurskauttamista.
<i>Galatalaiskirjeen selityksessään</i> (1516)	Luther pohtii himon roolia ihmisten elämässä ja toiminnassa.
<i>Puhe hyvistä teoista</i> (1520)	Luther esittelee siveysoppiaan, käsittelee prostituoitujen asemaa ja kritisoi paavin saamaa valtaa kirkon johtajana.
<i>Saksan kansan kristilliselle aatelille kristillisen säädyn parantamisesta</i> (1520)	Tämäkin teksti käsittelee Lutherin näkemyksiä prostituutiosta, mutta keskittyy myös paljastamaan katolilaisen kirkon epäkohtia ja väärinkäytöksiä.
<i>Kirkon Baabelin vankeudesta</i> (1520)	Luther jatkaa himon aseman pohtimista mutta korostaa myös avioliiton asemaa merkityksellisyyttä ihmisten elämässä.
<i>Vastine Latomukselle</i> (1521)	Luther käsittelee vastaukseksi tarkoittamassaan tekstissä laajemmin seksuaalisuutta.
<i>Avioelämästä</i> (1522)	Luther käsittelee avioliittoon kuuluvia sääntöjä tuomiten samalla sekä avioeron että siihen syyllistyvät. Lisäksi tekstissä kritisoidaan katolista selibaattivaadetta.
<i>To the Knights of the Teutonic Order</i> (1523)	Tekstissä ihmistä käsitellään seksuaalisena olentona, jonka ei tullut noudattaa naima- tai selibaattikieltoa.
<i>Iso katekismus</i> (1529)	Luther esittelee näkemyksiään aviopuolisoiden välisestä uskollisuudesta, aviorikoksesta ja sen tuomitsemisesta.
<i>A Marriage Booklet for Simple Pastors</i> (1529)	Luther käsittelee avioliittoa sekulaarin lainsäädännän alaiseksi kuuluvana, avioparin välistä suhdetta ja liittoon liittyviä rituaaleja.
<i>Pöytäpuheita</i> (1531–1544)	Luther ohjeistaa himon sietämisestä ja siihen liittyvästä toiminnasta.

<i>Ensimmäisen Mooseksen kirjan selitys I–7 (1535)</i>	Teksti käsittelee avioliiton ja himon välistä suhdetta sekä niiden mahdollisia kiellettyjä jälkiseuraamuksia.
--	---

Lutherin tuotannossa on huomattavissa selvää teemallista kehitystä. Hänen nuorena tuottamansa uudistustarkoitukselliset tekstit alkoivat iän myötä muokkaantua yhä enemmän katolilaisuutta kritisoivaan suuntaan. Uskopuhdistukselliset pyrkimykset alkoivat selvästi myös erottua vasta myöhemmän tuotannon kohdalla, sillä eihän Luther ollut vielä nuorena tietoinen tulevasta elämäntehtävästään. Hän tuoreimmat tekstinsä sisältävätkin selkeimmin niitä aiheita, joista hänet reformaattorina tunnetaan.

3.2 Teoriaohjaava laadullinen analyysi

Laadullisen kvalitatiivisen tutkimuksen voi yksinkertaisimmillaan ymmärtää käytetyn aineiston ja siihen liittyvän analyysin kuvailemiseksi (Eskola & Suoranta 1998, 13). Aineiston ei suoraan tarvitse vastata tutkittavaan aiheeseen, vaan tutkijalla on vapaat kädet luoda sen pohjilta omia tulkintojaan (Eskola 2010, 182). Aineisto ei hyödynnä kaikkia työssäni käyttämiä käsitteitä, mutta Luther selvästi viittaa niihin erilaisten toimintamallien kautta. Näihin toimiin perehtymällä on hänen näkemyksensä niistä selvitettävissä.

Koen aikaisemman tutkimuksen apuna käyttämisen lähes välttämättömänä, onhan teoriaohjaavan analyysin nähty perustuvan aiemman tutkimuksen esille nostamien käsitteiden, mallien ja teorioiden hyödyntämiseen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109). Olen valikoinut Lutherin ja keskiajan seksuaalinäkemyksiä taustoittavasta tutkimuskirjallisuudesta toiminnallisia kategorioita, joiden vastaavia yritän Lutherin omista teksteistä löytää. Kategoriat eivät ole itseni muodostamia, vaan niitä hyödynnetään kirjallisuudessa puhuttaessa sellaisesta seksuaalitoiminnasta, jollaista ei pidetty kristillisissä yhteiskunnissa hyväksyttävänä.

Tarkastelen Lutherin käsityksiä kielletystä seksuaalisuudesta tutkimuskirjallisuudesta nousevien kategorioiden avulla. Tietyt seksuaalitoimet luokiteltiin keskiajan kristillisissä yhteiskunnissa kielletyiksi (Puff 2017, 667–668). Tutkimuskirjallisuudessa käsitellään toistuvasti kristinuskon tuomitsemina seksuaalirikkeinä *huorinteon*, *aviorikoksen*, *sodomian*, *prostituution*, *raiskauksen* ja *inestien* toiminnallisia kategorioita. Listaan kuuluu lisäksi mukaan

myös *selibaatti* ja *avioero*, mutta niihin ei ole itsessään viitattu seksuaalirikkeinä vaan toimina, jotka ikään kuin määrittyvät seksuaalisuuden kautta. Termeihin liittyvien käytösmallien pohjalta voidaan luoda kuva keskiajan normien vastaisesta toiminnasta. Näihin käytösmalleihin ei aineistossa viitata kyseisillä käsitteillä välttämättä suoraan, mutta merkityssisällöllisesti ne ovat kuitenkin tunnistettavissa näihin toiminnallisiin kategorioihin kuuluviksi.

Papeilta vaaditun selibaatin tarkastelu voi kielletyn seksuaalisuuden näkökulmasta tuntua hieman hämmäntävältä. Kristinuskossa selibaatilla on tarkoitettu aktiivisesta seksuaalielämästä pidättäytymistä (EVLb), mutta yleisen siveellisyyden vaatimisen sijasta aviollista seksuaalisuutta on historiassa pidetty hyväksyttävänä (Puff 2017, 665). Helposti voisi vaikuttaa, ettei siveellisyys kuulu tutkimaani kenttään, mutta mielestäni selibaattivaadetta tulee lähestyä seksuaalisuutta rajoittavana tekijänä ja vaatimusta onkin kritisoitu siitä jo keskiajalta lähtien (Gregersen 1993, 24). Selibaatti ja sen kritiikki nousivat esille sekä aineistossa että kirjallisuudessa ja koen, että seksuaalisuudesta kieltäytymisen ilmenemistä tulee käsitellä tutkimusaiheeni kautta, vaikka se ei seksuaalirike itsessään olekaan.

Vastaavanlainen huomio toistuu myös avioeroa käsitellessä. Kristillisen historian ei ole katsottu pitäneen liittojen päättymistä epänormaaliutena ja avioeroon voi nähdä tuolloin liittyneen usein seksuaalisia piirteitä (Brundage 1987, 243; Brundage 2010, 33). Erot olivat seurausta toimista, jotka rikkoivat sekä avioliiton että yhteiskunnan sisäisiä seksuaalinormeja vastaan. Avioero on nähdäkseni tämän perusteella kuin esimerkki Douglasin esittämästä sosiaalisesta saastumisesta, jossa yhteisön sisäisiä rajoja ylitetään tai rikotaan (Douglas 2000, 192). Avioero ei ole itsessään seksuaalinen tapahtuma, mutta siihen johtaneet teot saattoivat sitä olla. Tämän ominaisuuden takia aihetta voikin pitää tutkimuksen kannalta relevanttina. Selibaatin lailla avioero ei itsessään sisällä aktiivista seksuaalisuutta, mutta sen voi katsoa sivuavan aiheena sitä.

Esille tuomani mukaisesti aineistossa ei esiinny tutkimuskirjallisuuden kanssa samoja toiminnallisten kategorioiden käsitteitä, eikä teksteissä mainita suoraan inestiä, sodomiaa tai prostituutiota. Hyödyntämäni jaottelu perustuu tutkimuskirjallisuudesta nouseviin merkityssisältöihin, joita käytän apuna aineistooni tutustumisessa. Tutkin kirjallisuuden esittämiä sallitun ja kielletyn väliseen rajaan liittyviä perusteluita ja vertaan niiden toistuvuutta aineiston kanssa. Aiempi Luther-tutkimus hyödyntää muun tutkimuskirjallisuuden kanssa samoja käsitteitä, joka myös helpottaa tutkittavien toimintamallien yhdistämisestä. Yhteneväisten käsitteiden soveltaminen ei ole silti tae sallitun ja kielletyn välisen rajan

yhdenvertaisille näkemyksille perustumiselle. Tämän koen olevan selvitettävissä tutkimalla aineiston näkemysten taustalla vaikuttavia syitä.

Tutkimuksen keskiöön asettuu kaikki aineiston paheksuma seksuaalitoiminta. Yritän luoda kuvan Lutherin ihmisille ohjeistamista rajoista ja normeista. Koen, että näin pystyn vertaamaan tutkimuskirjallisuudessa ja aineistossa esiintyviä näkemyksiä toisiinsa. Tutkin lisäksi aineistossa esitettyjen näkemysten taustalla vaikuttavia perusteluita ja niissä toistuvia yhteneväisyyksiä. Tällä pyrin selvittämään, miten Luther pohjusti näkemyksiään ja esiintyikö niissä toistuvuutta. Tarkoituksena on douglaslaisin rajavedoin selvittää, miten kielletyn seksuaalisuuden kategoria hänelle määrittänyt ja miksi hän asetti tiettyjä toimintamalleja sen alaisuuteen.

Tutkimusmateriaalini koostuu kokonaisuuksista, joista ensimmäinen kattaa sisäänsä Luther-aineiston sekä -kirjallisuuden ja jälkimmäinen kattaa keskiajan seksuaalinäkemyksiä käsittelevän tutkimuskirjallisuuden. Kokonaisuuksia toisiinsa peilaamalla on mahdollista selvittää tutkimuskysymyksien kannalta relevantteja asioita. Tekstejä analysoidessa on kuitenkin varottava käyttämästä liiallista väkivaltaa ja käytettyjen tyyppien on itse noustava tekstistä (Alasuutari 2011, 120). Kokonaisuuksien välillä täytyy ilmetä yhteneväisyyksiä, muuten koen, ettei niiden toisiinsa vertaileminen ole mahdollista. Siksi on tärkeää, että materiaalikokonaisuuksissa puhutaan samoista asioista, vaikkakin eri käsitteillä. Hyödynnän peilaamista myös tutkiakseni, tukeeko aikaisempi tutkimus omia tulkintojani Lutherin näkemyksistä. Yhteneväisyyksien olemassaolon varmentamisella pidän huolta siitä, että muiden on mahdollista päätyä analyyseissään kanssani vastaaviin tulokseen. Tutkimus pysyy näin läpinäkyvänä ja aineisto tutkimuskirjallisuuteen peilattavana.

Lopuksi on vielä huomioitava mahdollinen aineiston käsitteiden hyödyntämiseen sisältyvä uhkakuva. Aineistoon ja tutkimuskirjallisuuteen perehtyessä ei esille nousevia käsitteitä tule alussa automaattisesti pitää muuttumattomina. Käytettyyn tutkimusmateriaaliin tulee tutkimuksen edetessä palata useasti, joka saattaa vaikuttaa valittujen käsitteiden muokkaantumiseen. (Kiviniemi 2010, 75–76.) Aineistoon tutustuminen ei välttämättä noudata sille asetettuja ennako-oletuksia. Lähden liikkeelle olettamasta, jonka mukaan Luther piti joitain seksuaalisia käytösmalleja kiellettyinä, ja tämän avulla analysoin aineistoani tiettyjen näkökulmien valossa. Olettaman käyttämisessä on vaarana, ettei aineistossa esiinny sen mukaisia näkemyksiä, mutta onneksi tämä ei toteutunut. Luther esittää aineistossa erittäin

jyrkkiä seksuaalirikkeitä tuomitsevia kantoja. Ne osoittivat olettamani todeksi ja siksi en koe tutkimuksen olleen vaarassa alistua esitetyn uhkakuvan armoille. Mahdollisuus tälle on kuitenkin syytä tiedostaa, koska se voi vaikuttaa työn etenemiseen.

3.3 Eettiset kysymykset

Akateemista tutkimusta toteuttaessaan tutkijan tulee pyrkiä seuraamaan hyviä tieteellisiä käytänteitä ja tutkimukselta vaadittuja perusnormeja⁶ (Tuomi & Sarajärvi 2018, 148–151). Jokainen tutkimus on kuitenkin oma kokonaisuutensa, joka koostuu omista tutkimuseettisistä kysymyksistään ja tutkijan tulee itse toimia niin, että hän voi seistä tekemänsä työn takana (Eskola & Suoranta 1998, 52). Eettisiä kysymyksiä pohtimalla pystytään varmistamaan, että työ on laadukkaasti ja vallitsevien käytänteiden mukaisesti toteutettu. Omassa tutkimuksessani pyrin noudattamaan tärkeimpiä tutkimuseettisiä ohjeistuksia.⁷ Koen, että historianitutkimuksessa eettiset ongelmat ovat toisenlaisia kuin esimerkiksi etnografisessa tutkimuksessa, koska tutkittavien esittämien omien tulkintojen sijaan siinä tutkitaan menneisyyteen liittyvää lähdeaineistoa. Historiantutkimuksessa pohdittavat kysymykset kohdentuvat usein tutkijaan ja hänen sitoutumiseensa tutkittavaan aiheeseen (Tapper 2010, 35).

Historiantutkimuksen on katsottu nojaavan pääsääntöisesti olemassa oleviin todisteisiin ja siksi koen, että niitä tulee myös kunnioittaa. Kontekstistaan irrottamisen ja tarkoituksellisesti väärintoteutettujen tulkintojen onkin nähty vähentävät työltä sen totuuteen perustuvaa arvostusta. (Russell 2004, 116.) Historialliset todisteet eivät kuitenkaan ilmennä kaikille samoja asioita, vaan jokainen lähestyy niitä aina oman näkökulmansa kautta. Tutkijan on todettu aina vain tulkitsevan todisteita ja luovan sen perusteella käsityksen niiden antamasta maailmankuvasta (Hirst 2004, 84). Tämä on tutkimuksessani eittämättä yksi huomionarvoisa seikka ja esittämäni Lutherin seksuaalinäkemykset pohjautuvat lopulta vain omiin tulkintoihini aineistosta. Neutraalilla lähestymistavalla voin kuitenkin yrittää taata sen, etteivät tulkinnat ole puolueellisia ja ovat jälkeinpäin toistettavissa, vaikka täydellistä objektiivisuutta en voikaan tavoittaa.

⁶ Normit: 1. *Universalismi*: tiedon yleispätevä esitys ilman persoonallisia vaikutteita, 2. *Tieteellinen "kommunismi"*: Tiedot on julkisia ja avoimesti kaikkien saatavilla, 3. *Puolueettomuus*: tiedettä tuotetaan ilman henkilökohtaisten intressien vaikutusta, 4. *Organisoitu skepsis*: saadut tutkimustulokset on mahdollista alistaa tiedeyhteisön kritiikille.

⁷ Esim. TENK.

Oman tutkijapositioni voi myös kokea universaalien tutkimustulosten uhkana.⁸ Lutherin elinaikana valtavrassa olleet seksuaalinäkemykset olivat varhaiskirkon ja keskiajan teologisten oppineiden luomia. Miehinä he toiminnallaan vahvistivat patriarkaalisen ja heteronormatiivisen maailmankuvan syntymistä.⁹ Edustan itse heteroseksuaalista miestä, eli tyyppiesimerkkiä sellaisesta henkilöstä, joka olisi historiassa voinut olla mukana määrittelemässä hyväksytyä seksuaalinormeja ja niihin liittyviä käytänteitä. Havainto todentaa aiemman väitteeni, etten halustani huolimatta voi lähestyä tutkimustani täysin objektiivisesti.

Heteroseksuaalisena miehenä koen minun tutkimustulosteni kohdalla täytyvän suorittaa kriittistä pohdintaa niiden ilmaisemisesta. Tarkoitukseni ei niiden avulla ole toisintaa kristillisen patriarkaatin luomaa heteronormatiivista maailmankuvaa, koska se edustaa vain tutkimuksen kohteena olevaa ajanjaksoa. Pidän kuitenkin positiostani johtuvana riskinä sitä, että tulosteni saatetaan kokea tällaista edustavan. Analyysini tulosten tulee vastata tutkimuskysymyksiini, mutta samalla pyrkiä neutraaliuteen, jolloin niistä on nähtävissä vain tutkijapersoonani ja näkemykseni tutkijana.

Käsittelen työssäni joitain melko vaikeanakin pidettäviä seksuaali aiheita, joista kaikki eivät enää nykyisin ole edes kielletyn kategorian alaisuuteen kuuluvia. Tutkiessa historiallisesti nykyisin tavallisena pidettäviä seksuaalisuuden ilmenemismuotoja pitää olla varovainen, etten vertaa niitä moderniin maailmankuvaan tai ajattelumaailmaan. Erilaisia termejä, käsitteitä ja tekoja esitellessäni käytän hyväksi historiallisia konteksteja, en nykyaikaisia ja vallassa olevia mielipiteitä, saati näkökulmia. Rinnastaessani toimia vääränä pidettyyn ja syntiseen en puhu teoista modernein silmin, vaan ainoastaan historiallisten yhteyksien kautta. Tässäkin tapauksessa tulee olla tarkkana, ettei käsitteistöä koskevat historialliset näkemykset ole tulkittavissa väärin. Ne eivät edusta omia kantojani tai ajattelumaailmaani, vaan historiassa vallassa olleita kristillisiä seksuaalinäkemyksiä.

⁸ Ks. Tuomi & Sarajärvi 2018, 148.

⁹ Keskiajalla seksuaalisuus nähtiin aviopuolisoiden välisenä ja vaimojen katsottiin kuuluvan alistua miehilleen. Heteroseksuaalisuudesta ei kirkollisissa lähteissä silti suoranaisesti puhuttu, sillä tämän katsottiin olevan yleisnormi, jota kaikkien tuli toimissaan edustaa. (Brundage 1987, 66–67; Crawford 2007, 43; Salmesvuori 2006, 97–98.)

4 Keskiajalla vallassa olleiden seksuaalinäkemyksen muokkaantuminen

Seksuaalisuutta on kristillisessä historiassa käsitelty melko laajalti. Kirkon ajamat seksuaalinäkemyskäsitykset eivät ole aina olleet sidoksissa kristinuskon syntyhetkeen, vaan osa niistä on kehittynyt myös ajan myötä. Historiasta on löydettävissä joitain selviä hetkiä, joina pinnalle nousseet henkilöt ovat esittämine näkemyksineen vaikuttaneet sallitun seksuaalisuuden määrittämiseen. Esittelen Paavalin ja kirkkoisä Augustinuksen seksuaalinäkemyksiä sekä niiden vaikutuksia kristinuskon opinkohtiin. Aineisto osoittaa Lutherin viittaavan seksuaalialieheita käsitellessään toistuvasti näiden kahden auktoriteetin opetuksiin. Pidän heidän näkemystensä esille tuomista luontevana valintana, sillä mielestäni Luther piti aineiston pohjalta heidän opetuksiaan keskiajan teologisia oppineita arvokkaampina. He edustavat Lutherin opillisesti nojaamia auktoriteetillisiä lähteitä ja siksi koen, että heidän näkemystensä käsitteleminen on työni aiheen valossa tärkeää.

Yksittäisten henkilöiden lisäksi tarkastelen myös joitain katoliseen seksuaaliperinteeseen historiassa vaikuttaneita tapahtumia. Seksuaalisuutta käsiteltiin aiheena jo varhaiskirkon keskuudessa, mutta muutos ei ole kristinuskolle vierasta ja näkemykset ovat ehtineet ajan edetessä muokkaantua. Ajanlaskumme alun teologisten oppineiden on nähty asettaneen tarkkoja seksuaaliohjeistuksia tehdäkseen selvän eron kristinuskon ja pakanakulttuurien välille (Brundage 1987, 63). Luther tuntuukin aineistossa korostavan toistuvasti niitä ohjeistuksia, jotka olivat varhaiskirkon aikaan vallassa. Tähän nojaten koen työni kannalta myös perusteltuna esitellä varhaiskirkon merkittävien oppineiden ajatuksia tutkimastani aiheesta.

Käsittelen gregoriaanisen reformaation, Gratianuksen Decretumin ja myöhäiskeskiajalla tapahtuneiden näkökulmallisten muutosten vaikutusta katolilaisuuden valtavirtaisiin seksuaalinäkemyksiin. Näen näiden historiallisten tapahtumien olleen suurimpia vaikuttajia muokkaamassa sitä seksuaalinäkemyksellistä maailmankuvaa, joka oli Lutherin elinaikana katolilaisuuden keskuudessa Lutherin vallassa. Aineiston perusteella Luther ei ollut opillisen muutoksen kannalla, mutta uudistuksiin tutustuminen auttaa luomaan kuvan niistä vallassa olleista näkemyksistä, joiden rinnalle hän omansa esitti. Onkin tärkeä huomioda, että kirkon edustajana Luther oli saanut katolilaisten käsitysten mukaisen seksuaaliopetuksen. Hänen

näkemyksensä selvittääkseen onkin tärkeä käsitellä myös hänen elinaikanaan virallisessa asemassa olleita seksuaaliohjeistuksia ymmärtääkseen, miksi hän aineistossa kritisoi niitä.

4.1 Paavali

Paavalin kirjeiden on tulkittu olevan vanhimpia seksuaalisuutta käsitteleviä kristillisiä tekstejä. Niiden on katsottu ohjeistaneen nautinnon välttämistä ja siveellisyyden suosimisesta, mutta samalla myös seksin arvostamisesta. (Brundage 2010, 33.) Hänen kirjeensä ovat valikoituneet osaksi Uuden testamentin tekstikokoelmaa, jonka perusteella näen Lutherin ajatelleen niiden omanneen eräänlaisen auktoriteetillisen aseman. Seksuaalisuutta käsitellessä Paavali on aineistossa usein lainattu henkilö. Avain Lutherin näkemysten ymmärtämiseen nojaakin jollakin tasolla myös Paavalin opetuksien tarkastelemiseen.

Aineisto esittää Paavalilla olleen tarkkoja mielipiteitä seksin harjoittamisesta (Luther 1983c, 193). Aikaisempi tutkimus on puolestaan nähnyt Paavalin käsittelevän teemaa hieman kaksijakoisesti. Toisaalta seksuaalivietti edusti hänelle synnin perustaa, mutta himon tunnetta sietämättömillä oli hänen oppiansa mukaan oikeus avioitua sitä helpottaakseen (Brundage 1987, 60–61). Paavalin Korinttilaiskirje¹⁰ puoltaa esitettyä. Avioliittoa voi sen perusteella lähestyä heille tarjottuna vaihtoehtona, jotka olivat liian heikkoina kykenemättömiä elämään siveellisesti. Hänen ei ole tosin katsottu arvostaneen aviollista lisääntymistä, koska piti Jeesuksen tulemistä ajallisesti niin läheisenä, ettei moiselle ollut tarvetta (Karras 2017, 40).¹¹ Nähdäkseni juuri Paavali alkoi liittää avioliiton ja seksin harrastaminen kuuluviksi toisiinsa.

Avioituminen toimi Paavalille kuin pelastuksena, jonka avulla ihmiset pystyivät selviämään esiaviollisilta kiusauksilta. Parempiakin vaihtoehtoja oli kuitenkin olemassa. Jeesuksen elämään pohjaten hänen on nähty suosineen siveellisyyttä ajatellen siitä palkittavan taivaassa (Gregersen 1993, 23; Payer 1993, 114). Himon tunteen sietämisen onkin ajateltu ilmentäneen sellaista lujuttua ja uhrautuvaisuutta, jota kristittyjen kuului uskonsa puolesta kestää (Thibodeaux 2008, 472–473). Selibaatillisen elämän ihanteen korostaminen on kristillinen teema, jonka on katsottu alkaneen Paavalista (Classen 2008, 7). Kirkonoppineena myös Luther

¹⁰ ”Mutta elleivät he jaksu hillitä itseään, menkööt naimisiin, sillä on parempi mennä naimisiin kuin palaa himon tulesa” (1. Kor. 7:9).

¹¹ Vrt. Crawford 2007, 27.

oli ajatuksen kannalla, mutta käsitteli sitä realistisempaan sävyyn. Hän tarjosi selibaattikeskusteluun uuden näkökulman, joka poikkesi katolilaisuuden valtavirrasta.

Paavalin vaikutuksesta avioliitosta muodostui keino synnin vastustamiselle. Seksin harjoittamisen on tulkittu olleen hänestä avioituneiden välillä sallittua, koska tällöin siitä puuttui synnillinen ulottuvuus (Payer 1993, 113). Aiempi tutkimus on esittänyt Paavalin opettaneen aviovelvoitteita olemassaolon puolesta. Aktiivisesta seksuaalielämästä onkin nähty muodostuneen keino torjua synnille altistumista. (Crawford 2007, 27.) Lutherin on tulkittu olleen jollakin asteella tämän kannalla. Aviovelvoitteiden on nähty esittäneen myös hänelle tärkeää liittoon kuuluvaa osaa (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 105). Aineiston perusteella avioliiton arvostaminen perustui Lutherille pitkälle samoihin asioihin kuin Paavalillekin.

4.2 Kirkkoisä Augustinus

Toinen Lutherin seksuaalinäkemyksiin suuresti vaikuttanut henkilö oli Augustinus. Hänen avioliitto-opetuksillaan onkin nähty olleen suurta vaikutuksia kristillisten seksuaalinäkemyksen muokkaantumiseen ja keskiajan teologisten oppineiden on ohjeistuksissaan tulkittu nojanneen häneen. Augustinuksen opeissa käsiteltiin myös avioliittoon sopimattomia ja liiton rikkojien kohtelua. Aikaisemman tutkimuksen mukaan hän tuomitsi esiaviollisuuden pitäen sitä synnin merkkinä (Brundage 1987, 235.) Tämän perusteella kielletyn seksuaalisuuden teema erilaisine ilmenemismuotoineen muodostui Augustinukselle avioliiton kautta. Aineiston osoittaa Lutherin olleen hänen kanssaan samoilla linjoilla tällaisten haureuksien tuomitsemisesta (Luther 1983c, 193–194).

Seksi ilmensi myös Augustinukselle syntiä (Salmesvuori 2006, 88–89). Ihmiskunnan syntisyyden on tulkittu juontuneen hänestä paratiisista karkottamiseen ja himon tunteen alaisuuteen joutumiseen (Brundage 2010, 35). Mooseksen kirjoista tuttu tarina on aiemman tutkimuksen toimesta liitetty osaksi myös Lutherin seksuaalinäkemyksiä. Hänen on todettu ajatelleen, että ihmiset olivat paratiisin tekojen seurauksena vastuussa synneistään vain itselleen (Wiesner-Hanks 2000, 62). Haureuden juuret olivat ihmislähtöisiä, eikä synneistä voinut täten syyttää muita.

Augustinuksen on Paavalista poiketen nähty arvostaneen ihmisluontoon perustuvaa lisääntymishalua, vaikka pitikin samalla selibaattia sitä kunniallisempana vaihtoehtona (Bullough 1982b, 57). Lastensaannilla ei ole katsottu olleen hänestä mitään väärää ja aviollinen seksi oli tähän nojaten hyväksyttävää (Classen 2008, 5–6). Tämä luo rajaehdon sallitun ja kielletyn seksuaalisuuden välille. Lisääntymispyrkimyksellisestä seksistä tulee aviossa lähestyä näkemyksen pohjalta sallittuna. Lutherin on myös ainakin jollakin tasolla katsottu olleen tämän kannalla, sillä hänen on nähty pitäneen lisääntymistä yhtenä avioliiton solmimisen tärkeimmistä perusteluista (Stjerna 2014, 75).

Esiaviollisuus edusti Augustinukselle syntiä, ja vaikka hän paheksui kaikkea siihen liittyvää, voi hänen katsoa olleen joissain tilanteissa valmis tällaisen sallimiseen. Prostituutiolla on historialliset ajanlaskumme rajat rikkovat perinteet ja Rooman valtakunnan vaikutuksesta ammatti periytyi myös kristinuskon pariin (Brundage 1987, 25, 44, 55–56; Bullough 1982d, 35). Augustinuksen on nähty opeissaan käsittelleen prostituoituja ja heidän yhteiskunnallista hyväksymistään. Aikaisemman tutkimuksen mukaan hän puolsi prostituution sietämistä perustellen kantansa alan kieltämisestä seuraavilla yhteiskunnallisilla rasitteilla (Brundage 1987, 106; Brundage 2010, 43–44). Prostituutio ei ole käsiteltävänä aiheena Lutherillekaan vieras. Mielenkiintoista kyllä, hän ei yhdy aiempiin näkemyksiin, vaan eroaa niistä selvästi (Luther 1983i, 387–388). Vastakohtien ilmeneminen tekee aiheesta lähempää tarkastelua vaativan.

Esiaviollisen seksin ei ole synnillisyydestään huolimatta nähty edustaneen Augustinukselle seksuaalirikkeiden huippua. Luonnonvastainen ja sodomiallinen käyttäytyminen toimivat hänelle merkkeinä vääristyneimmistä elämisen muodoista. (Jordan 1997, 29.) Niiden on katsottu ilmentäneen kaikkia niitä avioliittoon kuulumattomia seksuaalisuuden piirteitä, joita ihmisten tuli välttää (Payer 1993, 76–77). Augustinus keskitti sodomian kohdalla huomion samaa sukupuolista olevien, erityisesti miesten, välisen seksuaalisuuden ehkäiseen.¹² Vastaavanlaisen kohdentamisen on nähty toistuvan myös Lutherilla. Sodomia ei ollut hänelle miesten välisen sukupuoliyhdyntäsynonymi, mutta Augustinuksen tapaan myös hänen on katsottu viitanneen selviten siihen (Puff 2017, 673).

¹² Augustinuksen luostarisäännön mukaan munkkien tuli nukkua omissa sängyissään, vaatteet päällä ja valossa. Vanhempien tuli pitää huolta siitä, että nuoremmat munkit noudattivat näitä sääntöjä. Taustalla on katsottu vaikuttaneen homofobia ja pelko mahdollisten miesten välisen seksuaalisuhteiden synnystä. (Johansson & Percy 2010, 164–165.)

Seksuaalirikkeiden lisäksi Augustinus on nähty tuominneen myös jalkavaimojen oton. Hänestä ihmisen tuli joko avioitua tai elää selibaatissa, eikä turvautua tällaisen esiaviollisuuden kaltaiseen huorintekoon. (Brundage 1982b, 120; Brundage 1987, 100.) Jalkavaimoperinteen voi käsittää avioliittoinstituution vastaisena ja vaikka Augustinuksen elinaikana heidän sallimistaan käsiteltiin, ei hän jäänyt avioliiton ensisijaisuuden ensimmäiseksi tai viimeiseksi puoltajaksi.¹³ Aineiston perusteella Luther tuki vielä vuosituhannen päästä vastaavaa ajatusta (Luther 1983e). Ihmisten tuli kunnioittaa avioliittoa sen ollessa miehen ja naisen välisen seksuaalisen himon toteuttamisen kannalta ainoa turvasatama.

4.3 Gregoriaaninen reformi

Kirkko oli 1050-luvulla uudismielisyyden pauloissa. Gregoriaaniseksi reformiksi kutsuttu liike otti katolilaisuuden keskuudessa erityisesti kantaa papiston harjoittamaan avoimeen seksuaalisuuteen. Aiempi tutkimus on esittänyt kirkon alkaneen tällöin markkinoimaan lihallisia halujaan noudattavien sijaan ajatusta seksuaalisesti puhtaasta papistosta, jotka marttyyrien lailla sietivät himon tunnetta uskonsa puolesta (Thibodeaux 2008, 472–473). Aktiiviseen seksuaalielämään tottuneille papeille sen on nähty olleen suuri, jopa vastentahtoinen muutos kohti siveellisyyttä (Salonen 2006, 118).

Uudistuksen ajamista muutoksista tuli virallisia, kun ensimmäiset lateraalikonsiilit määräisivät kaikki papiston edustajat noudattamaan selibaattia (Brundage 2010, 36). Katolilaisuuden keskuudessa vallinnut linja on pysynyt muuttumattomana meidän päiviimme saakka, mutta kritiikiltä se ei ole välttynyt. Luther oli yksi selibaattivaateen arvostelijoista pitäen sen noudattamista ihmisluonnolle mahdottomana (Strohl 2009, 168; Wiesner-Hanks 2000, 60).

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että uudistusten avulla papistosta yritettiin muodostaa oma puhdas tavallisesta kansasta eroava ihmisryhmänsä (Elliott 1997, 7). Reformi ei lopulta tyytynyt vain tähän, vaan laajeni rajoittamaan myös tavallisen kansan harjoittamaa seksuaalisuutta. Kristillisen moraalin puhtautta alettiin korostamaan ja samalla muiden uskontojen edustajia sekä harhaoppisia syytettiin seksuaalisista poikkeavuuksista.

¹³ Paavali oli ollut myös jalkavaimovastainen. Tapa oli prostituution lailla periytynyt aiemmista kulttuureista ja vaikka se oli ollut ensimmäisinä kristillisinä vuosisatoina yleistä, oli kirkkoisien mielipiteet aiheesta erittäin jakaantuneita ja tavan lopettamisesta oli keskusteltu. (Brundage 1982b, 120; Brundage 1987, 70, 98–101.)

Yhteiskuntien annettiin ymmärtää, etteivät harhaoppisuudesta syytetyt noudattaneet kirkon ajamia seksuaali-ihanteita. Seksuaalirikesytyksistä muodostui ase, jota hyödynnettiin korostamaan kristinuskon ylivertaisuutta.¹⁴ Toiseuttamisesta syntyi jatkuva teema, jolla luonnoton toiminta harjoittajineen erotettiin kristityistä. Aiempi tutkimus on todennut, ettei normeja vastaan toimivien edes katsottu voineen edustaa kristillistä kirkkoa, vaan heidät yhdistettiin aina harhaoppisuuteen. (Johansson & Percy 2010, 167–169, 172.) Luther ei kritisoinut vaan omaksui uudistuksen aloittaman tavan ja käänsi sen jopa katolilaisuutta vastaan. Gregoriaanisen reformin voi katsoa tarjonneenkin Lutherille paljon. Se antoi kommentoitavaa mutta samalla myös keinon omien näkemysten ajamiseksi.

4.4 *Decretum Gratiani*

Kirkollinen laki oli vuoden 1140 tienoilla suuren muutoksen edessä. Lainoppinut Gratianus julkaisi *Decretum* lakikokoelmansa, jota on pidetty myöhemmän kanonisen oikeuden peruspohjana (Brundage 1987, 232). Se yhdisti aiemman sekalaisen kirkkolain yhdeksi kokonaisuudeksi.¹⁵ *Decretum* on kaikenkattava lakikokoelma, mutta keskittyy laajalti myös seksuaalisuuden käsittelemiseen.¹⁶ Aiheisto koski avioliittoa, siitä eroamista sekä sellaista seksuaalista käyttäytymistä, jota ei suositeltu tai pidetty sallittuna. Aineistossa esiintyvä kritiikki kohdistuu ennen kaikkea niihin seksuaalinäkemyksiin, jotka olivat Lutherin elinaikana katolilaisuuden valtavirtaa. Tuolloin ne edustivat pitkälti *Decretumin* asettamia sääntöjä.

Aiempi tutkimus on osoittanut keskiajalla sallitun aviollisen seksuaalisuuden perustuneen lisääntymispyrkimyksellisyyteen (Brundage 1987, 235). Gratianuksen vaikutuksesta rajat alkoivat kuitenkin laajentua tätä pidemmälle. Aviovelvoitteiden roolien on nähty tuolloin korostuneen entisestään ja aviossa himon tunteelle periksi antamista alettiin pitää yhä hyväksyttävämpänä. Aikaisemman tutkimuksen mukaan puoliset kokivat kyseiseen aikaan parempana vaihtoehtona myöntyä esitettyihin vaateisiin. Niihin antautumalla on katsottu kokeneen, ettei puolison tarvinnut hakea liiton ulkopuolelta. (Brundage 2010, 40.) *Decretumin*

¹⁴ Sydänkeskiajalla aloitetulla muiden uskontojen ja niiden edustajien stigmatisoinnilla seksuaalirikkeistä yritettiin tehdä jotain sellaista, joka ei perustunut ihmisluonteeseen, vaan enemmänkin rotuun, uskontoon tai etnisyyteen (Kruger 1997, 160).

¹⁵ Aiemmin keskiajalla oli ollut käytössä eri kirkollisten auktoriteettien oppeihin perustuvia katumusharjoituksia (eng. *penitentials*). Ne käsitelivät muiden syntien ohella myös seksuaalirikkeitä ja niiden hyvittämistä. *Decretum* oli edellisistä ohjeistuksista poiketen, mutta samalla niihin perustuen, yksi oma yhtenäinen auktoriteettinsa (Payer 1984, 3, 86.)

¹⁶ *Decretum* koostuu kuudesta osasta, joista toisen osan 36 tapauksesta yhdeksän käsittelee seksuaalisuutta.

vaikutuksesta avioliiton ja seksin välinen suhde muuttui sallivammaksi. Aviollisen seksuaalisuuden esiintyminen nähtiin olevan todiste puolisoitten välisestä rakkaudesta, jollaista esiaviollisuuden piirissä ei voitu kuvitella esiintyvän (Brundage 1987, 235).

Kristillisissä opeissa avioeron ei katsottu olleen mahdottomuus (Brundage 2010, 33). Tiettyjen ehtojen tuli kuitenkin toteutua, jotta liiton sai luvallisesti mitätöidä. Gratianus ei asettunut olemassa olevia ohjeistuksia vastaan, vaan puolsi niitä esittäen erolle vielä aiempaa monipuolisia edellytyksiä. Aikaisempi tutkimus on esittänyt, että edeltävien ehtojen lisäksi liiton sai hänestä purkaa, jos sitä ei ollut laitettu vielä täytäntöön¹⁷, miehellä ilmeni impotenssia tai jos avioitumiseen liittyi millaistakaan pakottamista tai itsestään valehtelua (Brundage 1987, 243). Gratianuksen vaikutuksesta eroperusteiden luonne muuttui kauemmaksi itse seksuaalisuudesta. Aineiston mukaan Luther ei asettunut muutoksia vastaan ja oli jopa valmis puoltamaan joitain ehtoja, vaikka nähdäkseni kaikki eivät hänestä pyhiin teksteihin pohjautuneetkaan.

Seksuaalisuudesta ei tullut avioliiton tarjoamista mahdollisuuksista huolimatta avointa. Decretumin on katsottu paheksuneen aviorikoksia ja huorintekoa, mutta haureuksina niiden on tulkittu asettuneen inestiä ja sodomiaa vähempiarvoisiksi (Brundage 2010, 40). Gratianuksen vaikutuksesta aviollisten seksuaali-ihanteiden on nähty korostuneen. Samalla kun ihmisiä painotettiin välttämään antamasta himon tunteelle periksi, myös puolisoitten asemien on katsottu parantuneen. Vapaaehtoisuuden merkitystä tähdennettiin ja sen on tulkittu kattaneen jopa aviovelvoitteet. (Brundage 1987, 246, 249–250.)

Decretumin vaikutuksesta ihmisten seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta tuli kunnioitettavaa, kun raiskaus muuttui kirkon silmissä omaisuusrikkeestä henkilörikokseksi.¹⁸ Gratianuksen voikin katsoa pitkälti määritelleen keskiajalla ne seksuaalirikkeet, joita kanoninen oikeus alkoi pitää rangaistavina. Näen tämän vaikuttaneen myös Lutheriin, koska hänen on katsottu hyödyntäneen edeltäneitä oppeja omien näkemystensä luomisessa (Puff 2017, 666–667).

¹⁷ Aviopari ei ollut vielä harrastanut seksiä.

¹⁸ Rooman valtakunnan aikana raiskaus oli aina rikos itse uhria kohtaan, mutta keskiajalla näkökulma muuttui ja naispuolinen uhri alettiin nähdä sukulaistensa omaisuudenkaltaisena. Decretum elävöitti roomalaisen lainsäädännön ja toi sen kanonisen oikeudentajun piiriin. (Brundage 1982d, 142–143.)

Gregoriaanisen reformin uudistukset eivät jääneet Decretumissa käsittelemättä. Se tuki lateraalikonsiilien päätöksiä kieltäen papistolta mahdollisuuden aktiivisen seksuaalielämän kokemiseen (Brundage 1987, 252). Jalkavaimokysymys oli myös esillä. Siinä missä heidän ottamisensa oli papeilta edelleen kiellettyä, oli se tavalliselle kansalle jopa suotavaa. Jalkavaimojen voi katsoa olleen korkeassa asemassa ja aiempi tutkimus on tulkinut heitä pidetyn jopa avioliiton kaltaisena vaihtoehtona (Brundage 1982d, 120–121). Gratianuksen tekemät ratkaisut olivat selvästi omiaan korottamaan papistoa sellaiseen asemaan, jossa heidän katsottiin erottuvan muusta kansasta.

Katolisen pappiskasvatuksen saaneena Luther oli perehtynyt kirkon seksuaalisäännöstöön. Decretumilla oli myöhäiskeskiajalla valtava rooli kanonisen oikeuden piirissä ja Lutherin elinaikana vallinneet seksuaaliohjeistukset noudattivat vielä näitä vuosisatoja vanhoja ohjeita. Aiempi tutkimus on tulkinut hänen paheksuneen kanonisen oikeuden seksuaalisääntöjä ja aineistossa tuomitaankin Jumalan asettamien sääntöjen sivuuttaminen (Luther 1997, 313–314; Mannermaa 1983, 67–68). Decretumin voi ajatella olleen hänelle esimerkki kirkon opeista, jotka syntyperänsä takia olivat virheellisiä ja korjausta vaativia.

4.5 Myöhäiskeskiajan seksuaalinäkemykselliset muutokset

Katoliset seksuaaliopit saivat aiempaan verraten olla myöhäiskeskiajalla turvassa sen suuremmilta muutoksilta. Kirkko kuitenkin koki ulkopuolista painostusta, kun sekulaarit hallitsijat yrittivät 1300-luvulta lähtien vaikuttaa papiston aviokiellon kumoamiseen. Taustalla on nähty olleen halu puuttua myös salaisten avioliittojen solmimiseen ja vanhan aviolain uudistukseen. (Brundage 1987, 487–488.) Luther oli hallitsijoiden suosiossa ja vastusti itsekin selibaattivaadetta, joten hänen näkemyksensä saattavat olla saaneen vaikutteita pinnalla olleista puheenaiheista. Gregoriaanisen reformin muutoksista eli ehtinyt kulua vuosisatoja ja aiempi tutkimus on todennut yhteisöjen olleen tuolloin uuden murroksen tarpeessa (Manns 1983, 9). Vanhoja seksuaalinäkemyksiä jälleen käsiteltiin, jolloin niiden painoarvo alkoi muuttua totutusta.

Pappien avio-oikeuden uudelleenkäsitteilylle oli perusteltua tarvetta. Annetuista määräyksistä huolimatta kaikki eivät papiston keskuudesta olleet lopettaneet aktiivisen seksuaalisuuden harjoittamista. Muutoksen kannalta saattoikin olla hyvä asia, että ylläke tuli juuri kirkon ulkopuolelta. En koe, että tällaista agendaa ajava liike olisi voinut myöhäiskeskiajalla edetä

tehokkaasti kristinuskon piirissä, koska kirkon on tulkittu olleen tuolloin haluton puuttumaan pappiensa harjoittamaan haureuteen ja naisuhteisiin. (Salonen 2006, 119–120, 137.) Maallisten yhteiskuntien keskuudessa tilanne oli toinen. Aiempi tutkimus on todennut, että vaikka papit saattoivat välttyä julkiselta paheksunnalta ei tilanne ollut rikkeen toisia osapuolia kohtaan suopea (Karras 2017, 137–138). Yhteiskunnan muodostama paine ei kuitenkaan riittänyt, vaan vasta protestanttisen reformaation on nähty saaneen kirkon muuttamaan aviokieltosäädöksiään (Brundage 1987, 536–537).

Katolilaisuuden on katsottu sydänkeskiajalta lähtien puoltaneen ajatusta vapaaehtoisuuteen perustuvasta avioliitosta (Brundage 1987, 243). Kansan keskuudessa naimisiinmeno oli kuitenkin alkanut kehittyä muotoon, jossa liiton vahvistavampana tekijänä pidettiin perheiden julkista hyväksyntää.¹⁹ Tästä huolimatta katolilaisuus pyrki myöhäiskeskiajalla korostamaan liittojen tärkeimpänä ominaisuutena niiden pyhää sakramentaalista asemaa (McDougall 2008, 694–695). Kirkko ei silti väheksynyt kansan tapoja, vaan kannusti julkiseen avoimuuteen. Salaisesti solmittuja avioliittoja pyrittiin virallistamaan ja niitä solmineille papeille määrättiin rangaistuksia (Brundage 1987, 499–500). Yhteiskunnalliset muutokset olivat kuitenkin johtaneet siihen, että näkemys avioliitosta sakramenttina oli alkanut järkkäyä.

Kirkon on nähty myöhäiskeskiajalla pitäneen kansan harjoittaman seksuaalisuuden rajoittamista tärkeänä. Tämän myötä myös seksuaalirikkeet nousivat huomion keskiöön. (McDougall 2008, 691.) Sodomiallisen haureuden on katsottu tällöin erottuneen muista nousten asemaan, jossa sitä alettiin pitää sosiaalisena uhkana. Syntyneen pelon myötä myös maallinen valta alkoi ilman kirkon erillistä painostusta tuomita ja rangaista rikkeestä (Brundage 1987, 548; Johansson & Percy 2010, 155–156). Katolilaisuuden keskuudessa rikettä pidettiin harhaoppisuuteen liittyvänä vaarallisena. Keskiajalla syntynyt inkvisitio hyödynsikin näkemystä omien syytösmalliensa luomisessa. (Brundage 1987, 493; Bullough 1982e, 211.)

Todetun mukaisesti kanoninen oikeus ei paheksunnastaan huolimatta pitänyt kaikkia seksuaalirikkeitä samanarvoisina. Tutkimuskirjallisuuden pohjalta näen myös Lutherin olleen vastaavan näkemysten kannalla. Aikaisempi tutkimus tukee näkemystäni esittäessään, etteivät

¹⁹ Myöhäiskeskiajalla oli yleistä, että kihlaparin perheet sopivat keskenään perheenjäsentensä välisestä kihlauksesta, jonka he yhdessä julkistivat järjestämissään juhlissa. Tuleva aviopari saattoi vasta juhlinnan keskellä kuulla olevansa luvattu naimaan toisen suvun edustajan. Naimisiinmenoa juhlittiin myös avoimesti perheen keskuudessa, eikä papiston edustajille liiton virallistamisessa pidetty enää välttämätöntä tarvetta. (Brundage 1987, 497–498.)

kaikki rikkeet olleet hänelle verrannollisia (Puff 2017, 668). Lutherin voikin katsoa tältä osin ilmentäneen hänen elinajalleen tyypillisiä näkemysmaailmaa.

5 Lutherin seksuaalinäkemykset

5.1 Avioliitto synnin toteutuspaikkana ja sen samanaikaisena puhdistajana

Avioliitto on erottamaton osa Lutherin seksuaalikäsityksiä. Tähän perustuen näenkin, että sitä tulee hänen näkemyksiään käsitellessä myös tarkastella. Aluksi analysoin, miten Luther perustelee seksuaalisuuden hyväksyttävyyden avioliitossa. Hänen on nähty tiedostaneen ihmisten seksuaaliset tarpeet pitäen avioliittoa sopivana paikkana niiden täyttämiseksi (Puff 2017, 667; Semenya 2015, 3–4). Augustinuksen lailla myös Lutherin on todettu juontaneen tarpeiden juuret himon tunteeseen ja paratiisista karkottamiseen (Wiesner-Hanks 2000, 62). Tulen muodostamaan kuvan avioliittoon kuuluvista seksuaalitoimista kuten myös niistä, jotka rajautuivat hänestä sen ulkopuolelle. Lähestyn tätä lisääntymisen, perisyntin vaikutuksen ja ihmisluonnon seuraamisen näkökulmista.

Luther vaikuttaa noudattaneen alkukirkon kanssa yhteneväisiä seksi- ja siveellisyyšnäkemyksiä. Varhaiskirkon on tulkittu omineen juutalaisuudelta ajatuksen avioliiton ja seksuaalisuuden yhteenkuuluvuudesta (Brundage 1987, 51–53). Ihmisten sallittiin avioitua, mutta kristilliset auktoriteetit puolsivat jo tuolloin siveellisyyden valitsemista (Crawford 2007, 61–62). Siveysopin asemaa korostaa uskonnontutkija Ismo Dundenbergin näkemys Jeesuksen evankeliumissa²⁰ esittämästä naimattomuuden arvokkuuden painottamisesta (Dundenberg 2006, 25). Ajanlaskumme alussa alkoi kuitenkin joidenkin oppineiden keskuudessa yleistyä ajatus seksin lisääntymispyrkimyksellisestä sallittavuudesta.

Aviollisella seksillä tuli liittojen perustamisen lisäksi olla selvä funktio. Katolilaisista näkemyksistä poiketen Lutherin on nähty pitäneen lastensaantia liittojen niiden tärkeimpänä ominaisuutena. Sen on ajateltu jopa olleen hänelle ainoa hyväksyttävänä perusteena avioon astumiselle. (Stjerna 2014, 75.) Ihmiset olivat himon tunteen seurauksesta halukkaita kokemaan aktiivisen seksuaalielämän mahdollisuudet, mutta en koe tämän olleen ilman avioitumista Lutherin mielestä heille sallittua.

²⁰ ”Sillä on niitä, jotka syntymästään, äitinsä kohdusta saakka, ovat avioon kelpaamattomia, ja on niitä, jotka ihmiset ovat tehneet avioon kelpaamattomiksi, ja niitä, jotka taivasten valtakunnan tähden ovat tehneet itsensä avioon kelpaamattomiksi. Joka voi sen itseensä sovittaa, se sovittakoon.” (Matt. 19:12).

Luther käsitteli edeltäjiään tiukemmin sukupuoliyhdyntään hyväksyttävyyttä. Katolilaisuus opetti seksin synnillisyydestä huolimatta, ettei lisääntyminen ollut oppien mukaan avioliitossa ainoa peruste sen harjoittamiselle.²¹ Mielestäni Luther ei ollut näkemyksen kannalla ja uskonnontutkija Jane Strohl onkin tulkinnut hänen pitäneen jälkikasvun saamista ainoana seksin syntisyyden korvaajana. Katolilaiset ohjeistukset eivät Lutherista eroten sisältäneen anteeksiannon elementtiä. Hänelle armahduksella on nähty olleen väliä, sillä seksin harjoittamisen tarpeen on katsottu edustaneen hänelle jännettä ihmisten lankeemuksesta. (Strohl 2009, 169.) Tämä tulee ilmi Ensimmäisen Mooseksen kirjan selityksissään, jossa hän selvästi kritisoikin katolisia näkemyksiä.

Mooses siis osoittaa hengellisiä perusteita, että meidät on luotu ylevämpään elämään kuin tämä ruumiillinen olisi meidän luonnossamme, vaikka se olisi pysynyt hyvänäkin. Oikein sanovat opettajat: Jos Adam ei olisi langennut synnin tähden, silloin hän tietyn luvun täytyttyä olisi siirtynyt sielullisesta elämästä hengelliseen. Eihän Aadamin ollut määrä elää ilman ruokaa ja juomaa ja suvunjatkamista. Nuo ruumiilliset tarpeet olisivat ennalta määrätyn ajan kuluttua tauonneet ja Adam jälkeläisineen olisi siirretty iankaikkiseen ja hengelliseen elämään. (Luther 2004, 62.)

Ihmisten kokemat tarpeet eivät suoraan perustuneet syntiin, mutta yllä olevan perusteella Luther näki niistä tulleen sen vaikutuksesta pysyviä. Hänestä ihmisillä oli jo paratiisissa ollut joitain maallisia kaipuita, mutta tällöin kyse ei kuitenkaan ollut vielä himon tuntemisesta. Lainauksen mukaan tarpeet eivät juontuneet ihmislähtöiseen haluun, vaan ruumiillisuudesta nouseviin puutteisiin. Synnin vaikutuksesta tämä muuttui ja ihminen alistui hallitsemattomalle himon tunteelle. Mielestäni on perustelua väittää, että Luther katsoi jonkin rajan syntiinlankeemuksessa ylittyneen. Sen vaikutuksesta aiemmin melkein puhtaankaltaisesta ja luontaisesta muuttui paheksuttavaa.

Aluksi Saatanakin johdattelee uskosta epäuskoon. Kun hän oli päässyt niin pitkälle, että Eeva ei uskonut Jumalan antamaa kieltoa, hänen oli helppoa saada aikaan se, että Eeva ojensi kätensä puuhun ja söi siitä poimimansa omenan. ... Juuri tällä tavoin Eeva teki rikkomuksen omenan ottaessaan sen jälkeen kun hänet oli vastoin Jumalan sanaa saatu uskomaan, ettei hän kuolisi, vaan hänen silmänsä avautuisivat ja hänestä tulisi entistä viisaampi. Kun hän oli tämän myrkyntä antanut tulla korviinsa, hän ojensi kätensä ottamaan kielletyn omenan ja söi sen suullansa. Tällä tavoin hän syyllistyi syntiin kaikilla hengen ja ruumiin aisteillaan, eikä vielä

²¹ Kanoninen oikeus oli Gratianuksen ohjeistuksien mukaisesti valmis lisääntymispyrkimyksellisyyden ohella hyväksymään seksin harrastamisen myös aviorikoksien ehkäisemiseksi. Häntä seuranneella vuosisadalla myös Tuomas Akvinolainen ohjeisti seksin syntisyyden kumoutuvan, jos sillä yritetään siittää lapsia tai estää mahdollista pettämistä tapahtumasta. (Brundage 2010, 40; Semenya 2015, 2–3.)

tiennyt synnistä mitään. Hän näet söi halukkaasti omenan ja kehotti aviomiestäänkin tekemään samaten. (Luther 2004, 159.)

Eevan puraisun seurauksena Luther näki ihmisen syyllistyneen kaikkiin hengen ja ruumiin synteihin. Sen tuloksena ihmisen päälle lankesivat kaikki ihmisluontoon kuuluvat himot. Lutherin mielestä vastaavia tarpeita oli ilmennyt jo paratiisissa, mutta niitä ei voinut verrata tämän maailman kanssa. Paratiisissa mikään ei periytynyt syntiin, koska ihminen ei ollut siihen vielä langennut. Hairahduksen jälkeen tilanne muuttui, eikä muihin haluihin verrattuna seksuaalisten tarpeiden kohdalla tapahtunut poikkeusta. Himon tunne esittää lainauksen perusteella Lutherille merkkiä syntiinlankeemuksesta ja sellaisesta, jota ei paratiisissa vielä esiintynyt. Näen lainauksen pohjalta Lutherin ajatelleen luontaisen kaipaamattomuuden korvaantuneen näin erilaisten halujen täyttämisen taipumuksella.

Luontoon jäi myös suvunjatkaminen turmeltuneena, mutta siihen tuli lisäksi Perkeleen myrkky, lihallinen kiima ja inhottava himo, joka aiheuttaa monenlaista haittaa ja syntejäkin; nämä kaikki olisivat kyllä puuttuneet viattomasta luonnosta. Kokemuksemme on, että liha himoitsee kohtuuttomasti eikä avioliittokaan ole riittävä keino asiaa korjaamaan. (Luther 2004, 227–228.)

Avioliitto vaikuttaa Lutherin mielestä tarjonneen pelastuksen himon tunteesta aiheutuneelle synnille, mutta ei itse sen olemassaololle. Lainausta esittää ihmisten oman toiminnan olleen niin turmelevaa, että sen vaikutuksesta erilaisista haitoista oli tullut ikuisia. Lisääntymisvietti edusti hänelle jumalallista syntyperää, mutta lihallinen himo pohjautui syntiin. Molemmat olivat yhtä lailla ihmisluonnon osia, mutta lähtökohdiltaan toisistaan eroavia. Luther esittää ihmisten lisääntyneen ilman lankeemustakin, mutta tällöin puhtain perustein. Lainausta puoltaakin tämän pohjalta douglaslaista näkemystä rajan ylityksestä. Lainauksessa Luther väittää epäpuhtaiden voimien turmelleen suvunjatkamisen. Ne eivät muuttaneet sitä, vaan synnin ulottuvuus lisättiin niihin himon muodossa.

Yllä olevassa lainauksessa on huomattavissa viitteitä myös suvunjatkamisen normeihin liittyvistä näkemyksistä. Lainauksen perusteella lisääntymispyrkimyksellinen seksuaalisuus olin alun perin synnillisen sijasta puhdasta. Syntiinlankeemuksen rajan ylittyessä myös puhtaan seksuaalisuuden normi muuttui tavoittamattomaksi. Aiemman sijaan uusi normi sisälsi jo itsessään syntisyyden asteen, jota ei lainauksen mukaan tunnu Lutherista voineen enää poistaa.

Douglasin omaa esimerkkiä²² soveltaen seksuaalisuuden symbolinen likaisuus perustui järjestelmälliseen ajatteluun, jonka mukaan sukupuoliyhdyntä ei itsessään edustanut tätä ennen syntiinlankeemusta. Ajattelumaailmaan nojaten seksin harjoittaminen alkoi tämän jälkeen edustamaan jotain sellaista, joka oli kristillisten puhtauskäsitysten vastaista.

Näen Lutherin ajatelleen, että himon tunteella oli lisääntymisen ohella myös toinen rooli. Se oli kuin taustavoima, joka saa ihmiset tekemään niitä asioita, joita heidän tulisi välttää. Esitetty lainaus osoittaa Lutherin arvostaneen avioliittoa, muttei pitäneen sitä riittävänä keinona himon vastustamiselle. Siitä seurannut toimi oli toiseen ihmiseen suoraan kohdistuvana syntiä, mutta naimisissa tunteelle periksi antaminen erosi esiaviollisuudesta. Himo sai ihmiset tekemään haureutta, mutta joissain tilanteissa myös lähemmäs Lutherin oikeina pitämiä tarkoitusperiä. Tätä näkemystä voi pitää aikaansa nähden poikkeavana, eikä katolinen kirkko ollut opeissaan näin suopea. Varhaiskirkon aikaisilla seksuaalioppeilla on nähty olleen vaikutusta vielä keskiajalla ja niiden mukaan seksiä tuli lähestyä aina syntisenä riippumatta, tapahtuiko sitä avioliitossa vai sen ulkopuolella. (Brundage 1987, 235; Crawford 2007, 61.)

En näe Lutherin pitäneen naimisissa ilmenevää ja esiaviollista seksuaalisuutta samanarvoisina. Avioliiton vaikutuksesta ihmisillä tuntuu olleen mahdollisuus päästä lähemmäs sitä tilaa, jossa he olivat ennen perisyntien alistumista. Uskonnotutkija Sini Mikkolan väittääkin avioliiton sisältäneen Lutherille jotain sellaista, jonka valossa aviollista seksuaalisuutta saattoi lähestyä synnin *parannuskeinona*²³ (Mikkola 2020, 6). Himoa sen ei katsottu poistavan, mutta tunteesta aiheutuvan syntisyyden sai anteeksi. Esitetyn perusteella tulkitsen Lutherin ajatelleen, ettei ihmisten kuulunut pelätä luontaisia taipumuksiaan tai aviollisten velvoitteiden noudattamista. Varsinkin jälkimmäisen tapauksessa Luther tuntuu pyrkineen korostamaan aviollisen ja lisääntymispyrkimyksellisen seksin oikeutettua asemaa Jumalan silmissä. Aviopuolisilla onkin nähty olleen hänestä oikeus toimia luontonsa mukaisesti (Stjerna 2014, 66). Sitä vastaan tekeminen oli asia erikseen.

Poikani, älä ole häpeissäsi siitä, että halajat tyttöä, äläkä sinä, tyttö, häpeä sitä, että halajat poikaa. Kunhan vain annat sen johtaa avioliittoon, etkä haureuteen, silloin se ei ole häpeällistä, enempää kuin syöminen ja juominen on häpeällistä. (Luther 1983a, 569.)

²² Mary Douglas esittää klassisessa esimerkissään, että lika on suhteellista. Kengät eivät ole itsessään likaiset, ennen kuin ne nostetaan pöydälle. (Douglas 2000, 86.) Ajatus likaisuudesta perustui järjestelemiselle ajattelulle, etteivät kengät kuulu pöydälle.

²³ Eng. *remedy*

Himon tunteen perusteeton seuraaminen ei ollut Lutherin mielestä hyväksyttävää. Lainausta tarjoaa vapauden tunteiden olemassaololle ilman välittömän synninteon pelkoa. Yllä olevaa tulkiten ihminen sai luvallisesti kokea himoa, kunhan se lopulta johti naimisiinmenoon. Tunne kuvataan luonnollisena, jota ei tullut hävetä. Historioitsijat Susan C. Karant-Nunn ja Merry E. Wiesner-Hanks ovat tuoneet esille vastaavanlaisen ajatuksen, joka esittää Lutherin myös opettaneen himon tuntemisen puolesta. Heistä Luther piti toiseen ihmiseen kohdistuvaa himon tunnetta tavallaan lisääntymishalun jumalallisen syntyperän takia puhtaana (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 148). Tällainen kaipuu ei ollut himon tunteen aiheuttamaa, ainoastaan sen vääränlaiset ilmenemismuodot olivat tuomittavia eikä ihminen oikein toimiessaan tehnyt mitään väärää näin tuntiessaan.

Luther käsittelee aihetta Roomalaiskirjeen luento ja Galatalaiskirjeen selitys -teksteissä seuraavasti. On syytä huomioida, että molemmat lainaukset ovat otantoja Lutherin varhaisesta tuotannosta ilmentäen aikaa, jona hän ei vielä suoranaisesti kritisoinut katolista kirkkoa.

Samalla tavalla kuin kultaisen astian kunnia on, ja sitä käytetään jalon viinin säilyttämiseen, mutta sen häpeä, jos sitä käytetään sonnan ja töryn säilyttämiseen, siten on meidän ruumiimme (tässä suhteessa) tarkoitettu kunnialliseen avioliittoon tai vielä kunniallisempaan siveellisyyteen. ... Koska on välttämätöntä, että joko liha tai henki elää, on myöskin pakko, että joko liha tai henki on palava. Lihallisesta himosta ei ole väkevämpää voittoa kuin pakeneminen ja sydämen kääntäminen pois hartaan rukouksen kautta, koska sen alkaessa hehkua liha pian haalenee ja jäähtyy, ja päinvastoin. (Luther 1983b, 41–42.)

Siten rakkaus itse Hengen halulla himoitsee sitä, että voisi olla himoitsematta lihan mukaan, mutta se ei voi sitä täyttää, koska se ei voi olla vapaa lihan himosta. Ja palauttaakseni sen tässä välillä mieleen, Paavali ei kutsu lihan himoksi vain saastaista halua, vaan halua kaikkiin tekoihin, jotka hän pian tämän jälkeen luettelee (5, 19–21). Niinpä siis Augustinus sanookin: ei täytetä lihan himoja, jos ei niihin suostuta; ne voivat kyllä haluina kuohua sisimmässämme, mutta niitä ei kuitenkaan täytetä teoissa. Sen tähden apostoli sanoo Room. 7, 18:nessa: ”Tahto minulla kyllä on, mutta voimaa hyvän toteuttamiseen ei.” Sillä ”tehdä hyvää” on sama kuin olla himoitsematta. Siten lihan himoja ei ”täytetä”, vaikka niitä ”tehdään”, eikä myöskään meidän hyviä tekojamme ”täytetä”, vaikka niitä ”tehdään”. ... Ei kukaan voi olla himoitsematta, mutta me voimme olla tottelematta himoja. (Luther 1983c, 193–194.)

Lainauksien pohjalta Luther vaikuttaa arvostaneen avioliittoa juuri himon tunteen sietämisen kautta, vaikka pitikin siveellisyyden valitsemista arvokkaampana. Mielestäni avioliitto edustaa hänelle lainauksissa instituutiota, jossa ihmisillä oli mahdollisuus toimia luontonsa mukaan. On

tärkeä pitää mielessä, ettei Lutherin mielestä selibaatin valitseminen poistanut himon tunteista, olihan se hänelle osa ihmisluontoa ja täten siitä erottamatonta. En näekään sen tunteiden olleen hänestä itsessään väärin, vaan ainoastaan sille vallan antamista tuli välttää. Yllä olevan perusteella ihmisen saattoi katsoa toimivan oikein vastustaessaan tunteesta seuranneiden toiminnallisten halujen esiintymistä. Avioon pyrkiminen ja lisääntyminen eivät tietenkään tällaista edustaneet.

Lutherin näkemys siveellisen elämän mahdottomuudesta erosi selibaattia puoltavista kristillisistä oppiperinteistä (Dundenberg 2006, 35).²⁴ Aikaisempi tutkimus ei ole nähnyt Lutherin tukeneen tällaisia säännösteleviä ohjeita, koska ihmisten ei tullut taistella tarkoitusperiään vastaan. Lisääntyminen oli osa ihmisyyttä eikä luontonsa sivuuttamisesta voinut täten seurata hyvää. (Wien 2009, 168.) Seuraavista lainauksista on huomattavissa, ettei Luther pitänyt perisynnillisyydestä huolimatta kaikkea seksuaalisuuden ilmenemistä syntisenä.

Koska sinä arvostelet vääriksi kaikki, jotka siitetään synnin tähden, joka siinä siirtyy heihin, vaikka vanhemmat eivät teekään syntiä. Ja ”synnissä” nim. synnintaulassa, himossa, ”synnytti äitini minut”. Ei äiti näet synnyttäessään tee syntiä, vaan poika, joka synnytetään, tekee syntiä. (Luther 1983b, 136.)

Katso, on totta, että olen syntinen edessäsi, että jo luontoni, olemukseni alku, ”sikiämiseni” on syntiä, puhumattakaan sanoista, teoista, ajatuksista ja koko myöhemmästä elämästäni (Luther 1983d, 411).

Lainauksien perusteella seksin harjoittaminen ei piirry Lutherille täysin syntiseksi, koska hänestä siihen sisältyy mukaan joitain puhtaita elementtejä. Hän myös mielenkiintoisesti korostaa yhdynnältä toivotun jälkiseuraamuksen perisynnillistä asemaa. Lutherin mielestä hminen edusti syntymästään saakka merkkiä perisynnistä ja oli koko elämänsä tuomittu tunteeseen himoa. Lainauksia tulkiten aviollinen seksuaalisuus oli himon tunteen synnyinsija, vaikka puoliset saivat itse armahduksen toiminnalleen. Näen tämän melkein päähän, jossa yhden synnin anteeksiannon voi ajatella korvaantuneen uudella. Lisääntyminen on kristillisten pyhien tekstien²⁵ mukaan sallittua eikä sitä ole ajanlaskumme aikana pyritty kumoamaan (Payer 1993, 86). Koen lisääntymispyrkimyksellistä seksiä voivan lähestyä sääntöihin perustuvana

²⁴ Gratianuksen Decretum opasti keskiajalla, että jopa avioliitossa seksuaalisuutta tuli parhaansa mukaan välttää. Aviopuolisot saivat kirkon hyväksymänä harrastaa seksiä, mutta vain tietyin perusteiden eikä niitä tullut käyttää turhaan seksuaalitoiminnan verukkeena. (Brundage 2010, 40.)

²⁵ Vanhan testamentin lisääntymisohje opastaa: ”Jumala siunasi Nooan ja hänen poikansa ja sanoi heille: »Olkaa hedelmälliset ja lisääntykää ja täyttäkää maa.» (1. Moos. 9:1).

käytösmallina, normina. Synnitön toiminta oli perisyntisille ihmisille sitä, johon heidän tuli pyrkiä.

Yhteenvetona avioliiton voi todeta tarjonneen Lutherille eräänlaisen normipohjan seksuaalisuuden käsittelemiselle. Ihmiset joutuivat perisyntin vaikutuksesta kärsimään lihallisuuteen ajavasta himon tunteesta, ja hänestä vain avioliitto tarjosi tälle pelastusta. Tunne ei poistunut, mutta lisääntymistarkoituksessa sitä oli luvallista helpottaa. Aineiston perusteella Luther selvästi arvosti lisääntymisohjeen sanomaa, kun seksin syntisyyden sai perusteluilla pyrkimyksillä anteeksi. Pyhien tekstien ohjeet määräisivät sallitun seksuaalisuuden määrittelevän rajan, jota ei muilla syillä tai verukkeilla tullut rikkoa. Ihminen oli Jumalan luoma, joten Luther näki myös lisääntymistarpeen olevan jumalallista syntyperää. Seksuaalisen nautinnon hakeminen juontui sen sijaan ihmisen henkilökohtaisesta mieliteosta seuranneeseen hairahdukseen ja perisyntiin. Lapsensaantiin tähtäämätön seksuaalitoiminta tulikin asetetun rajan ylittävänä tuomita huolimatta sen siviilisäädyllyisestä ilmenemispaikasta.

5.2 Papiston selibaattivaateen kritisointi ja heidän oikeutensa avioitua

Luther oli itse katolinen, mutta ei puoltanut kirkon vaatimusta papiston selibaatista. Hänen voikin katsoa edustaneen täysin poikkeavaa näkemyssuuntaa, sillä aiempi tutkimus on todennut hänen puoltaneen papeille muiden kaltaista oikeutta avioitua. (Gregersen 1993, 24.) Eroavien näkemysten seurauksena koen, että avio-oikeuden epäämistä tulee lähestyä eräänlaisena kielletyn seksuaalisuuden muotona. Lutherin mielestä kaikkia ihmiset olivat himon tunteen orjia ollen näin kykenemättöminä elämään ilman lihallisia halujaan. Papiston ei voikaan täten katsoa erottuneen hänelle muista. Tarkastelen selibaattivaatimusta pappien oman toiminnan ja kirkon asettaman vaateen tarjoamien näkökulmien kautta.

Luther esittää aineistossa selviä pappien avioitumiseen liittyviä näkemyksiä. Roomalaiskirjeen luento ja *To the Knights of the Teutonic Order* -teksteissä hän kritisoi papiston siveellisyysvaadetta. Pelkän arvostelemisen lisäksi on myös huomattavissa, että Lutherin pyrkii uskonpuhdistuksellisesti kumoamaan vanhoja näkemyksiä opettaen samalla uutta.

Otamme esimerkin: jos annettaisiin sellainen määräys, ettei kenenkään papin, ellei hän itse tahdo, tarvitse olla ilman vaimoa eikä käydä pää ajeltuna tai erikoisessa puvussa, ei myös olla sidottu säädettyihin rukoushetkiin, kuinka

monta, salli minun kysyä, sinä tapaisit sellaista pappia, jotka valitsisivat sen asun, jossa nyt ovat? (Luther 1983b, 342.)

Jumalaa ja ihmistä vertaakseen! Jumala sanoo, ”Jottet olisi yksin haluan sinulla olevan apua ja mielestäni tämä olisi sinulle hyväksi.” ihminen vastaa, ”Erehdyt: Lupaani Sinulle minun olevan parempi olla ilman, sillä mielestäni yksinolo sopii minulle.” Mitä muuta tämä on kuin Jumalan korjaamista? Ja mitä muuta Jumalan korjaaminen on kuin itsensä Jumalaa korkeammalle ylentämistä? Miten tuollainen lupaus tai käsky voi olla pätevä tai sitova? Oikeastaan miten tuollainen lupaus on aviorikosta tai siveettömyyttä parempi? Mitä hyvää sellaisesta lupauksesta tai siveellisyydestä saattaisi seurata, joka ei tukeudu jumalalliseen ihmeeseen vaan perustuu vain ihmisen omaan mielivaltaiseen valintaan, joka rienaten asettuu Jumalan sanaa vastaan? Jos Jumala on suorittanut ihmeen ei tällaiselle valalle ole tarvetta. Jollei Jumala ole suorittanut ihmettä on esitetty vala Jumalan vastainen pilkaten samalla Hänen Sanaansa ja työtään. (Luther 1997a, 313–314, kirjoittajan oma suomennos.)²⁶

Papiston on katsottu voineen avioitua ennen gregoriaanista reformia melko vapaasti (Bullough 1982c, 14–15). Papeilta ei vielä tuolloin selibaattia suoranaisesti vaadittu, mutta kirkko kannusti siveellisyyden noudattamiseen tavan ollen näin papiston keskuudessa suosiossa.²⁷ Esitetyn perusteella Luther oli perinteisien näkemysten kannalla, mutta nähdäkseni sillä erolla, ettei hyväksynyt aviossa solmittuja selibaattilupauksia. Jälkimmäisen lainauksen pohjalta Luther tuntuukin pitäneen aviollista siveellisyyttä lähes aviorikoksen kaltaisena rikkeenä. Aiemman tutkimuksen voi katsoa tukevan tätä todetessaan hänen pitäneen lapsettomia avioliittoja turhina, sillä ihmisten ei tullut tietoisesti toimia liiton tarkoituksia vastaan. (Crawford 2007, 30; Strohl 2009, 171.) Näkemyksiin nojaten papeilla tuli Lutherin mielestä olla lupa avioitua ja hyödyntää sen tarjoamia seksuaalisia mahdollisuuksia, olivathan he ihmisiä siinä missä muutkin. Ihmisluontoon perustuen hän tuntuu jopa odottaneen heiltä tämän suuntaista käyttäytymistä.

²⁶ Now contrast God and man! God says, ”I desire that you have an help and be not alone, and to Me that arrangement seems good.” Man says, ”Not so, Thou art mistaken; I vow to Thee to do without and help, and to me it seems good to be alone.” What is this but to correct God? Ans what is it to correct God but exalt one’s self above God? How can such a vow or command possible be valid or binding? Rather, how could such a vow possible escape being worse than any form of adultery or unchastity? What good fortune could befall such a vow and such chastity, which without the support of a divine miracle is based on a man’s own wanton choice and so blasphemously contradicts God’s word? If God has worked a miracle, there is no need of a vow. If God has not worked a miracle, the vow is contrary to God and Blasphemes God’s Word and work.

²⁷ Varhaiskirkon ja -keskiajan aikana papeilla oli kirkon myöntämä lupa olla naimisissa, kunhan avioon oli astuttu ennen pappisvihkimystä. Avioituneita pappeja pidettiin aktiivisen seksuaalielämänsä takia kuitenkin kirkkohierarkian pohjimmaisina. Papit alkoivat puolisoidensa kanssa yhteisymmärryksessä sopia siveellisyytlupauksia, joiden perusteella he päättivät olla noudattamatta aviollisia velvoitteitaan. Toiminta sai jopa tukea kirkolta. Pappisvihkimyksensä aikaan naimattomilta papeilta puolestaan odotettiin suoraa siveelliseen elämäntyyliin siirtymistä. He eivät saaneet enää avioitua astuttuaan kirkon palvelukseen. (McNamara 1982, 24–25, 29.)

Aineistossa esiintyvät näkemykset vaikuttavat keskittyvän käsittelemään avioliiton hyväksymistä. Gregoriaaninen reformi ei halunnut vain estää pappeja avioitumasta, vaan ehkäistä myös papiston seksuaalisuuden ilmenemistä ja siitä seuranneita lieveilmiöitä.²⁸ Aiemmin esitetyn mukaisesti vanhemmuutta voi aineiston pohjalta lähestyä aviollisen seksuaalisuuden pohjimmaisena tarkoituksena eikä Luther tunnu tehneen yllä olevia lainauksia tulkiten eroa pappien ja tavallisen kansan välille. Osapuolten tuli olla aviossa tai tähän lupautuneita, muuten seksuaalisuuden ilmeneminen oli haureutta (Luther 1983a, 569).

Lutherin on kirkon edustajana nähty olleen tietoinen papiston harjoittamista seksuaalisynneistä (Karras 2017, 56). Yllä olevassa hän esittää, ettei yksikään pappi mahdollisuuden tarjoutuessa jättäisi ottamasta omasta valinnasta vaimoa. Tutkimuskirjallisuus tukee hänen esittämäänsä olettaa. Kaikkien pappien ei voi tietenkään ajatella rikkoneen selibaattilupauksiaan ja sitä varmasti laajalti myös noudatettiin. Tästä huolimatta kaikki ihmiset tunsivat aineiston mukaan himoa eikä yllä olevan perusteella ketään ollut luotu elämään yksin. Lainaus esittää näin itsestään kuvittelevien rikkovan Jumalaa vastaan. Tämän nojalla siveellinen elämä asettuu ihmisluontoon kuuluvan normin vastaiseksi, jolloin papiston selibaatti muodostuu itsessään merkiksi kielletystä toiminnasta. Edes kaikki katolisen kirkon edustajat eivät keskiajalla nähneet sen vaatimiselle löytyneen kirkollisten ohjeiden kaltaisia perusteluita (Salonen 2017, 103). Luther myös itse korostaa tätä piirrettä kirkonoppeille osoittamassaan Kirkon Baabelin vankeudessa -tekstissään.

Myöskin ”avioliiton kieltäminen papeilta” on pelkkää ihmisten keksintöä, varsinkin se, että he alituisesti korottaen omat säännöksensä Jumalan käskyjen yläpuolelle vaativat sellaista jo solmittua avioliittoa purettavaksi. En tosin tahdo arvostella nykyisen papillisen säädyn laatua, mutta sen minä tiedän, että Paavali käskää piispaa olemaan yhden vaimon mies (1 Tim. 3, 2) ja ettei siis diakonin, papin, piispan tai jonkun muun hengellisessä virka-asemassa olevan avioliittoa saa purkaa, vaikka Paavali tosin ei tuntenut nykyaikaisen papiston laatua eikä sen arvoasteikkoa. Pois siis kirotut ihmissäännökset, jotka ovat tunkeutuneet keskuuteemme vain lisätäkseen kirkon vaaroja, syntejä ja pahuutta! Papin ja hänen vaimonsa välillä on siis jumalallisen käskyn vahvistama todellinen ja

²⁸ Kanoninen oikeus hyväksyi avioituneilta papeilta oikeuden perheeseen, mutta paavi Gregorius VII (1073–1085) vaikutuksesta näkökanta muuttui. Pappis-avioparien antamista selibaattilupauksista huolimatta lapsia oli usein alkanut ilmaantua pappiloihin eikä Gregoriuksen mielestään papit voineet pitää samanaikaisesti seurakunnastaan ja perheestään yhtä hyvää huolta. Kasvavien pappisperheiden lisäksi myös naimattomat papit olivat alkaneet seksuaalisuutensa suhteen avoivemmiksi. Heidän on katsottu eläneen jalkavaimojen kanssa avioliiton kaltaisissa suhteissa huolimatta siitä, että heidän kuului olla selibaatissa. Avioliiton ja siihen rinnastettavan elämäntyylin lisäksi papiston edustajien on tiedetty myös rikkoneen seksuaalisäädöksiä. Vakavampien suhteiden lisäksi papeilla oli rakastajia ja he saattoivat käydä jopa huorissa. (Crawford 2007, 64; Salonen 2006, 118–120; Thibodeaux 2008, 478.)

erottamaton avioliitto. Mitä sitten, jos jumalattomat ihmiset pelkässä mielivallassaan kieltävät tai erottavat sen? Olkoon sellainen avioliitto ihmisten mielestä kuinka luvaton tahansa, on se Jumalan edessä kuitenkin luvallinen. Hänen käskynsä, eikä päinvastaiset ihmissäännökset, on asetettava etusijalle. (Luther 1983e, 466.)

Lainauksesta on helposti Lutherin kritiikin ohella erotettavissa myös katolisen kirkon opinkohtiin kohdistunut muutospyrkimys. Gregoriaaninen reformi hyväksytti keskiajalla pappien selibaattia käsittelevän säännöstön ja hieman myöhemmin kanonisen oikeuden yhdistänyt Gratianus tuki uudistuksen aikaansaamia päätöksiä.²⁹ Lutherin voi katsoa lainauksen perusteella olleen ainakin jollakin tavalla samoilla linjoilla varhaiskirkon ja -keskiajan seksuaalinäkemyksen kanssa, mutta sydänkeskiajalla tapahtuneet muutokset eivät edustaneet hänelle kehitystä, vaan poikkeamista Raamatun opeista. Seksuaalisuuden on katsottu olleen Lutherille osa ihmisluontoa ja hänen mielestään kanonisen oikeuden tekemät päätökset halveksivat niiden perusteella Jumalaa (Mannermaa 1983, 67–68). Jumalan sääntöjen ohittaminen edustaa aineistossa rienausta (Luther 1997a, 313–314). Nähdäkseni Luther ei lainauksessa koe ihmisillä olevan tarvetta pyhien tekstien säännöistä poikkeamiseen. Ne palvelivat ihmislähtöisistä säännöistä poiketen yleistä hyvää. Tulkitsen hänen osaltaan siksi asettuneen jälkimmäisiä vastaan.

Tiivistäen esitän ihmislähtöisiin sääntöihin uskovien ylittäneen rajan, jonka Luther aineiston perusteella katsoi johtavan kohti syntiä. Seksuaalisuuden oikeaoppinen harjoittaminen edusti hänelle normia, jota kaikkien tuli tietyn perustein pyrkiä toteuttamaan. Katolilaisuuden ajama vaade loikin normia rikkovan rajan, joka vaatimusta noudattamalla ylittyi. Rajan yhdelle puolelle jäi ihmisille asetettu normi, kun sitä vastaan taistelevat rajautuivat toisaalle. Papiston selibaattivaade edustaa näkemykseni mukaan toimea, joka rikkoi Lutherin mielestä ihmisille asetettua normia ollen samalla myös raja, johon uskovat siirtyiväy hänestä kielletyn puolelle.

²⁹ Katolisen kirkon ensimmäiset lateraalikonsiilit laajensivat selibaatin kattamaan koko papiston ja määräsi naimisissa olevat papit eroamaan perheistään. Vaimo ja lapset menettivät lailliset oikeutensa eivätkä enää kyenneet perimään isäänsä. Decretum tuomitsi ankarasti kaiken pappien harrastaman seksuaalisuuden. Uudistuksen myötä papistosta katsottiin tulleen tavallisesta kansasta eroava puhdas eliitti, joka ei alistunut seksuaalisten himojensa vietäväksi. Korostetun asemansa takia papeille tulikin määrätä tekemistään seksuaalirikkeistä rikoksia ankarammat rangaistukset. Korkeamman aseman tulkittiin tarkoittavan myös korotettuja tuomioita. (Brundage 1987, 252; Brundage 2010, 36–37; Elliott 1997, 7.)

5.3 Jalkavaimokysymys

Jalkavaimojen ottamisen on nähty olleen keskiajalla yleinen tapa (Brundage 1987, 245). En aineiston perusteella koe Lutherin suoranaisesti puoltaneen tai olleen perinnettä vastaan, mutta joitain jalkavaimojen pitämisen sallittavuuteen liittyviä näkemyksiä on aineistosta noussut esille. Myöhäiskeskiajalla kirkko yritti joltain osain rajoittaa heidän ottamistaan, eikä tavan noudattamista katsottu kaikkien kohdalla hyvällä.³⁰ Aineistossa esiaviollisuus tuomitaan synnilliseksi (Luther 2004, 227–228), joten Lutherin voikin katsoa olleen ainakin joltakin osin rajoitusten kannalla. Tarkastelun keskiöön nousee jalkavaimojen kanssa perustettujen suhteiden rinnastaminen avioliittoon.

Puolisoiden välisten liittojen julkisuuden on katsottu edustaneen Lutherille yhtä niiden tärkeimmistä piirteistä (Stjerna 2014, 70). Jalkavaimot saattoivat olla puolisoiden kaltaisia, mutta heidän kanssaan solmitut liitot eivät olleet verrannollisia. Avioliitto oli virallinen puolisoiden välinen kumppanuus, kun jalkavaimon ottaminen perustui kahdenkeskiseen sopimukseen. Epävirallisesta asemastaan huolimatta jalkavaimot omasivat keskiajalla joitain aviollisia etuuksia³¹ ja heidän kanssaan solmitut liitot olivat avoimesti julkisessa tiedossa. Avioliitoista eroten ne olivat kuitenkin vailla virallista hyväksyntää, eikä jalkavaimojen kanssa solmitut suhteet pystyneen tätä keskiajalla tavoittelemaan.

Virallistamisen puutteen perusteella en näe Lutherin olleen valmis hyväksymään jalkavaimojen kanssa solmittuja liittoja. Jalkavaimokysymyksen tiivistyy mielestäni tähän ja avioliitoissa sallittuun aktiiviseen seksuaalisuuteen. Näen, ettei Luther nähnyt seksin harjoittamisen olevan jalkavaimojen kanssa sallittua ja luvan puutteen perusteella suhteen osapuolien voi katsoa syyllistyneen esiaviollisuuteen. Sukupuolilyhdyntä ei välttämättä esittänyt suhteissa merkittävää roolia ja kaikissa keskiajalla perustetuissa jalkavaimoliitoissa sitä ei ole edes nähty ilmenneen (Brundage 1982b, 126). Luther oli aineiston perusteella kuitenkin kaikkia siveellisyysopimuksia sisältäneitä liittoja vastaan (Luther 1983f, 200). Ne edustivat Jumalan tarkoitusperien vastustamista eikä suhteita tullut tänäkään pohjalta solmia.

³⁰ Papit eivät saaneet avioitua tai ottaa jalkavaimoja, koska kanoninen oikeus tuomitsi kaiken papiston harrastaman aktiivisen seksuaalisuuden. Rajoitukset eivät koskeneet tavallista kansaa ja jalkavaimoja pidettiin keskiajalla epävirallisina avioitumisen muotoina. Tapa koski tosin vain naimattomia miehiä ja aviollisilta se oli papiston tapaan kiellettyä. Kirkollinen laki oli yleisesti koko tapaa vastaan, muttei sen ole nähty tehneen sen sallivaa siviililakia muuttaakseen mitään. (Brundage 1982b, 122; Brundage 1987, 183, 245, 515; Karras 2017, 56.)

³¹ Jalkavaimot saivat käydä puolisoidensa kanssa ehtoollisella, ja liitoista syntyneillä lapsilla oli perimisoikeus isäänsä (Brundage 1982b, 121, 127).

Jalkavaimokysymykseen liittyen esitän Lutherin nähneen jalkavaimojen rikkovan vallitsevaa seksuaalinormia vastaan. Heidän kanssaan solmitut liitot eivät olleet virallisia, joten kaikki seksuaalisuus oli osapuolten välillä kiellettyä. Ihmisten ei myöskään vain yhdessäolon perusteella tullut hakeutua yhteen, vaan solmitut liitoille Lutherin asetti suuremmat tarkoitukset. Jalkavaimojen kanssa perustettua suhdetta voi itsessään lähestyä rajanylityksenä, mutta niin voi siveellisyyden valitsemistakin. Vaikka Luther vaati pariskunnilta lisääntymistä ja tähän nojaten myös seksin harjoittamista, ei se tarkoita, että hän olisi hyväksynyt selibaatillisten jalkavaimoliittojen olemassaolon. Ihmisten halutessa olla yhdessä heidän tuli avioitua ja pyrkiä saamaan lapsia. Kaikki näistä poikkeava oli merkki normien ja rajojen rikkomisesta.

5.4 Avioeroon oikeuttava toiminta

5.4.1 Erossa olevat puoliset ja avioon kelpaamattomat henkilöt

Aikaisempi tutkimus on todennut lisääntymisvietin edustaneen Lutherille niin suurta tunneperäistä voimaa, että se ajoi ihmisiä tahtomattaan haureuksiin (Karant- Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 101). Seksuaalirikkeisiin syyllistyminen oli yksi, muttei ainoa peruste erolle. Aineistossa eroperusteet jakautuvat karkeasti kolmeen luokkaan: puolisojen erillään olemiseen, luonnolliseen avioon kelpaamattomuuteen ja aviorikokseen. Tulen tarkastelemaan näitä tässä samaisessa järjestyksessä. Luther opettaa Avioelämästä-tekstissä avioliitosta ottaen samalla kantaa katolilaisuuden eroperusteisiin.

Toiseksi katsokaamme, ketkä pitää toisistaan erottaa. Tiedän kolme syytä, jotka erottavat miehen ja naisen toisistaan. Ensimmäisestä on nyt jo edellä puhuttu: kun mies tai nainen on ruumiinjäsentensä tai luontonsa puolesta avioon kelpaamaton (kuinka se on mahdollista, siitä on jo kyllin puhuttu). Toinen on aviorikos. ... Tästä näet, että Kristus huoruuden tähden erottaa miehen ja vaimon toisistaan, ja heistä se, joka on viaton, voi muuttua. ... Kolmas (eron) syy on se, että toinen riistäytyy erilleen ja karttaa toista, niin ettei halua täyttää aviovelvollisuuttaan eikä olla enää toisen luona. (Luther 1983f, 200–202.)

Avioliittojen suosittiin kristinuskossa jatkuvan kuolemaan saakka, mutta pyhät tekstit mahdollistivat joissain tilanteissa myös eroamisen.³² Lainauksessa korostuvat eroperusteet ovat pitkälti varhaiskirkonkirkon esittämien kanssa yhteneväisiä, mutta keskiajalla niiden rinnalle oli katolilaisuudessa tullut lisää.³³ Mielestäni Lutherin uudistuksiin liittyvä kanta on hieman kaksijakoinen. Aineisto mukaan osa vallassa olleista eroperusteista noudatti edelleen pyhien tekstien ohjeita, mutta en näe tämän koskeneen kaikkia. Onkin syytä muistaa, ettei Lutherin ole nähty hyväksyneen Raamatun ohjeista poikkeamista (Stjerna 2009, 78).

Yllä oleva lainaus esittää, että avioero tuli sallia vain tiettyjen perusteluiden valossa. Aiemman tutkimuksen mukaan Luther uskoi puolisoitten välisiin velvoitteisiin (Strohl 2009, 170) ja esiavioliittisuuden ollessa kiellettyä, voi niiden noudattamista mielestäni lähestyä liiton säilymisen kannalta lähes pakollisina. Hänen on nähty perusteleen näkemyksiään Paavalin Korinttilaiskirjeellä³⁴ (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 105), jonka sanoman voi tulkita aviovelvoitteiden asemaa vahvistavana. Koen, että velvoitteen voi ymmärtää seksuaalisen ulottuvuuden ohella myös muulla tavalla. Puolisoiden onkin Lutherin mielestä nähty kuuluneen asua yhdessä ja tästä poikkeamisen edustaneen aviovelvoitteiden laiminlyöntiä. Tästä poikkeamisen on nähty olleen perusteltu syy eron myöntämiselle. (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 138; Strohl 2009, 176.)

Esitetyn perusteella avioliittoon sisältyi aktiivisen seksuaalisuuden normi, josta puoliset eivät saaneet poiketa. Seksuaalisesta elämästä nauttiminen oli oikeus, mutta mielestäni myös velvoite, jota tuli kunnioittaa. Normista poikkeaminen soti vallassa ollutta järjestelmää vastaan, jota pariskuntien odotettiin noudattavan. Seksistä kieltäytymistä ja puolisoitten erillään asumista voikin nähdäkseni lähestyä hyvin samankaltaisina toimina. Loppujen lopuksi

³² Jeesuksen on katsottu evankeliumissa (esim. Matt. 19:4–12) varoittaneen aviopuolisoita rikkomasta avioliittoaan. Poikkeuksena toimi toisen puolison pettäminen, joka oikeutti solmitun liiton mitätöintiin. (Brundage 2010, 33.)

³³ Aviorikos pysyi eron suurimpana mahdollisena tekijänä, mutta keskiajalla Gratianus ohjeisti muitakin edellytyksiä olevan. Decretumin mukaan seksillä oli avioliiton virallistamisessa tärkeä rooli ja sellaiset liitot oli mahdollista purkaa, joissa pariskunta ei ollut vielä ehtinyt tätä harjoittaa. Toinen uusi hyväksyttävä peruste oli liiton perustuminen jonkinasteiseen pakottamiseen. Aviopuolisoiden tuli astua liittoon omasta vapaasta tahdostaan eikä Gratianus hyväksynyt muunlaista. Pakotteena luettiin mukaan myös puolison harhaanjohtaminen, esimerkiksi valehtelemalla varakkuudestaan. Puolisot eivät saaneet valehdella itsestään toisilleen, mutta heidän menneisyydellään ei saanut olla väliä, ellei siitä kysyessä valehdeltu ja liitto olisi totuuden julki tultua jäänyt sopimatta. Viimeiseksi hyväksyttäväksi eroperusteeksi Decretum asetti miehen seksuaalisen kykenemättömyyden (impotenssin) lasten hankkimiseen. (Brundage 1987, 243.)

³⁴ ”Täyttäköön mies velvollisuutensa vaimoansa kohtaan, ja samoin vaimo miestänsä kohtaan” (1. Kor. 7:3) ja ”Vaimon ruumis ei ole hänen omassa, vaan hänen miehensä vallassa; samoin ei miehenkään ruumis ole hänen omassa, vaan vaimon vallassa” (1. Kor. 7:4).

molemmissa tarkastellaan henkilöä, joka käyttäytyy asemaansa kuulumattomalla tavalla. Erossa asuvien voi katsoa erottaneen itsensä puolisoistaan, vaikkei liitto ollut vielä virallisesti päättynytkään. Aviovelvoitteista kieltäytymisen ohella myös avioliiton tavoitteen vastainen lapsettomuus muodostui teon lopputulemaksi. Seksuaalisuutta rajoittavien sääntöjen tehtävänä ei ollut saada ihmisiä kieltäytymään sen harjoittamisen mahdollisuudesta. Tämä vaikuttaakin olleen yksi keskeinen asia, jonka Luther yrittää avio-ohjeissaan osoittaa.

Tästä luomisjärjestyksestä Hän itse on erottanut kolmenlaiset ihmiset (Matt. 19:12) sanoessaan: ”On niitä, jotka syntymästään, äitinsä kohdusta saakka ovat avioon kelpaamattomia, ja on niitä, jotka ihmiset ovat tehneet avioon kelpaamattomiksi, ja niitä, jotka taivasten valtakunnan tähden ovat tehneet itsensä avioon kelpaamattomiksi.” Näiden ryhmien ulkopuolelta älköön kukaan ihminen rohjetko olla ilman aviokumppania. Jos joku ei kuulu tähän kolmilukuun, hän ajatelkoon vain avioelämää, sillä siitä ei ole mitään muuta seurauksena kuin ettet pysy nuhteettomana, koska se ei ole mahdollista. Vaan Jumalan sana, joka sinut loi ja on sanonut: ”Olkaa hedelmälliset ja lisääntykää”, pysyy voimassa ja hallitsee sinua, etkä voi sitä ollenkaan välttää lakkaamatta joutumatta harjoittamaan hirvittävää syntiä ... Mutta nuo ensimmäiset, joita Kristus sanoo ”äitinsä kohdusta saakka avioon kelpaamattomiksi”, ovat niitä, jotka ovat luonnostaan kykenemättömiä hedelmöittymään tai lisääntymään, joilla on kylmä tai heikko luonto tai jokin ruumiinvika, joka estää heitä aviossa elämästä, niin kuin on sellaisia sekä miehen- että vaimonpuolia. (Luther 1983f, 198–199.)

Lainaus osoittaa, etteivät kaikki olleet Lutherin mielestä sopivia avioitumaan. Siinä missä seksuaalinen kyvyttömyys toimi eroperusteena, on sen katsottu edustaneen Lutherille myös liiton solmimisen estettä (Stjerna 2014, 79). Strohl on esittänyt Lutherin tarkoittaneen Avioelämästä-tekstissä kykenemättömyydellä seksuaalista haluttomuutta ja impotenssia (Strohl 2009, 176). Tulkinnalla voi olla perää, sillä historioitsija Albrecht Classen on todennut impotenssin olleen keskiajalla yleisesti hyväksytty syy avioerolle (Classen 2008, 13). Lutherin onkin nähty käsitelleen teksteissään impotenssia ja ymmärtäneen sen ikääntymiseen kuuluvana sairautena. Terveydentilallisen aseman takia hänen ei olekaan nähty hyväksyneen avioliitossa puhjennutta impotenssia eron syyksi. (Strohl 2009, 177.) Koen yllä olevan lainauksen tarkoittavan sairauden sijaan synnynäistä naimakelvottomuutta. Yllättäen ilmaantuneet puutteet eivät tunnu aikaisempaa tutkimusta mukaillen sopivan näihin eroperusteisiin, koska ihmisellä saattoi katsoa ennen tätä olleen mahdollisuus toimia vaaditun seksuaalinormin mukaisesti.

Näen impotenssin korostamisen poikkeuksellisenä, sillä aihe jää ymmärtääkseni pyhissä teksteissä vähäiselle käsittelylle. Lutherin näkemys tuntuu pohjautuvan hänen evankeliumin³⁵ kaltaiseen omaan tulkintaan Raamatun sanomasta, jonka suomennoksessa puhutaan vain avioon *kelpaamattomista*³⁶. Classenin väite impotenssin yleisestä tunnustettavuudesta yhdistää Lutherin ja häntä edeltäneet katolilaisuuden näkemykset toisiinsa. Hänen elinaikanaan impotenssilla ei eroperusteena tosin ollut vielä pitkää historiallista taustaa eikä se aluksi omannutkaan vahvaa kannatusta kirkon piirissä.³⁷

Aineiston ja aikaisemman tutkimuksen perusteella Luther ei kokenut ulkoista painostusta näkemyksiään muodostaessa. Taustalla tuntuu enemmänkin vaikuttaneen käsitys, jonka mukaan seksuaalisesti kyvyttömällä oli mahdollisuus noudattaa muilta estettyä elämäntyyliä. Mielestäni Luther korostaakin yllä olevassa lainauksessa kyvyttömyydestä seuraavaa siveellisyyden kykyä. Seksuaalisesti rajoittuneiden ihmisten ei tarvinnut hänestä pelätä himon tunteesta aiheutunutta haureudenkaipuuta. He olivat ylittäneet sen rajan, jonka Luther katsoi olevan tavallisille ihmisille tavoittelemattomissa. Lainaus ohjeistaakin heitä yrittämästä palata sellaiseen, joka saa heidät tekemään syntiä. Avioon kelpaamattomat olivat päässeet sallitun ja kielletyn välisen rajan ulottumattomiin, eikä heidän tullut sieltä yrittää palata.

Aviovelvoitteita ei kykenemättömyyden seurauksena voinut toteuttaa, eikä puolison himon tunne päässyt solmitusta liitosta huolimatta helpottumaan. Näen seksuaalisen kyvyttömyyden asettuvan lisääntymisen kautta eroperusteeksi. Lutherin on nähty arvostaneen avioliittoa sen jälkeläisiä tuottavan ominaisuutensa takia (Mikkola 2020, 4). Lisääntymiskyvyttömät ihmiset olivat käsitelty perusteella avioliittoon kelpaamattomia, koska eivät pystyneet noudattamaan kristillisyyden keskuudessa vallinnutta normia maan kansoittamisesta. Aineiston mukaan Luther näki tähän luokkaan kuuluvilta olleen aviomahdollisuus evätty. Lisääntymiskyvyttömyyden tullessa julki puolison olikin oikeutettu hakemaan eroa ja lainauksen pohjalta sitä voi lähestyä tavallaan jopa velvoitteena.

³⁵ ”On sellaisia, jotka äitinsä kohdusta saakka ovat avioliittoon kelpaamattomia, on toisia, joista ihmiset ovat tehneet sellaisia, ja on niitä, jotka itse, taivasten valtakunnan tähden, ovat ottaneet osakseen naimattomuuden. Joka voi valita tämän ratkaisun, valitkoon” (Matt. 19:12).

³⁶ Englanninkielisessä versiossa ei myöskään puhuta impotenssista, vaan eunukeista (eng. *eunuchs*).

³⁷ Aatelisten ja hallitsijoiden on katsottu painostaneen kirkkoa mahdollistamaan lapsettomasta liitosta eroamisen. Keskiajalla oli tärkeää, että hallitseva luokka pystyi saamaan jälkeläisiä, joille valta periytyi. Syystä tai toisesta lapsettomaksi jääneiden liittojen ei ollut oikeutettuja hakea eroa, koska se soti avioliiton käsitystä vastaan. (Brundage 2010, 37–38.)

5.4.2 Aviorikoksen vaikutus

Keskiajalla aviorikosta pidettiin eron hyväksyttävänä syynä. Tottumuksesta muodostui tapa ja katolilaisuudessa jotkut alkoivat pitää sitä jopa eron ainoana sallittuna perusteena. (Brundage 1982a, 133; Payer 1993, 70.) Aineisto osoittaa Lutherin olleen näkemyksen kanssa eriävällä kannalla. Sitä ei voi silti kieltää, etteikö hän paheksunut tällaista avioliiton kunniaa loukkaavaa rikettä. Lutherin näkemys käy esiteltävissä A Marriage Booklet for Simple Pastors-tekstin ja Ensimmäisen Mooseksen kirjan selityksen lainauksissa esille.

Kuka vain, joka toivoo papilta tai piispalta siunausta, osoittaa selvästi, vaikka ei sitä kirjaimellisesti tekisikään, mihin vaaraan ja tarpeeseen on astunut ja kuinka kovasti hän kaipaa jumalallista siunausta ja rukousta siihen tilaan, jossa nyt on. Tällaista on nähtävissä päivittäin paholaisen aiheuttamissa aviollisissa vastoinkäymisissä, jotka kuvastuvat aviorikoksina, pettämisinä, riitoina ja muina pahuuden ilmentyminä. (Luther 1997b, 164, kirjoittajan oma suomennos.)³⁸

Eihän muutoin tapahtuisikaan aviorikoksia eikä kuljettaisi porttoloissa, mitä kaikkea tapahtuu valitettavasti ihan liikaa. Ilmenehän tämä lihan heikkous aviopuolisoidenkin kesken niin monissa muodoissa. Ei tästä kaikesta voi syyttää luomistyötä eikä siunausta, tähänän tulee Jumalalta, vaan syntiä ja synnistä johtuvaa kirousta. Siksi se on pidettävä erillään Jumalan luomistyöstä, joka on hyvä ja josta näemme, ettei Pyhä Henki ole kaihtanut siitä puhumista. (Luther 2004, 228.)

Lainauksissa Luther väittää ihmisen olevan kykenemätön hillitsemään himon tunnettaan. Aviorikos edusti hänelle paholaisesta lähtöisin olevaa rikettä, joka ei sisältänyt mitään inhimillisen hyvää. Pettäminen oli viite perisynnistä ja sitä, etteivät ihmiset olleet siitä seuranneista tunteista vapaita edes avioliitossa. Niiden seuraaminen johti aviorikoksiin joita voi mielestäni lähestyä tietoisena Jumalan asettamaa instituutiota rikkovana toimintana. Ensimmäisessä lainauksessa hän toteaaakin, ettei pettämisellä ollut mitään tekemistä jumalallisen kanssa. Se edusti inhimillistä väärintekoa, eli tietoista normin ja sallitun rajan ylittämistä. Luther luokittelikin rikoksen omalle paikalle muiden syntien joukoon.

Varkaus on Jumalan silmissä lievin synti, koska se koskee vain maallista omaisuutta, mutta silti siitä rangaistaan muita rikkeitä ankarammin. Seuraavaksi tulee aviorikos, joka on syntinä jo paljon vakavampi ja josta ei jaella samalla tavalla rangaistuksia. Seuraavaksi tulee murha, joka koskee miehen kunniaa

³⁸ For whoever desires prayer and blessing from the pastor or bishop shows thereby indeed, — even if he does not express it in so many words, — into what peril and need he is entering and how greatly he stands in need of the Divine blessing and common prayer for the estate which he is undertaking. And this serious situation can be seen daily in the misfortunes caused by the devil in the marriage estate with adultery, unfaithfulness, discrod, and all manner of ill.

hänen ollessaan tarpeeksi röyhkeä ja häikäilemätön surmataksen toisen. (Luther 1997a, 323, kirjoittajan oma suomennos.)³⁹

Lainauksessa esiteltävä arvoasteikko vaikuttaa kiinnostavalta. Vaikka aviorikos oli seksuaalirikke, luokitutti se Lutherin mielestä varkauden ja murhan välimaastoon. Esitetyn perusteella aviorikosta ei tullut käsitellä kepein ottein ja lainaus tuntuu esittävän sen vakavampana syntinä kuin ihmiset ymmärtävätkään. Ihmisten tuli Jumalan asettamana instituutiona kunnioittaa avioliittoa, mutta pettäminen osoitti avian muuta. Aviorikoksesta muodostuu tämän pohjalta moniulotteinen rikkomus, joka kohdistui puolison lisäksi sekä Jumalaan että hänen asettamiinsa sääntöihin.

Synnin vakavuudesta huolimatta aviorikosta ei määritellä aineistossa yksiselitteisesti. Aikaisempi tutkimus on yrittänyt selvittää hänen näkemyksiään esittäen, ettei rikkeen tarvinnut välttämättä edes sisältää seksuaalista ulottuvuutta. Karant-Nunnin ja Wiesner-Hanksin mukaan Lutherin näki jo mielessä tapahtuvan himoamisen täyttävän aviorikoksen merkit. Hänen on nähty rinnastaneen fyysiseen pettämiseen kaikki ne teot, jotka olivat edes joltain osin luonteeltaan sen kaltaisia. (Karant- Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 141–144, 149, 155.)

Aineistossa tiedostetaan himon tuntemisen synnillisuus (Luther 1983a, 569). Luther vaikuttaa katolisten oppien mukaisesti ymmärtäneen ihmisen dualistisena kokonaisuutena, jossa sekä liha että henki saattoivat erikseen alistua synnin pauloihin. Aikaisemman tutkimus onkin nähnyt avioliiton tarjonnan hänelle keinon, jolla molemmat pystyivät vastustamaan haureutta (Semenya 2015, 3). Himon tunteelle periksi antamisesta tuli Lutherin mielestä rangaista. Dualistisen ajattelun kannalta hän ei aineiston perusteella tosin nähnyt, että mielessä tehdyistä synneistä tuli tuomita fyysisten tekojen kaltaisesti (Luther 1983f, 202; Luther 1983g, 333). Hän ei mitä ilmeisemmin nähnyt kielletyn rajan ylittyvän henkisesti samalla tavalla kuin ruumiillisesti.

Lutherin näkemysten pohjalta kaikkia puolison pettämiseksi luokiteltavia tekoja tuli lähestyä yhteneväisesti aviorikoksena. Hänen linjauksensa on katolilaisuuteen verrattuna selkeämpi. Historioitsija Pierre J. Payerin mukaan erilaisten seksuaalirikkeiden luokittelu ei ollut

³⁹ Theft is the smallest sin in God's sight, because it affects only temporal goods; but the world punishes it more severely than all others. Next to it comes adultery, which is a much greater sin; and that is now unpunished throughout the world. Next comes murder; and that brings a man honor in the world, if he is bold and wicked enough to slay a man.

keskiajalla hirveän tarkkaa ja lähes kaikki rikkomukset luokiteltiin aviorikoksiksi.⁴⁰ Aineisto ei tue näin monipuolista tulkintaa ja Isossa katekismuksessa Luther esittää pettämisen nimenomaan aviopuolison kokemaksi rikkomukseksi.

Nämä seuraavat käskyt ovat edellisen valossa sinänsä helpot käsittää, sillä ne tähtäävät siihen, että varotaan tekemästä lähimmäiselle minkäänlaista vahinkoa. ... Tässä ilmaistaankin selvästi, ettei hänelle saa tuottaa mitään häpeää, kun on kysymyksessä hänen aviovaimonsa. Ja näin sanotaan pääasiallisesti aviorikoksesta siitä syystä, että Juudan kansalle oli annettu määräys ja käsky: jokaisen tuli mennä naimisiin. (Luther 2010, 62.)

Olen huomannut, ettei Luther ota aineistossa kantaa pettäjän sukupuoleen. Hänen voi tulkita pitäneen miehiä rikkomuksen todennäköisimpinä tekijöinä, mutta hän ei suoranaisesti syytä heitä naisten ylitse (Luther 1997a 316–317). Karant-Nunnin ja Wiesner-ovat tähän liittyen tosin todenneet Lutherin varoittaneen evankeliumintulkintansa pohjalta miehiä pettämästä puolisoitaan (Karant- Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 141–144).

Aviorikos käsitettiin Lutherin elinaikana sukupuolineutraalina rikkeenä (Wiesner-Hanks 2000, 75), mutta miehiä syyllistävä näkemys toisintanut tätä. Se oli Lutherin elinaikana vallassa olleisiin sukupuoliollettamiin verrattuna poikkeuksellinen, vaikka katolilaisuuden ei ole nähty tuolloin opettaneenkaan sukupuolisen tasa-arvon puolesta.⁴¹ Loppujen lopuksi sukupuolella ei tunnu aineistossa olleen vaikutusta annettuihin rangaistuksiin. Luther käsittelee Avioelämästä-tekstissä aihetta, mutta lainauksen kohdalla on pidettävä mielessä, että se oli tarkoitettu ohjeistuksen ohella myös kritiikiksi katolilaisuutta kohtaan.

Jos sitten kysyt: minne jää tuo toinen, ellei hän voi elää siveellisesti puhtaana? Vastaus: Sen vuoksi Jumala on käskenyt laissaan aviorikkojan kivitettäväksi, niin ettei hän tätä kysymystä kaipaa. Näin tulee vieläkin maallisen miekan ja esivallan tappaa aviorikkoja. Sillä joka aviossa rikkoo, se on jo itsensä (elämästä) erottanut ja häntä on pidettävä vainajan veroisena. ... Sillä milloin esivalta ei tapa ja joku haluaa pitää puolisonsa, on evankeliumin mukaisesti rangaistavan

⁴⁰ Keskiäajalla kaikkea puolisoitten toteuttamaa avioliiton ulkopuolista seksuaalisuutta pidettiin aviorikoksina. Välillä rike rinnastettiin vakavuudessaan eläimiin sekaantumiseen ja nunnien kanssa makaamiseen, joskus taas se nähtiin himosta seuranneena seksuaalinormista poikkeamisena. Jälkimmäisen tapauksessa ei ollut väliä, olivatko syytetyt osapuolet keskenään naimisissa vai eivät. Tällaisten himosta aiheutuvien haureuksien ei katsottu kuuluvan edes avioliittoon. (Payer 1984, 21; Payer 1993, 120, 123.)

⁴¹ Aviorikoksella oli ennen kristinuskoa pitkä näkemyksellinen historia naisten tekemänä rikkeenä. Antiikin kulttuurissa ja juutalaisuudessa miehiä ei laskettu usein aviorikoksen tekijöiksi. Kristinuskon aikana sitä alettiin pitää sukupuolineutraalina rikoksena, mutta käytännössä naisia syytettiin ja tuomittiin siitä miehiä helpommin. Naisten katsottiin muutenkin olevan luonteensa perusteella helpommin hairahtuvaisia seksuaalisyyntien tekemiselle. Heikompaan luonteeseen perustuvan näkemyksen valossa Tuomas Akvinolainen tuomitsi heidät miehien kanssa samanlaisiksi, mutta eriarvoisiksi ja heidän alaisuudessaan toimiviksi. (Brundage 1982a, 131; Brundage 1982c; Brundage 1987, 30, 55; Bullough 2010, 225; Karras 2017, 119–120, 169.)

annettava tehdä parannusta kristillisesti, niin kuin Matt. 18. luvussa on säädetty. (Luther 1983f, 202.)

Luther esittää vain kuolemantuomion sopineen hänestä rikettä vastaavaksi rangaistukseksi. Ankaruuden kohdalla on huomioitava hänen käsityksensä teon vakavuudesta (Luther 1997a, 323). Äärimmäisyydestään huolimatta tuomio ei ollut ehdoton ja katuilla oli yllä olevan perusteella mahdollisuus välttyä siltä. Hengenmenetys on maallista rankaisumuodosta julmin, mutta Luther tuntuu lainauksessa käsittäneen sen vasta toissijaiseksi kuolemanjälkeisessä odottavalle. Tietoisena rikkeenä rajanylitys oli niin merkittävä, ettei siitä voinut selvitä vain inhimillisin rangaistuksin.

Mielestäni pettäminen edusti Lutherille merkkiä tietoisesta yhteisön normien rikkomisesta. Koen Lutherin tarkoittaneen lainauksessa, että aviorikkoja on toimillaan erottanut itsensä muusta yhteisöstä. Tämän perusteella näen aviorikoksella olleen hänestä jotain samaa paratiisin rikkeiden kanssa. Molemmissa ihmisen voi ajatella rikkoneen vallitsevia normeja, vaikka hänellä oli kaikki mitä hän tarvitsi. Pettäminen oli omenan puraisun kaltainen merkki selvästä rajanylityksestä, josta tuli ansaita tuntuva sakko.

Apostoli antoi tälle häpeälliselle elämälle nimen saastaisuus ja riettaus, josta hän sanoo myöskin 1 Kor. 6, 9: ”Älkää eksykö. Eivät huorintekijät, ei aviorikkojat, ei hekumojat eikä miehitykset jne saa periä Jumalan valtakuntaa” ... (Luther 1983b 41).

Lutherin mielestä aviorikkojat olivat ansainneet kohtalonsa. Hän hyödyntää lainauksessa tukena tunnustetun kristillisen auktoriteetin oppeja ja Karant-Nunn on yhdessä Wiesner-Hanksin kanssa todennut Lutherin perustaneen aiheeseen liittyviä näkemyksiänsä Paavalin ohjeistuksiin (Karant- Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 95). Tunnustetun auktoriteetin hyödyntäminen tuntuu olleen hänelle keino lisätä viestinsä arvovaltaa ja Paavalin ohjeistuksista tuntuu osaltaan muodostuvan normi, johon Luther aviorikoksnäkemyksensä pohjaa.

5.4.3 Pystyykö aviorikoksen oikeuttamaan?

Laki ei käsittele syntiä muulla tavalla kuin tuomalla sen ilmi niin kuin Paavali sanoo: ”Lain kautta tulee synnin tunto” (Room. 3, 20). Tämä synnin tunto opetti kahta asiaa: luonnon turmeltuneisuuden ja Jumalan vihan. Edellisestä Paavali sanoo Room. 7, 7: ”Sillä en olisi tiennyt himosta, ellei laki olisi sanonut: ’Älä himoitse.’ ” Sillä tuota rietasta kiimaa luonto ei kutsunut synniksi, vaan vain sen rumaa käyttöä toisen ruumiissa niin kuin huoruutta, aviorikosta, epäsiiveellisyyttä. (Luther 1983g, 333.)

Luther tunnusti ihmisten olevan erehtyväisiä, mutta lainauksessa hän tekee silti pesäeron fyysisten rikkeiden ja niiden kuvittelemisen välille. Himon armoilla oleva ihminen oli hairahduksiin taipuvaisena pakotettu sietämään tunnetta. En silti koe Lutherin syyttäneen sitä pettämiseen johtaneista ratkaisuista. Avioliiton tuli olla keino ehkäistä tunteen aiheuttamia kiusauksia, eikä apua tullut etsiä aviovuoteen ulkopuolelta. Lutherin mielestä puolisoiden tuli elää vain toisilleen, kuten seuraavista lainauksista on pääteltävissä.

Luotuaan miehen ja naisen Hän siunasi heidät ja sanoi heille: ”Olkaa hedelmälliset ja lisääntykää” (1 Moos. 1, 28). Tämän sanan nojalla olemme varmat, että miehen ja naisen lisääntyäkseen tulee ja täytyykin olla yhdessä. (Luther 1983f, 198.)

Hänen mukaansa Jumala opettaa Ensimmäisessä Mooseksen kirjassa minun olevan mies ja sinun nainen, ja meidän on lisääntyäksemme oltava yhdessä, eikä kukaan voi tai saa tehdä mitään sellaista, joka estää tai kieltää meitä toimimasta tällä tavalla; eikä voida edes ajatella meillä olevan valtaa olla noudattamatta tätä. (Luther 1997, 317–318, kirjoittajan oma suomennos).⁴²

Lainauksien mukaan avioparin kuului elää ja lisääntyä yhdessä. Uskonnotutkija Sini Mikkola on hieman poikennut tästä esittäessään Lutherin neuvoneen lisääntymiskyvyttömiä miesten vaimoja hakemaan puolisoitensa lähisukulaisilta tilaan apua (Mikkola 2020, 6). Aiempi tutkimus on todennut lisääntymisen olleen Lutherin mielestä tärkeä osa ihmisenä olemisen tarkoitusta (Strohl 2009, 168) ja tämän nojalla neuvon taustalla vaikutti mitä luultavammin suurempi hyvä. Näen sen taustalla vaikuttaneen enemmänkin pyrkimys saada ihmiset noudattamaan tarkoituseriään. Oikeastaan juuri lisääntymisviestin vastustamisen on Lutherin mielestä nähty houkutelleen ihmisiä kohti haureutta (Karant- Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 99, 101). Näihin perustuen en näekään, että Mikkolan esittämän mukaista toimintaa voi lähestyä aviorikoksena.

Muutkin tutkijat ovat esittäneet vastaavanlaisia esimerkkejä. Karant-Nunn ja Wiesner-Hanks ovat käsitelleet tapauksia, joissa näen Lutherin harrastaneen eräänlaista kaksinaismoralismia. Aineistossa hän opettaa aviopuolisoiden välisestä uskollisuudesta ja pettäjien tuomitsemisesta (Luther 1983f, 202; Luther 2010, 65), mutta samalla Lutherin on nähty olleen salaisten avioliittojen varjolla valmis puoltamaan myös polygamiaa (Karant- Nunn & Wiesner-Hanks

⁴² Let him say, God says in Genesis i and ii that I am a man and you a woman, and that we shall and must come together in order to multiply; from that no one can and no one shall prevent us, nor forbid us to do it; nor do we have it in our power to vow to do otherwise

2003, 164). Aineisto ja aiempi tutkimus näyttäisi olevan ristiriidassa keskenään. Uskonnontutkija Kaarlo Arffman on tosin todennut, että vaikka Luther saattoi tilannekohtaisesti olla suopea kaksinainnin ajatusta kohtaan, ei hän pitänyt sitä kaikille suositeltavana (Arffman 2006, 187). Uuden puolison ottaminen saattoi Lutherin mielestä kuitenkin olla vanhasta eroamista helpompaa.

Sillä sanoessaan, että joka ottaa toisen ja hylkää ensimmäisen, tekee aviorikoksen, ellei se tapahdu huoruuden tähden, hän kyllin selvästi ilmaisee, ettei se tee aviorikosta, joka huoruuden tähden ottaa toisen ja hylkää ensimmäisen. (Luther 1983f, 201).

Esille nousseita päällekkäisyyksiä on syytä tarkastella. Aineiston opettaa avioparin välisestä uskollisuudesta, mutta yllä eron ei ole katsottu olleen tuolloin mahdollinen. Asiaa täytyy lähestyä tutkimalla sitä, mitä salainen avioliitto tarkoitti ja millaisia vaikutuksia sillä solmittuihin suhteisiin oli.

Mitä Luther tarkoitti salaisella avioliitolla? Historioitsija Kirsi Stjernan mukaan Luther piti julkisuutta avioliittojen yhtenä tärkeimpänä piirteenä. Julkinen kihlautuminen antoi perheille mahdollisuuden hyväksyä liiton ja salaisen avioliiton tulkittu viitanneen aikaan ennen liiton julkistamista. Tulevien puolisoitten on Lutherin mielestä katsottu lupautuneen toisilleen jo tätä ennen. (Stjerna 2014, 69–70.) Salaisessa avioliitossa ei ollut vielä kyse virallisesta ja täten myös aktiivisen seksuaalisuuden mahdollistavasta liitosta. Lutherin ei ole kuitenkaan nähty tuominneen tällaisessa tilassa harrastettua seksiä huorintekona, koska puoliset olivat hänestä jo sitoutuneet avioon, siihen tosin vielä astumatta (Semenya 2015, 4 < V. Ehesachen 1994. *Concerning matrimonial matters, A.D. 1530: What Luther says*).

Salainen avioliitto edusti pariskunnalle eräänlaista yksinelon ja avioliiton välistä *liminaalitilaa*. Perheen sijaan kyse oli vain osapuolten välisestä sopimuksesta, jonka perusteella aviolupaus muodostui riittäväksi ehdoksi, rajaksi, jonka ylityttyä Luther oli valmis hyväksymään aktiiviseen seksuaalielämän aloittamisen. Avioliiton sakramentaalisen aseman kritisoinnista huolimatta näki hän sillä olevan ihmisten elämässä instituutionallinen merkitys. Näkemys nousee esille Kirkko Baabelin vankeudesta-tekstissä.

Avioeron luvallisuus on vielä kysymyksen alainen. Minä puolestani inhoan avioeroa niin, että minä voisin mieluummin sallia kaksinkertaisen avioliiton kuin avioeron, mutta en uskalla itse ratkaista, käykö tämä päinsä. Kristus, itse pääpaimen, sanoo Matt. 5, 32: ”Jokainen, joka erottaa vaimonsa luotaan muun

kuin huoruuden tähden, hän saattaa hänet tekemään huorin, ja joka nai erotetun, hän tekee huorin.” Kristus sallii siis eron, mutta vain aviorikoksen tapahduttua. Sen tähden paavin erehtyä joka kerta purkaessaan avioliiton muusta syystä. ... Minä puolestani, vaikka en voikaan määrätä mitään tässä kohden vastoin kaikkia muita, soisin hartaasti, että tässä sovellettaisiin ainakin 1 Kor. 7, 15 esitettyä ajatusta: ”Mutta jos se, joka ei usko, eroaa, niin erotkoon; veli ja sisko eivät ole semmoisessa tapauksessa orjuutetut.” (Luther 1983e, 469–470).

Aikaisemman tutkimuksen perusteella Luther neuvoi ihmisiä solmimaan useita samanaikaisia avioliittoja. En kuitenkaan näe, että näissä salaisessa avioliitolla viitataan virallista avioitumista edeltäneeseen sitoutumiseen. Lutherin on prinssi Philip von Hessenin kohdalla nähty suositelleen salaisen tällaisen solmimista, jottei prinssi olisi eronnut pystyäkseen naimaan toisen (Arffman 2006, 187; Stjerna 2009, 38). Vastaava toistuu myös Englannin kuninkaan Henrik VIII kanssa sillä poikkeuksella, ettei tapauksessa ole suoranaisesti mukana kolmatta osapuolta. Lutherin on tulkittu pyrkineen salaisella avioliitolla tarjoamisella antamaan kuninkaalle apua kestää avio-ongelmaista liitoaan (Wiesner-Hanks 2000, 62).

Luther tuntuu tapauksien perusteella puoltaneen uusien suhteiden aloittamista, jos aiempien kohdalla uhkana oli joko avioero tai lapsettomuus. Esille nostamissani tilanteissa näistä tekijöistä muodostuu ne tekijät, jotka rajasivat Lutherille seksuaalisuuden sallittavuutta. Avioliiton päättyminen esitti lainauksen pohjalta uhkakuvaa, jonka välttääkseen näen hänen olleen valmis sallimaan sellaisen esiintymistä, jota olisi muuten pitänyt kiellettyä.

Avioeroa tuli välttää ja toinen puoliso edusti esitettyjen perusteella Lutherin mielestä parempaa vaihtoehtoa. Näkemystä ei voi pitää katolilaisuuden kanssa yhteneväisenä, oikeastaan täysin päinvastaisena.⁴³ Perinteiden rikkominen ei ollut Lutherille ongelma, olihan uskonpuhdistus lähtenyt liikkeelle tavoitteesta muuttaa katolilaisuuden opettamia uskonkohtia. Hän ei kuitenkaan kritisoinut maallista lakia tai lähtenyt sotimaan sitä vastaan.⁴⁴ Arffmanin esittämän mukaisesti Luther ei kaksinaaintia kannattavista näkemyksistään huolimatta voinut sitä lainpuutteissa suositella. Hänen onkin todettu ajatelleen, että avioliittojen kuului maallisen lainsäädännön alaisina noudattaa julkisia lakeja (Stjerna 2014, 70). Keskiajan kristillisissä

⁴³ Kristinuskon on Augustinuksesta lähtien katsottu opettaneen yksiavioisuuden puolesta. Kirkko ajoi toimillaan läpi keskiajan yksiavioisuuden ajatusta pitäen sitä ainoana oikeana vaihtoehtona. Gregoriaanisen reformin vaikutuksesta avioliiton yhdeksi tärkeimmistä sen määrittelevistä tekijöistä muodostui monogamia. (Brundage 1987, 100, 183; Crawford 2007, 29.)

⁴⁴ Kanonisen oikeiden lisäksi maallinen laki kielsi moniavioisuuden (Arffman 2006, 187).

yhteiskunnissa polygamiaa pidettiin kiellettyinä, eikä esitetyn pohjalta Luther yrittänyt alkaa sotia vallitsevia normeja vastaan.

Lutherin näkemysten taustalla ilmenneitä perusteluita on syytä tarkastella. Liiton ulkopuolisella seksuaalisuudella ei tullut pyrkiä hakemaan nautintoa, vaan perusteeksi muodostui lisääntymiskyvyttömyys tai avioeron uhka. Luther kunnioitti avioliittoa instituutiona eikä hän aineiston mukaan ollut kuin äärettömissä tilanteissa valmis erottamaan puolisoita toisistaan. Katolilaisuus oli hänestä liian aulis tämän toteutuksessa ja esiteltävän lainauksen pohjalta eroamista vaadittiin joissain tapauksissa jopa turhaan.

Enkä voi tunnustaa sitäkään estettä, jota he sanovat ”uskontojen erilaisuudeksi”, nimittäin ettei ilman muuta eikä edes uskoon kääntymisen ehdollakaan saa mennä naimisiin kastamattoman kanssa. Kuka sen on kieltänyt? Jumalako vai ihminen? Kuka on antanut ihmisille oikeudet kieltää sellaiset avioliitot? ... Pakana Patricius nai kristityn Monican, pyhän Augustinuksen äidin. Miksi se ei olisi luvallista vielä nykyisinkin? (Luther 1983e, 465.)

Avioliitto ei ollut Lutherin mielestä sakramentti ja tähän nojaten on tulkittu, ettei kirkolla tullut hänestä olla minkäänlaista naimisiinmenoon liittyvää päätäntävaltaa (Stjerna 2014, 78–79; Strohl 2009, 160–161). Kirkko oli keskiajalla yrittänyt aktiivisesti kieltää eri uskontokuntien edustajia solmimasta liittoja.⁴⁵ Luther kritisoi yllä olevassa lainauksessa katolisia oppeja ja niiden avioliiton kohdistuvaa hallitsevuutta. Hänen mukaansa kristinuskon alkuaikoina ei kristityn ja pakanan välistä liittoa paheksuttu, tai ainakaan kielletty, ja siksi kirkko opetti asiasta väärin. Näen Lutherin tarkoittaneen, etteivät katsomukselliset eroavaisuudet olleet liittojen solmimisen tai aviollisen seksuaalisuuden este.

Kokoavana loppukaneettina Luther oli mielestäni joissain tilanteissa avioeron kannalla. Avioliiton tavoitteisiin kykenemättömät puoliset saivat hänestä erota, koska eivät pystyneet noudattamaan liitolle säädettyjä normeja. Sama koski myös niitä pareja, jotka toimillaan asettuivat normeja vastaan. Pettäminen edusti Lutherille merkittävää syntiä. Se oli inhimillisin perustein tehty rajanylitys, jossa tietoisesti rikottiin Jumalaa vastaan. Pettäminen ei noudattanut yhteisössä vallinneita avionormeja ja näen Lutherin ajatelleen, että rike erotti symbolisesti pettäjän muista. Hän arvosti avioliittoa ja sille asetettuja normeja silti niin paljon, että niitä ylläpitääkseen oli valmis sallimaan rajanylityksiä.

⁴⁵ Gregoriaaninen reformi päätti, että eri uskontoon kuuluvien puolisoitten väliset liitot tuli estää ja jo solmitut purkaa (Brundage 1987, 183).

5.5 Seksuaalirikkeet

Keskiajalla seksuaalisyntien on katsottu olleen tarkasti määritettyjä. Kanoninen oikeus tuomitsi haureudeksi huorinteon, aviorikoksen, inestien, naisen luvattoman kaappaamisen, seksuaalisen väkivallan ja sodomian. Lutherin on nähty pitäneen kahden ensimmäisen lisäksi sodomiaa näistä pahimpina. (Puff 2017, 667–668.) Aviovelvoitteiden laiminlyönti, selibaatti ja avioero sisältyvät yhtä lailla kielletyn seksuaalisuuden kategoriaan, mutta seksuaalirikkeistä eroavalla tavalla. Koen, että näiden kohdalla Luther ajatteli henkilön päättäneen olla noudattamatta vallitsevia normeja, kun seksuaalirikkeiden tapauksessa niitä rikottiin.

Nähdäkseni Luther paheksui huorinteon, aviorikoksen ja sodomian lisäksi myös muita rikkeitä. Aineistoon tutustuminen onkin osoittanut hänellä olleen näkemyksiä niistä kaikista. Kaikkiin rikkeisiin tulee yhtä lailla perehtyä, kun pyritään analysoimaan Lutherin näkemyksiä kiellettyä seksuaalisuutta käsittelevästä kokonaisuudesta. Esiteltävästä lainauksesta käy tosin ilmi hänen paheksuneen kaikkea heteronormatiivisesta avioseksistä poikennutta.

Apostoli antoi tälle häpeälliselle elämälle nimen saastaisuus ja riettaus, josta hän sanoo myöskin 1 Kor. 6, 9: ”Älkää eksykö. Eivät huorintekijät, ei aviorikkojat, ei hekumoijat eikä miehitykset jne saa periä Jumalan valtakuntaa” ja Ef. 5, 3: ”Minkäänlaista saastaisuutta tai ahneutta älköön edes mainittako teidän keskuudessanne, niin kuin pyhien sopii” ja 2 Kor. 12, 21: ”eivät ole katuneet sitä saastaisuutta ja haureutta ja irstaisuutta, jota ovat harjoittaneet”. (Luther 1983b, 41.)

Luther kohtelee lainauksessa kaikkia seksuaalirikkoja samalla tavalla. Seksuaalisyntien vaaroista varoittaminen tuntuu olleen hänelle tärkeää, jotta ihmiset olivat tietoisia tekojen seurauksista. Aikaisemman tutkimuksen mukaan puolisoiden välinen seksuaalisuus edusti Lutherille turvallista vaihtoehtoa, kun tätä normia rikkovia hän piti huorintekijöinä ja aviorikkojina (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 99; Strohl 2009, 159, 168).

5.5.1 Huorinteko

Avioesteenä pidetään myöskin ”sidettä”, nimittäin sitä, että kihlaus sitoo johonkin toiseen. Tässä kohdassa ollaan sitä mieltä, että ensimmäinen kihlaus menettää merkityksensä, jos toisessa on tapahtunut lihallista yhteyttä. Tätä en ollenkaan käsitä. Sillä minun mielestäni ei sillä, joka kerran on lupautunut toiselle, enää ole vapaata itsemääräämisoikeutta, vaan jumalallisen oikeuden mukaan hän kuuluu

ensimmäiselle, jonka kanssa ei ole ollut yhteydessä, vaikka sen jälkeen olisikin ollut yhteydessä toisen kanssa. (Luther 1983e, 465.)

Uskonnontutkija David K. Semanya on tutkinut Lutherin salaiseen avioliittoon liittyviä seksuaalinäkemyksiä. Hän esittää, ettei Luther pitänyt puolisoiden avioliittoa edeltäneitä sukupuolisuhteita annettujen lupausten nojalla huorintekona (Semanya 2015, 4 < V. Ehesachen 1994. *Concerning matrimonial matters, A.D. 1530: What Luther says*). Näen tämän perusteella naimattomien ja kihlauslupauksen antamattomien esittäneen Lutherille rikkeen tekijöitä.

Koen Lutherin tavallaan rinnastaneen kihlauksen avioliiton kanssa. Molemmissa oli kyse sitoumuksesta, jonka seurauksena mukana olevilla osapuolilla oikeus harrastaa seksiä ilman pelkoa julkisesta tuominnasta tai synnistä (Stjerna 2009, 70). Seksuaalisuuden minkäänlaisen ilmenemisen voikin mielestäni katsoa lupausten puuttuessa merkinä haureudesta. Ne muodostavat rajan sallitun ja kielletyn välille. Yksineläjien tuli sitoumuksia antamattomina pidättäytyä kristillisten oppien mukaisesti seksuaalisuudestaan.⁴⁶ Luther näkee tämän tosin olleen ihmisille vaikeaa.

Luontoon jäi myös suvunjatkamisen turmeltuneena, mutta siihen tuli lisäksi Perkeleen myrkky, lihallinen kiima ja inhottava himo, joka aiheuttaa monenlaista haittaa ja syntejäkin; nämä kaikki olisivat kyllä puuttuneet viattomasta luonnosta. Kokemuksemme on, että liha himoitsee kohtuuttomasti eikä avioliittokaan ole riittävä keino asiaa korjaamaan. Eihän muutoin tapahtuisikaan aviorikoksia eikä kuljettaisi porttoloissa, mitä kaikkea tapahtuu valitettavasti ihan liikaa. (Luther 2004, 227–228.)

Luther tiedosti ihmisten taipumuksen seurata himon tunteitaan. Syntinä huorinteko ei tehnyt tässä poikkeusta ja näkemys omasi myös historiallisen kaiun.⁴⁷ Avioliitto saattoi toimia haureuksia ehkäisevänä voimana, mutta ilmeisesti Lutherin mielestä sekään ei yllä olevan pohjalta voinut täysin ehkäistä niitä. Solmituista liitoista huolimatta ihmiset olivat himolle alisteisia. Luther esittää lainauksessa avioliittoa vastaan tehdyt rikkeet ja pettämiset todisteiksi tästä. Tämän perusteella tulkitsen Lutherin nähneen ihmisen olevan valmis hyödyntämään kaikkia niitä keinoja, joilla himon tunteen sai tyydytetyksi. Avioitumista voi lähestyä synnin vastustamisena, mutta aiempi tutkimus ei ole myöskään nähnyt sen olleen Lutherin mielestä

⁴⁶ Kristillisessä historiassa oli alettu ensimmäisten vuosisatojen kuluessa nähdä huorinteko seksuaalisyntinä. Ennen tätä sen oli Jeesukseen oppeihin nojaten katsottu edustavan vain moraalista vääryyttä, eikä esiaviollisuudesta annettu juuri tuomioita. Näkemysten muututtua ihmisten katsottiin olevan luontaisesti taipuvaisia tekemään huorin ja rikettä alettiin pitää sukupuolineutraalina. Keskiajalla kanoninen oikeus tuomitsi kaiken esiaviollisuuden huorinteoksi. (Brundage 1982a, 131; Brundage 1987, 58, 71; Payer 2010, 6.)

⁴⁷ Kirkko oli keskiajalla tuominut huorinteon ihmisluontoon kuuluvaksi synniksi, johon oltiin luontaisesti taipuvaisia (Johansson & Percy 1982, 57).

riittävää keino ihmisluontoon kuuluvien taipumusten ehkäisemiseksi (Semenya 2015, 5). Mielestäni lainaus esittää, että vaikka kukaan ei olisi halunnut tehdä huorin eivät ihmiset voineet luonnolleen mitään.

Luther vaikuttaa ajatelleen ihmisten olevan altis tottelemaan himon tunnetta seurauksista välittämättä. Hän ei kuitenkaan tunnu erikseen jäsentäneen, miten kaikin eri tavoin huorinteko saattoi ilmetä. Tämän voikin mielestäni katsoa eroavan katolilaisuudesta, joka määritteli rikkeen melko spesifisti.⁴⁸ Koen huorinteon edustaneen Lutherille eräänlaista sateenvarjokäsitettä, jonka alaisuuteen hän niputti kaikki seksuaalisuuden esiaviolliset ilmenemismuodot. Samankaltainen näkemys on liitetty myös kirkkoisien aikaan, jolloin huorinteon nähtiin toimivan kaikkien syntisten tekojen pohjana (Brundage 1987, 103). Huorinteko määrittyy mielestäni aineiston pohjalta kaikkena avioliiton ulkopuolisena seksuaalisuutena.

Luther ei tiivistäen ollut valmis sallimaan huorintekoa missään tilanteessa. Se edusti hänelle syntiä ja samalla sille periksi antamista. Hän ei vaikuta erikseen määritelleen rikkeen sisältöä, vaan se määrittyi tilanteellisen kontekstin kautta. Avioliitun rikkominen onkin merkittävä rooli tämän, kuten myös sallitun ja kielletyn rajaamisessa. Ilman tätä yhdyntä ei ollut oikeutettua, vaikka se olisikin toiminnallisesti toteutettu pyhien tekstien asettamien raamien mukaisesti. Aktiivinen seksuaalisuus oli avioliitolle varattu normi, jota huorinteko rikkoi. Aviollisen sitoumuksen myötä puolisoilla oli Lutherin mielestä lupa tätä harjoittaa, vaikka mitään suurempaa muutosta ei ollut tapahtunut.

5.5.2 Aviorikos

Aviorikosta on jollakin tasolla käsitelty jo avioeron yhteydessä, mutta koen Lutherin näkemyksien olevan aiheesta ovat niin laajoja, että rikkeeseen tulee vielä palata. Olen esitellyt aineiston pohjalta muodostamaani käsitystä aviorikoksen luonteesta, mutta seuraavaksi keskityn itse rikkomukseen ja siihen, mitä tekoon syyllistymisen voi katsoa tarkoittaneen. Aineisto osoittaaakin Lutherin selvästi määritelleen toimintamallit, joita puolisoitten tuli välttää.

⁴⁸ Huorintekoa pidettiin kaikista perusluontoisimpana seksuaalirikkeenä, vaikkakin samalla myös vakavana syntinä (Brundage 1987, 247).

Mutta koska meidän keskuudessamme vallitsee niin törkeä kaikkien rivouksien ja syntien pohjaton saastaisuus, koskee tämä käsky kaikkea muutakin siveettömyyttä, kulkipa se nimellä millä tahansa. Eikä siinä kielletä ainoastaan ulkonaisia tekoja, vaan kielletään myös kaikenlaiset aiheet, kiihottimet ja välineet: sydän, suu ja koko ruumis olkoot puhtaat älköötäkään antako mitään tilaa, tukea ja keinoa siveettömyydelle. Eikä tässä vielä kyllin: jokaisen pitää vielä hädän ja tarpeen vaatiessa torjua, suojella ja pelastaa ja taas toisaalta auttaen huolehtia siitä, että lähimmäinen saa pitää kunniansa. ... Kaiken päätökseksi olkoon vielä sanottuna, ja tämä käsky ei ainoastaan vaadi jokaista tekojen, sanojen ja ajatusten puolesta elämään puhtaasti kutsumuksessaan, useimmissa tapauksissa avioliitossa, vaan myös rakastamaan ja kunnioittamaan Jumalan hänelle antamaa puolisoa. Jos näet mieli noudattaa aviollista puhtautta, täytyy miehen ja vaimon ennen kaikkea rakkaudesta ja sovussa asua yhdessä, toisen rakastaessa toista koko sydämestään ja täysin uskollisena. (Luther 2010, 62–65.)

Esitetyn mukaisesti puolisoiden tuli Lutherin mielestä pyrkiä karttamaan sellaista toimintaa, joka loukkasi hänen lähimmäistään. Näen hänen tällä tarkoittaneen, ettei puoliso saanut tekojen vaikutuksesta likaantua edes symbolisesti. Pettämisen onkin katsottu edustaneen Lutherille jotain sellaista, joka rikkoi avioliiton puhtauskäsitystä (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 99). Yllä oleva esittääkin, että puolisoiden tuli naimisissa rakastaa toisiaan, jolloin sen pohjalle rakentuva uskollisuus toimi merkinä liiton oikeamielisyydestä.

Lainaus tukee aiemmin esittämäni väitettä siitä, ettei Lutherin mielestä aviorikkoja arvostanut Jumalan antamaa puolisoa. Synti kohdistui rämän perusteella suoraan Jumalaan ollen ankara, mutta aviorikos oli muutenkin keskiajalla käsitetty vakavana rikkomuksena.⁴⁹ Rike vaikutti kaikkiin mukana olleisiin osapuoliin, myös avioliiton instituution kautta mukana olevaan Jumalaan. Pettäminen ei periytynyt himon tunteen pyrkimykselliseen ehkäisyyn tai sen sietämiseen, vaan teko edusti tunteelle alistumista ja syntiin tempaantumista. Pettäessä kielletyn rajan voi katsoa ylittyneen antamalla tunteelle periksi. Aineiston perusteella Luther tuntuu ajatelleen ihmisillä olevan taipumus ajautua tällaiseen (Luther 2004, 228). Seuraava lainaus osoittaaakin, että hän piti tähän liittyen siveysopin korostamista tärkeänä.

Niin kovien taipuvaisi me olemme tekemään, mitä ei ole käsketty, ja jättämään, mitä on käsketty. ... Vaikka ei olisi määrätty muita tekoja kuin ainoastaan siveys, niin meillä kaikilla olisi siinä kylliksi tekemistä, sillä niin vaarallinen ja hirveä pahe on siveettömyys. Se raivoaa nimittäin kaikissa jäsenissä: sydämässä ajatuksin, silmissä katsein, korvissa kuuloin, suussa sanoin, käsissä, jaloissa ja koko ruumissa teoin. (Luther 1983i, 308.)

⁴⁹ Varhaiskirkon aikana aviorikosta pidettiin universaalisti suurena syntinä. Myöhemmin keskiajalla Tuomas Akvinolainen korotti vielä rikkeen asemaa pitäen sitä täydellisen kiellettyinä toimenä, jolla ei voi katsoa olevan mitään hyviä vaikutuksia tai tarkoitusperiä. (Brundage 1987, 60, 72; Payer 1993, 80.)

Esitetyn pohjalta koen Lutherin näheen ihmisen olevan jatkuvassa taistelussa himon tunteen kanssa. Aviorikkojat antoivat sille periksi langeten näin syntiin. Mielestäni pettäminen rikkoi puolisoiden välistä rakkautta ollen näin *Rakkauden kaksoiskäsky*⁵⁰ ja kristillistä etiikkaa vastaan. Kyseinen huomio on omani, eikä Luther käytä aineistossa näkemystä oman argumentaationsa tukena, mutta aineistossa hän korostaa aviollisen rakkauden roolia (Luther 2010, 65).⁵¹ Pettäminen ei ollut seurausta roolin olemassaolosta ja siksi aviorikoksen voi katsoa halventaneen koko ajatusta.

Avioerokäsittelyn yhteenvedona Lutherin voi katsoa halveksuneen pettäjiä. He rikkoivat tietoisesti avioliiton normia vastaan asettuen näin toimillaan sallitun määrittelevän rajan ulkopuolelle. Tekona rike oli halventava Jumalaa, Hänen toimiaan, kuten myös puolisoa kohtaan. Se yritti kuin vallata sen toiminnallisen aseman, jonka Luther näki kuuluvan vain aviopuolisoiden välille.

5.5.3 Sodomia

Lutherin elinaikana sodomian käsite ymmärrettiin kirkon piirissä monitulkinnallisena, koska kristillisessä historiassa siihen oli totuttu liittämään eri seksuaalirikkeiden piirteitä.⁵² Aikaisempi tutkimus on todennut lisääntymiskyvyttömyyden nousseen ominaisuuksia yhdistäväksi tekijäksi. (Puff 2017, 668.) Aineiston pohjalta Luther ei nähnyt sodomian kuuluvan avioliittoon tai muuhunkaan elämään. Hän ei tosin itse käytä käsitettä ja näenkin rikkeen olleen myös hänelle vaikeaselkoisesti määrittyvä. Seuraavassa lainauksessa käsiteltävä rike esittää mielestäni Lutherille sodomiallista rikettä.

Mutta saastaisuus eli riettaus tarkoittaa kaikkea tahallista ja yksinäisyydessä tapahtuvaa siemenvuotoa, joka voi tapahtua eri syistä, kuten siveettömien ajatusten liiallisesta kiihottumisesta, tai rivosta liikkeestä jne. Sanoin tarkoituksella ”tahallinen” sulkeakseni pois yöllisen siemenvuodon ja varmasti

⁵⁰ ”Rakasta Jumalaa yli kaiken ja lähimmäistäsi niin kuin itseäsi” (EVLc).

⁵¹ Ks. Stjerna 2014, 69.

⁵² Augustinus määritteli sodomian tarkoittamaan sellaista seksuaalista käyttäytymistä, jossa omaksuttiin vastakkaiselle sukupuolelle kuuluvia roolillisia käytösmalleja. Näkemyksen on esitetty juontuvan antiikissa vallinneeseen ajatukseen sukupuolirooleista, jotka toteutuivat seksuaalisessa kanssakäymisessä. Miesten roolin katsottiin olevan toiminnallisen aktiivinen ja naisten puolestaan passiivinen, eli luontaisesti seksissä alistuva. Aikaisempi tutkimus viittaa roolin omaamisella henkilöiden omaan sukupuoleen kohdistuvaan seksuaaliseen kiinnostukseen. Sodomialliseksi toiminnaksi luokiteltiin myös sellainen, jossa seksin aikana käytettiin vääriä jäseniä tai mies laski siemenen sille luontaisesti kuulumattomaan paikkaan. (Bullough 1982b, 58; Foucault 2010, 175–176, Salmesvuori 2006, 109.)

myös päiväsaikaan ja valveilla mutta tahattomasti tapahtuvan, jollaista monilla sattuu, koska sellaiset eivät ole tahallisia. ”Yksinäisyydessä tapahtuva” sanoin sen tähden, että sillä mikä tapahtuu sukupuoliyhteydessä saman tai toisen sukupuolen kanssa, on eri nimi. (Luther 1983b, 41.)

Masturbaation on nähty edustaneen Lutherille jopa aviorikosta suurempaa syntiä (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 163). Poikkeuksellisen rikkeestä tekee se, että muista eroten siinä ei ollut mukana toisia osapuolia. Näen masturbaation täten määrittävän lisääntymiskyvyttömäksi seksuaalirikkeeksi. Tämän perusteella kyse on sodomiallisesti luokiteltavasta rikkeestä, sillä aiempi tutkimus on todennut lisääntymiskyvyttömyyden olleen Lutherille suuressa roolissa sodomian määrittelemisessä. Jane Strohl on historioitsija Helmut Puffin kanssa yhteneväisesti esittänyt Lutherin tiedostaneen ihmisten etsivän haureuksista apua sietääkseen himon aiheuttamia tunteita. Esiaviollisuus oli itsessään syntistä, mutta vielä pahempaa oli lisääntymispyrkimättömän seksin harjoittaminen. Lutherin on katsottu pitäneen tällaista erityisen turmiollisena. (Puff 2017, 667–668; Strohl 2009, 168.)

Nykyisin sodomia ja homoseksuaalisuus tunnutaan rinnastettavan käsitteinä toisiinsa. Sodomian tuominnasta huolimatta ei keskiajalla vielä puhuttu seksuaalisuudesta eikä täten myös homoseksuaalisuudestaan.⁵³ Aiempi tutkimus onkin esittänyt, ettei näitä kahta voi ajallisessa kontekstissa nivoa toisiinsa (Mikkola 2020, 6). Sodomian synnillisestä kaupungista kertovan Raamatunkertomuksen voi mielestäni katsoa vaikuttaneen käsitteen syntyyn ja Lutherin onkin tulkittu viittaneen sodomialla tarinan kaupunkilaisten harjoittamaan haureuteen (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 162). Katolilaisuuden monitulkinnallisuudesta poiketen Lutherin on nähty viittaneen rikkeellä erityisesti miesten väliseen⁵⁴ yhdyntään, vaikkei hänen ole nähty kieltäneen myös muiden tulkintavaihtoehtojen olemassaoloa (Puff 2017, 673).

Katolilaisuudessa esiintyneet näkemykset eivät olleet sukupuolisesti rajaavia ja keskiajalla sodomiaa katsottiin voineen ilmetä myös naisten välillä.⁵⁵ Luther ei tunnu kieltäneen tällaisen mahdollisuutta, muttei tunnu antaneen sille miesten väliseen seksuaalisuuteen rinnastettavaa

⁵³ Anaaliseksi liitettiin jo keskiajalla osaksi sodomiallisena pidettyä toimintaa, mutta sen ei nähty olleen vain miesten keskenään harrastamaa. Tähän nojaten onkin ajateltu, ettei homoseksuaalisuutta voida suoraan liittää keskiaikaisiin näkemyksiin sodomiasta. (Payer 1984, 40.)

⁵⁴ Lutherin ei ole nähty ottaneen kantaa naisten väliseen seksuaalitoimintaan (Puff 2017, 673).

⁵⁵ Naisten välinen seksuaalisuus tuomittiin kristinuskon alkuaikoina huorintekona, mutta mahdollisesti mukana ollut penetraatioin käytetty esine saattoi muuttaa tuomion sodomiaksi. 1200-luvulla kaikesta naisten väliseen sukupuoliyhteyteen liittyvästä toiminnasta alettiin puhua sodomiana. (Karras 2017, 154; Murray 2010, 199; Payer 1984, 43.)

painoarvoa. Sodomia ilmensi hänelle useita eri asioita, mutta näen niiden kaikkien tiivistyneen Jumalalta saatujen kykyjen väärinkäyttöön.

Sillä niin kuin ruumiin kunnia (ainakin tässä suhteessa) on puhtaus ja pidättyväisyys tai ainakin sen säännönmukainen käyttö, niin on häpeäksi sen luonnonvastainen väärinkäyttö (Luther 1983b, 41).

Sodomiasta muodostui historiassa myös kristillisiä käytösnormeja korostava ase. Se yhdistettiin kaikkeen kirkon oppien vastaiseen, toimien näin tehokkaana toiseuttamista edistävänä työkaluna. Luther oli tietoinen tavasta, mutta aiemman tutkimuksen mukaan hän ei tyytynyt mustamaalaamaan vain eri uskontokuntia edustajineen, vaan syytti rikkeestä myös muita kristillisiä suuntauksia. (Kruger 1997, 160; Puff 2017, 672–674.) Katolilaisuuden aloittama tapa kääntyi Lutherin käsissä heitä vastaan. Tämän pohjalta sodomia oli luonnottomuudeltaan samaa tasoa kuin väärin uskonoppien seuraaminen. Luonnottomuuden määritteestä muodostui mielestäni oivallinen keino, jonka avulla kaikki sodomialliseksi luokiteltava saatiin niputettua yhteen.

Käsitellyn kokoavana tiivistelmänä sodomian määrittelemisen vaikuttaa käsitteen monitulkinnallisuuden takia hankalalta. Näen kuitenkin Lutherin perustelleen kieltäviä näkemyksiään aviollisella lisääntymisellä. Aikaisemman tutkimuksen esittämä tulkinta miesten välisen yhdynnän paheksumisesta on mielestäni johdettavissa osoittamaan, että Luther oli lisääntymisen määrittämää normia rikkovana tällaista toimintaa vastaan. Lisääntymispyrkimättömän seksuaalisuuden esiintymisestä muodostuu puolestaan raja, jota eivät edes aviopuolisot saaneet ylittää. Rajanylityksen voikin Lutherin mielestä katsoa olleen kaikilta kiellettyä riippumatta siitä, oliko kyse esiaviollisesta, aviollisesta tai yksi toteutetusta seksuaalisuuden muodosta.

5.5.4 Prostituutio

Reformaattorit vastustivat kaikkia esiaviollisuuden ilmenemismuotoja ja aiempi tutkimus onkin todennut heidän liittäneen sodomian osaksi myös prostituutiota. Prostituoitujen on tulkittu heidän mielestään toimineen yksiavioisen avioliitto- ja seksuaali-ihanteiden vastaisesti. (Wiesner-Hanks 2000, 85.) Katolilaisuuden vanhojen perinteiden mukaan lisääntymispyrkimätöntä yhdyntää pidettiin luonnottomana, täten kielletyn ja sen perusteella myös vältettävänä (Brundage 1987, 240–241). Prostituution on seksistä maksamisen perusteella

katsottu päätyneen samalle paheksuttavien tekojen listalle (Crawford 2007, 25). Aineisto osoittaa Lutherin olleen tältä osin vallassa olleiden näkemysten kannalla. Hänestä prostituutio edusti jotain sellaista, jota tuli pyrkiä ehkäisemään.

Lopuksi: eikö ole surkeaa, että me kristityt suvaitsemme keskuudessamme julkisia, yleisiä porttoloita, vaikka kaikki olemme kastetut puhtauteen? Tiedän kyllä, mitä muutamat siihen sanovat, että se nimittäin ei ole yhden ainoan kansan tapa, onpa vaikeasti poistettavissa, sekä vielä lisäksi, että muka tuollainen huone on parempi kuin että raiskataan aviovaimoja tai neitseitä tai vielä kunniallisempia henkilöitä. Mutta eikö maallisen ja kristillisen hallituksen tulisi tässä ottaa huomioon, että sitä ei voida estää tuonkaltaisella pakanallisella menolla? Jos Israelin kansa saattoi tulla toimeen ilman tämänkaltaista vallattomuutta, niin kuinka eivät kristityt voisi sitä samaa? Kuinka monet kaupungit, maakunnat, kauppalat ja kylät ovat ilman noita huoneita? Miksi eivät suuretkin kaupungit voisi olla samoin? (Luther 1983h, 387–388.)

Varhaiskirkon ajoista lähtien prostituutio oli saanut toimia eräänlaisen yhteiskunnallisen hyväksynnän alaisena. Augustinuksen oppeihin nojaten sen katsottiin olleen pakollinen paha, joka ylläpiti julkista rauhaa. (Brundage 1982c, 151; Brundage 1987, 106; Brundage 2010, 43.) Augustinuksen seksuaalinäkemyksiä⁵⁶ on hyödynnetty aineistossa, mutta prostituutiosta Luther ajatteli hänen kanssaan eriävästi.

Esitetyssä lainauksessa Luther tuntuu pyrkivän oikomaan vääränä pitamiään kirkon tulkintoja. Hän korostaa prostituution syntistä asemaa perustellen tällä yhteiskuntien siihen kohdittavaa ehkäisyvelvoitetta. Vastaavaan tulokseen ovat myös Karant-Nunn ja Wiesner-Hanks päätyneet todetessaan, ettei prostituution sallimisella ollut Lutherin mielestä vaikutusta julkisien haureuksien esiintymiseen. (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 161.)

Himon tunteella on nähty olleen Lutherin mielestä yhteys prostituution harjoittamiseen (Semenya 2015, 5).⁵⁷ Prostituutiota oli yritetty jo ennen Lutheria rajoittaa, mutta julkisesta paheksunnasta huolimatta kirkko ei ollut alkanut syyttää prostituoituja rikkeistä (Bullough 1982d, 42). Aikaisempi tutkimus esittää puolestaan Lutherin syyttäneen suoraan heitä. Hänen on nähty ajatelleen, että prostituoituidut ruokkivat käytöksellään ihmisten himon tunnetta ollen näin myös osallisesti vastuussa niiden seurauksista. (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 161; Wiesner-Hanks 2000, 64.) Koenkin Lutherin pitäneen prostituoituja jollakin tapaa

⁵⁶ Esim. Luther 1983c, 193–194.

⁵⁷ Keskiajalla varsinkin naisten katsottiin luontonsa puolesta olevan helposti alistuvia seksuaaliselle korruptiolle. Heitä pidettiin myös seksuaalisesti miehiä kyltymättömimpinä, jolla perusteltiin prostituution ammatin harjoittamista. (Salisbury 2010, 86–87.)

eriarvoisina muiden yhteiskunnan jäsenten kanssa.⁵⁸ Näkemykseni saa tukea Karant-Nunnin ja Wiesner-Hanksin tulkinnalta, jonka mukaan Luther rinnasti heidät rikollisten ja murhaajien kanssa (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 157).

Yllä olevan lainaus esittää, että yhteiskunnilla oli Lutherin mielestä yhteinen velvollisuus taistella syntiä vastaan. Tulkitsen tämän johtamaan, että kaikilla oli yhteneväinen velvollisuus ehkäistä sitä ja näin toimimattomat olivat rikkomukseen osasyllisiä. Tämän pohjalta myös prostituution mahdollistamisen voi katsoa olleen paheksuttavaa. Aikaisempi tutkimus on tähän liittyen esittänyt Lutherin tuominneen kaikki, jotka eivät estäneet prostituution ilmenemistä. Rikkeeseen syyllistyneiden ohella myös muut toimintaan sekaantuneet tuli asettaa vastuuseen. (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 160.)

Prostituutiosta langetettiin keskiajalla joitakin rangaistuksia.⁵⁹ Sitä pidettiin esiaviollisuuden takia kiellettyä, mutta tehdystä rikkeestä saattoi silti saada synninpäästön. Kirkolliset auktoriteetit olivat pyrkineet pelastamaan prostituoituja kehottaessaan ihmisiä avioitumaan heidän kanssaan.⁶⁰ Luther ei aineiston pohjalta kieltänyt anteeksiannon mahdollisuutta ja katuvien tuli hänen mielestään saada armahdus synneistään. (Luther 1983f, 202.) Prostituoitulla voi katsoa täten hänestä olleen mahdollisuus pelastua.

Aiemman tutkimuksen perusteella Lutherin voi katsoa tukeneen katolilaisuuden pelastusnäkemystä. Aviollisen seksuaalisuuden onkin nähty edustaneen hänelle aiemmilta haureuksilta puhdistavaa voimaa (Mikkola 2020, 6, 9). En koe voivani olla tulkinnan kannalla, koska aineistossa armahduksen esitetään tulevan vain katumuksen kautta (Luther 1983f, 202). Pelastuminen oli muiden ihmisten tapaan myös prostituoituille mahdollista, mutten näe avioliiton olleen katumista korkeammassa asemassa sen saavuttamisessa.

Lopputiivistelmänä esitän, että prostituutio edusti Lutherille lähes täydellisestä seksuaalinormin rikkomisesta. Aviorikoksen tavoin ihminen päätti tietoisesti alistua himon tunteelle, se oli esiaviollista ja myös lisääntymispyrkimätöntä. Se edusti kaikkea, mitä

⁵⁸ vrt. Luther on nähty kutsuneen heitä paholaisen apuvälineiksi (eng. *tools of the devil*) (Wiesner-Hanks 2000, 64).

⁵⁹ Keskiajalla prostituutiosta rangaistiin, mutta tuomiot kohdistuivat parittajiin ja palveluiden käyttäjiin (Brundage 1982c, 154).

⁶⁰ Kirkkoisien opeista lähtien miehiä kehoitettiin katolilaisuudessa avioitumaan prostituoitujen kanssa tavan jatkuen keskiajalle saakka (Bullough 1982a 183–184; Bullough 1982d, 38–42).

aviollinen seksuaalisuus ei ollut. Prostituutiossa rajanylitys tapahtui tietoisien toiminnan kautta. Lutherin mielestä prostituutiota ei tullut esiintyä ja kaikkien tuli pyrkiä myös ehkäisemään sitä. Näen ammatin harjoittajien, heidän palveluidensa käyttäjien ja nämä molempien mahdollistavien syyllistyneen Lutherin mielestä tietoiseen himon tunteelle alistumiseen. Ihmisten tuli taistella, eikä tempaantua sen mukaan, saati antaa muiden taipua sen vietäväksi.

5.5.5 Raiskaus

Raiskaus ilmenee aineistossa seksuaalisena väkivaltana. Tätä on mielestäni voinut historiassa ilmetä sekä aviopuolisoiden että naimattomien välillä. Historioitsija Ruth Mazo Karras esittää, ettei vaimon tapauksessa aviollisella yhdynnällä ja seksuaaliseen väkivaltaan perustuvalla raiskauksella ollut hirveästi eroa keskiajalla (Karras 2017, 155). Näen tämän tarkoittavan, ettei naisella ollut tuolloin paljoa päätäntävaltaa omasta kehostaan. Aineistossa puolisoiden ohjeistetaan kuuluvan elää rakkaudessa ja sovussa (Luther 2010, 65). Tämän perusteella Luther ei tunnu hyväksyneen minkäänlaisen väkivallan esiintymistä aviopuolisoiden välillä, kuten käy myös seuraavasta lainauksesta esille.

Miesten pitäisi rakastaa vaimojaan samalla tavalla kuin itseään. Sillä se, joka rakastaa vaimoaan rakastaa myös itseään. Eihän kukaan ole vielä ikinä vihannut omaa lihaansa, vaan ravinnut sitä ja pitänyt siitä huolta, aivan kuin Herra on pitänyt huolta seurakunnastaan. (Luther 1997b, 166, kirjoittajan oma suomennos.)⁶²

Naisten raiskaamista⁶³ on pidetty läpi kristillisen historian vakavana rikoksena.⁶⁴ Lainauksen pohjalta Luther vaikuttaa noudattaneen Rakkauden kaksoiskäskyn kaltaista ideaa, jonka mukaan puolisoiden tuli rakastaa toisiaan kuin itseään. Näen lainauksen toteavan, ettei ihmisen tullut kohdistaa itseensä tai puolisoonsa sellaista, jonka saattoi tulkita vihaksi. Ajatuksen voi

⁶² Thus also should men love their wives as their own body. He who loveth his wife loveth himself. For no one has ever yet hated his own flesh but has nourished it and cared for it as also the Lord for the congregation.

⁶³ Kirjallisuudesta ei ole löytynyt viitteitä, joiden mukaan naisten olisi keskiajalla katsottu pystyneen väkivalloin pakottamaan miehiä seksuaaliseen kanssakäymiseen. Yleinen oletus oli, että mies käytti seksuaalista väkivaltaa aseenaan. Mahdollisia miesten välisiä raiskaustapauksia lähestyttiin useimmiten puolestaan sodomian tai alaikäisiin suunnattuna pederastian kautta. (Brundage 1987, 209; Crawford 2007, 154; Karras 2017, 175–176.)

⁶⁴ Kristinuskon syntyhetkellä vallassa olleet roomalaiset lait osoittavat, että raiskaaminen oli jo tuolloin paheksuttu rike. Kirkko ei tosin ottanut aiheeseen ensimmäisten vuosisatojen aikana kantaa. Ennen keskiajalle siirtymistä se kuitenkin omaksui maallisen lain kannan rikkeen paheellisuudesta ja alkoi tuomita siihen syyllistyneitä. Gratianus ratifioi keskiajalla raiskauksen rikosarvon lisäten sen kiinteäksi osaksi kanonisen oikeuden tuomitsemia seksuaalirikkeitä. (Brundage 1982d, 142–143; Brundage 1987, 73, 119.)

mielestäni johtaa siihen, ettei Lutherin mielestä puolisoiden tullut kohdistaa toisiinsa väkivaltaa.

Mitä edellinen tarkoittaa seksuaaliväkivallan tapauksessa? Käsitellyn lainauksen perusteella Luther ei tukenut sellaisen esiintymistä, mutta väkivallan käsitteen ymmärtämisestä tuntuu muodostuvan tärkein tutkittava asia. Aikaisemman tutkimuksen mukaan Luther opetti aviopuolisoilla olevan velvoitteita, joiden avulla he saivat tyydyttää himosta seuranneita tunteitaan (Strohl 2009, 170). Vapaaehtoisuuteen perustumattoman avioliiton tapauksessa ei ole kuitenkaan luontevaa puhua velvollisuuksista, vaan pakotteista.

Katolilaisuuden on nähty keskiajalla painottaneen avioliittojen vapaaehtoisuutta, mutta Lutherin on ajateltu hieman poikenneen tästä. Hänen on tulkittu pitäneen solmittuja liittoja purkamattomana, ellei mahdollinen painostus tullut julki ennen suhteen virallistamista. Myöhemmillä syytöksille hänen ei ole katsottu antaneen enää painoarvoa. (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 114.) Esitetyn pohjalta koen pakotetun puolison olleen vaadittu noudattamaan aviovelvoitteitaan. Mielestäni lainauksessa vastustetaan aviollista väkivaltaa, mutta Karraksen esittämää hyödyntäen on tulkittavissa, ettei vastustus kattanut seksuaalista ulottuvuutta. Velvoitteita tuli solmituissa liitoissa noudattaa, eikä vaimoilla tunnu olleen mahdollisuutta niistä kieltäytymiseen.

Aineiston perusteella ei käy täysin selväksi, mitä mieltä Luther oli avioliitoissa tapahtuvista raiskauksista. Puolisoiden ei tullut laiminlyödä toisiaan ja tästä muodostuu tärkeä käsitettä rajaava tekijä. Heteroseksuaalinen yhdyntä luettiin osaksi aviovelvoitteita, vaikka mukana olisi samalla esiintynyt väkivallan piirteitä. Lisääntymiskyvyttömät seksuaalisuuden muodot olivat puolestaan kiellettyjä eikä niitä saanut täten puolisoiltakaan vaatia. Tällaisen pakottamisen Luther mielestäni tuomitseekin. Aviolliseen seksuaalinormiin kohdistuneissa rikkeissä ei enää ollut kyse puolisoille asetetuista velvoitteista tai niistä kieltäytymisestä. Tällaiset normirikkeet olivatkin seuraavien lainausten perusteella tuomittavia.

Kun olivat halveksineet Jumalaa, he halveksivat myös luonnon lakeja ja ottivat oman päänsä mukaan vaimoiksi keitä tahtoivat. Nämä ovat kovia sanoja, mutta kuitenkin arvelen himon pysyneen rajoissaan, koska he eivät ryhtyneet yhtymään äiteihin niin kuin seuraavan maailman aikana kanaanilaiset tekivät, eivätkä liioin vielä saastuttaneet itseään sodomalaisten häpeällisillä tavoilla. Mooses näet syyttää heitä ainoastaan siitä, että he luopuivat isien laeista eivätkä noudattaneet varmoja avioliittosääntöjä, vaan seurasivat yksinkertaisesti himojaan ja ryöstivät

vanhempien tahdosta piittaamatta sen naisen, johon olivat rakastuneet. (Luther 2004, 345.)

Mooses osoittaa selvästi, että tästä synnistä on kysymys, kun hän sanoo: ”He ottivat vaimoikseen kaikki, joita olivat valinneet”. On kuin hän sanoisi: ”Vaimon ottaminen ei ole pahaa, vaan hyvä asia, jos se tapahtuu laillisesti. Mutta nuo tekivät väärin siinä, että ottivat vaimoja suunnittelemattomasti ja vastoin isiensä tahtoa ja ajatusta, keitä ja niin monta kuin tahtoivat, erottelematta toisistaan, yhtä hyvin avioituneita kuin vapaita (Luther 2004, 365.)

En näe, että aineistossa otettaisiin avioliiton ulkopuoliseen seksuaaliväkivaltaan kunnolla kantaa. Syy tälle voi olla se, että Lutherin on jo valmiiksi katsottu tuominneen kaiken esiaviollisuuden (Puff 2017, 666–668). Yleinen ilmapiiri oli hänen aikanaan alkanut muutenkin muokkaantua pehmeämpään ja raiskaukset sivuuttavampaan suuntaan.⁷¹ Syytteistä selvittiin aiempaa helpommin eikä rikoksesta langettu enää menneen kaltaisia tuomioita. Naisen kaappaaminen ja luvaton naiminen on kuitenkin tässä poikkeua. Yllä olevien lainausten perusteella näiden rikkeiden voi tulkita sotineen Lutherin käsittämää avioliiton instituutiota kohtaan. Mies ei saanut antaa himon tunteelle sellaista valtaa, joka loukkasi naisen vanhemmille kuuluvaa suostumuksen antoa.

Hieman yllättävästi koen, ettei naisen omalla mielipiteellä tunnu olleen rikkomuksessa hirveästi väliä, eikä Luther lainauksien pohjalta pitänyt häntä edes uhrina. Karant-Nunn ja Wiesner-Hanks ovat tutkineet seksuaaliväkivaltaan ja raiskaukseen liittyvän aiheiston esiintymistä Lutherin tuotannossa. Heistä nainen ei myöskään ole uhri, vaan ovat todenneet vanhempien asettuvan kärsijän asemaan. Heidän mukaansa kaappaus esitti Lutherille rikkeen määrittelevää piirrettä, eikä täten seksuaalisen väkivallan ilmeneminen ollut edes pakollista. (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 167–168.) Syynä tulkinnalle on heidän mukaansa Lutherin alkuperäislähteessä käyttämä sana, joka tarkoittaa sekä *varkautta* että *raiskausta*.⁷²

Terminologiseen vastaavuuteen on raiskauksen tapauksessa törmätty aiemminkin.⁷³ Tällaiset tulkinnat ovat mielestäni olleet omiaan luomaan kuvaa tytärten omaisuudenkaltaisuudesta ja

⁷¹ Myöhäiskeskiajalla raiskauksia alettiin perustella niihin myöntymisen ideologialla. Seksuaalinen pakottaminen oli kiellettyä, mutta naisten katsottiin hyväksyneen yhdynnän tullessaan sen tuloksena raskaaksi. Miehet pystyivät näin selittelemään, että rikkeen taustalla vaikutti yhteinen suostumus. Viettely ja raiskaus lähenivät laintulkinnallisesti toisiaan ja rangaistukset lievenivät. Lievemmistä raiskauksen kaltaisista rikkeistä saatettiin 1500-luvulla selvitä ankarien rangaistuksen sijaan pelkillä sakoilla. (Crawford 2007, 154; Roper 2005, 62.)

⁷² ”the word *Raub* can mean either rape or theft” (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 168).

⁷³ Kirkon piirissä ei keskiajalla puhuttu raiskauksista. Tällaiseen toimintaan viitattiin termillä *raptus*, joka saattoi seksuaalisen väkivallan ohella tarkoittaa myös naisen vastentahtoista kaappaamista. (Brundage 1982d, 141.)

siitä, että heidät voitiin viedä omistajiltaan ilman lupaa. Katolilaisuus oli tosin keskiajalla kehittynyt pikkuhiljaa kauemmas tästä vanhahtavasta ajatusmaailmasta.⁷⁴ Lainauksessa esille nouseva näkemys ei kuvannut Lutherin aikana vallitsevia, vaan enemmän tällaisia historiallisia käsityksiä. Hänen tulkintansa taustalla on saattanut vaikuttaa se, että vaikka rikos ei aiheuttanut vanhemmille vahinkoa *per se* näki hän, että heille ei tarjoutunut tilaisuutta vaikuttaa tapahtuneeseen tekoon. Aikaisempi tutkimus on nostanut esille samankaltaisen päätelmän todetessaan, että kyseessä oli rikkomus päätäntävaltaa, ei tytärtä kohtaan (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 167–168).

Ei ole helppoa yrittää tiivistää Luther näkemyksiä raiskaamisesta. Avioliitossa velvoitteiden noudattaminen esitti hänelle normia, jota puolisoiden tuli kunnioittaa. Tämän perusteella vaikuttaakin siltä, että se asettui hänelle kaiken muun, kuten myös vapaaehtoisen suostumuksen edelle. Kielletyn raja ylittyi vasta toimintamallin kautta. Aviovelvoitteita tuli pitää kiinni, mutta pyhien tekstien ohjeistamalla tavalla. Muunlaisen vaatiminen ja seksuaalinen pakottaminen oli hänestä ehdottoman tuomittavaa. Naimattomien tapauksessa rajanylitys tapahtuu hyvin eriävällä tavalla. Seksuaalisella ulottuvuudella ei ollut vaikutusta rikkeen paheksuttavuuteen, eikä sitä tarvinnut edes ilmetä. Kielletyn seksuaalisuuden rajan voi aviottomien tapauksessa katsoa poikkeuksellisesti ylittyneen suoraan seksuaalisuuteen kuulumattomalla tavalla.

5.5.6 Insesti

Berosus kirjoittaa, että heidän keskuudessaan solmittiin myös sukurutsaisia avioliittoja, omien sisarten ja äidinkin kanssa. Epäilen kuitenkin, ovatko he olleet niin pahoja, onhan jo itsessään kyllin suuri synti, etteivät he avioliitoissaan noudattaneet mitään harkintaa, ei vanhempien arvovaltaa eikä liioin Jumalan sanaa. (Luther 2004, 365.)

Edelleen Paavali on edeltä käsin tuominnut sellaiset lait ennustaessaan, että on esiintyvä sellaisia, jotka kieltävät menemästä naimisiin (1. Tim. 4, 3). Sen tähden täytyy ”hengellisestä” tai ”lakiin perustuvasta” veriheimolaisuudesta johtuvien esteiden väistyä, jos vain Raamattu sen sallii. Raamatun mukaan on kielletty vain toisen asteen veriheimolaisuus, niin kuin on kirjoitettu 3 Moos. 18, 6 ss. ... Kun siis avioliitto on jo solmittu, on meidän jätettävä kokonaan huomioon ottamatta hengellisestä isyydestä, äitiydestä, veljeydestä, sisaruudesta ja lapseudesta johtuvat turhanpäiväiset esteet. Sillä vain inhimillinen taikausko on keksinyt nämä hengelliset sukulaisuussuhteet. (Luther 1983e, 464.)

⁷⁴ Maallinen oikeus piti vielä keskiajalla naisen sukulaisia luvattoman kaappauksen uhreina. Kanoninen oikeus oli asiasta eri mieltä ja säilytti aseman rikkeen oikealle uhrille, kaapatulle naiselle. (Brundage 1987, 209–210.)

Viimeinen aineiston selvästi tuomitsema seksuaalirikke on inesti. Lainauksessa sen esitetään olevan syntisyyden ohella jollakin tapaa rinnastettavissa edellä käytyyn naisen kaappaamiseen. Koen näkemyksen olevan katolilaisuudesta poikkeava, sillä kirkko ei ollut tyytynyt vertaamaan inestiä näin lievään rikkeeseen.⁷⁶ Mielestäni Luther perusteli inestin paheksuntaansa sääntö- eli normirikkeillä. Kristittyjen tuli elää Raamatun mukaan ja se kielsi muodostamasta liittoja liian läheisten sukulaisten kanssa. Inesti oli täten tietoista raamatullisten normien rikkomista ja sallitun rajan ylittämistä.

Katolinen kirkko määritteli keskiajalla inestin kattamaan laajan joukon erilaisia sukulaissuhteita.⁷⁷ Luther tuo yllä esille, ettei ollut kaikkien katolilaisuuden asettamien rajoitusten kannalla. Hän korostaa Raamatun auktoriteetillistä asemaa ja sen avioitumisen kieltäviä sukulaissuhteita⁷⁸. Näen Lutherin kiinnittäneen erityisesti huomiota hengelliseen sukulaisuuteen ja sen aviolliseen rajoittavuuteen. Ne perustuivat jälkimmäisen lainauksen pohjalta sellaiseen, ettei ihmisten tullut hänestä niitä noudattaa. Ihmisten luomia sääntöjä ei aineiston mukaan tullut seurata.⁷⁹ Ainoastaan Raamatun sanoma sai määrittää, keiltä avioituminen oli kiellettyä.

Pyhien tekstien ohjeita ei tullut ylittää tai kiertää. Katolilaisuuden keskuudessa kaikki kiellot eivät olleet ehdottomia ja lipeämistä oli myös inestin tapauksessa päässyt ilmenemään.⁸⁰ Aiempi tutkimus on esittänyt Lutherin olleen valmis tuomitsemaan kaikki aviorikokseen jollain tapaa osallistuneet (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 149) enkä näe syytä olettaa, ettei vastaava pätenyt myös muiden seksuaalirikkeiden kohdalla. Ajatukseen nojaten koen, että katolisen kirkon voi katsoa anekaupan kautta ehdollistaneen itsensä osaksi inestistä seurannutta syntiä. Tulkitsenkin Lutherin aviorikoksen kaltaisesti ajatelleen, ettei ihmisille tullut tarjota mahdollisuutta rikkeen toteuttamiseen.

⁷⁶ Katolinen kirkko rinnasti inestin vakavuudessaan sodomian kanssa (Brundage 2010, 40–41).

⁷⁷ Myöhäiskeskiajalle saavuttaessa katolinen kirkko oli verisukulaisuuden ohella kieltänyt ihmisiä avioitumasta myös henkisen sukulaisuuden perusteella (Brundage 1987, 193).

⁷⁸ Luther mainitsee, että 3. Mooseksen kirjan mukaan kiellettyjä henkilöitä, joiden kanssa ei saa solmia avioliittoa ovat *äiti, äitipuoli, luonnollinen sisar, kummankin vanhemman sisar, pojan tytär, isän tytär, äidin sisar, miniä, veljen vaimo, vaimon sisar, tytärpuoli ja enon vaimo* (3. Moos. 18:6–18).

⁷⁹ Esim. Luther 1983e, 466.

⁸⁰ Läheisten sukulaisten naiminen ei ollut kaikilta kiellettyä. Korkeimman sosiaaliluokan edustajat, kuninkaat ja hallitsijat, saivat kirkon luvalla rikkoa inestirajoitteita eikä mahdollisuus ollut yhteiskunnan varakkaimpien jäsentenkään tavoittelemattomissa. Rahalla on katsottu pystyneen ostamaan anteeksiannon liian läheisen sukulaisten kanssa avioitumisesta. (Crawford 2007, 167; Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 102.)

6 Aineiston analysointi ja loppupäätelmät

6.1 Yhteenveto saaduista tuloksista

Aineiston pohjalta Luther piti joitain seksuaalisuuden ilmenemismuotoja kiellettyinä. Tutkimuksessa suurimmaksi rajaavaksi tekijäksi muodostui hänen avioliitonäkemyksensä, joka määritteli, oliko ihmisillä edes lupa pyrkiä aktiiviseen seksuaalielämään. Vallassa olleesta katolilaisesta arvomaailmasta poiketen Lutherin ei voi katsoa puoltaneen ajatusta siveellisen elämän ihanteesta, sen ollessa hänestä inhimillisen kyvyn saavuttamattomissa. Perisyntin vaikutuksesta ihminen ei voinut elää ilman himon tunnetta, mutta avioliiton on nähty edustaneen hänelle vastalääkettä siitä seuranneelle seksuaaliselle kaipuulle (Dundenberg 2006, 25). Molempien on tulkittu olleen tarpeina niin luontaisia, ettei hänen mielestään niitä vastaan kannattanut yrittää taistella (Stjerna 2014, 173).

Lutherin mielestä aviopuolisot saivat tietyin rajoittein harjoittaa seksuaalisuuttaan. Aviollista seksiä voi aineiston perusteella lähestyä synnittömyyden merkinä (Luther 1983b, 136) mutta hän oli tiukka sallivuutensa rajoista. Esiaviollisuutta tai lisääntymispyrkimättömyyttä ei voikaan katsoa saaneen hänestä esiintyä minkään varjolla. Aviollinen seksuaalisuus oli tarkoista ehdoistaan huolimatta myös avoin mahdollisuus. Kaikille se ei silti kuulunut ja Luther tuokin aineistossa esille, ettei hän nähnyt kaikkien olleen luotuja avioitumaan (Luther 1983g, 198–199).

Katolinen kirkko oli alkanut keskiajalla edellyttää papistolta selibaattilupauksen antamista. Luther näki vaateen ihmisten säätämäksi asettuen sitä vastaan, sillä aineiston pohjalta hän ei erottanut pappeja muista aviokaipuisista ihmisistä (Luther 1983b, 342). Luther perusteli siveysnäkemystään rinnastamalla esiaviollisuuden ja Jumalan asettaman aviomahdollisuuden kieltämisen toisiinsa. Molemmat olivat hänelle merkittäviä syntejä. Selibaattivaateessa pidättäytyttiin sallitusta, ollen näin itsessään Jumalan tahtoa vastaan asettumista ja näin mielestäni myös merkki kielletystä seksuaalisuudesta. Selibaattivaade keräsi papiston keskuudessa laajaa vastustusta, ja useissa pappiloissa asui aviokiellon olemassaolosta huolimatta perheenkaltaisia yhteisöjä (Salonen 2006, 119–120).

Keskiajalla käsiteltiin myös papiston jalkavaimokysymystä ja katolilaisuudessa tällaisten suhteiden solmiminen pyrittiin säädöksillä estämään (Brundage 1987, 183). Luther tuki aineiston perusteella kirkon kantaa pitäen kaikkea avioon tähtäämätöntä toimintaa haureutena (Luther 1983a, 569). Näkemysten välinen ero muodostuu avioliiton käsittämisen kohdalla. Katolilaisuuden yksiavioisuutta korostaneesta linjasta poiketen Luther esittää aineistossa suosineensa polygamian sallimista (Luther 1983e, 469). Koen hänen olleen valtavirtaisuudesta poikkeava esittäessään olevansa henkilökohtaisesti valmis sallimaan useamman samanaikaisen avioliiton mahdollisuuden.

Pyhien tekstien mukaisesti avioliittoja ei kristinuskossa pidetty päättymättöminä ja aiempi tutkimus on esittänyt Lutherin opettaneen sen puolesta (Brundage 2010, 33; Wiesner-Hanks 2000, 62). Aineiston mukaan puolisoille tuli sallia ero, jos liitoissa ilmeni aviovelvoitteiden laiminlyöntiä, puolisoiden erillään asumista tai pettämistä (Luther 1983g, 200–202). Puolisoiden tuli elää ja vastata heille liiton kautta asetetuista velvoitteista yhdessä. Puolisoiden tuli aktiivisesti pyrkiä lisääntymään ja aineiston pohjalta kyse oli jopa vaateesta (Luther 1983g, 198–199). Liiton tavoitteiden täyttämättömyyden myötä ero oli oikeutettu.

Aviorikos esitti Lutherille väärintekoa muiden joukossa (Luther 1997a, 323). Aineistossa määritellään selkeästi mikä aiheutti rikkeen, mitä se kattoi, millaisia seuraamuksia sillä oli ja miten siitä tuli rangaista (Luther 2004, 228). Nähdäkseni aviorikos esitti Lutherille ennen kaikkea merkkiä tietoisesta synnille alistumisesta. Aikaisempi tutkimus on todennut, ettei Luther rajannut pettämistä vain fyysisiin tekoihin (Karant- Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 141–142). Mielestäni tämä ei kuitenkaan pidä täysin paikkaansa, koska aineistossa näen hänen syyttäneen rikkeestä konkreettisesti puolisoitaan pettäviä (Luther 1983h, 333). Aviorikoksella voikin katsoa olleen hänestä monitasoisia seuraamuksia. Luther puolsi rikettä katumattomille hengenmenetystä, mutta tämän ollessa riittämätöntä näki myös, etteivät pettäjät olleen kelvollisia astumaan taivaaseen (Luther 1983b, 41; Luther 1983g, 202).

Syyn aviorikoksen ankaralle käsittelylle löytyy teon uhrien tarkastelusta. Mielestäni aviorikoksella oli Lutherin mielestä puolison lisäksi myös muita uhreja. Koen hänen ajatelleen teon kohdituneen myös Jumalaan. Luther esittää aineistossa puolisoiden välisen kunnioittamisen perustuneen sille, että Jumala oli asettanut heidät yhteen (Luther 2010, 65). Aviorikos haastoi käsityksen, sillä pettäminen ei mielestäni osoittanut puolison arvostamista.

Aviorikoksen lisäksi Lutherin on nähty korostaneen sodomiaa ja huorintekoa pahimpina haureuden muotoina, vaikka jälkimmäisen on tulkittu edustaneen hänelle kaikkea esiaviollista (Puff 2017, 667–668). Avioliitto ja sen rikkova esiaviollisuus eivät kuitenkaan muodostuneet yksiselitteisesti ainoiksi kiellettyä ja sallittua jaotteleviksi tekijöiksi. Aineisto osoittaa Lutherin ajatelleen kihlatuilla olevan oikeus harjoittaa yhdyntää (Luther 1983e, 465). Aikaisempi tutkimus on huomionnut vastaavan esittäessään Lutherin pitäneen kihloja sitoumuksen merkinä ja täten avioliiton kaltaisena (Semenya 2015, 4 < V. Ehesachen 1994. *Concerning matrimonial matters, A.D. 1530: What Luther says*). Suullinen lupaus muodostuu tämän pohjalta rikettä rajaavaksi tekijäksi. Sen uupuessa seksiä tuli lähestyä haureutena.

Sodomian käsitteleminen on tavallaan aviorikosta helpompaa, mutta samalla myös monitulkinnallisempaa. Lisääntymisen on esitetty olleen Lutherille tärkeää ja jollain tapaa jopa osa ihmisenä olemisen tarkoitusta (Stjerna 2014, 75). Se on myös selkeä sallittua seksuaalisuutta käsittävä normi, jota sodomian on läpi historian katsottu rikkovan. Aineistossa tuetaan Lutherin aikalaiskäsitysten mukaista kantaa sodomian luonnonvastaisuudesta (Brundage 1987, 241; Luther 1983b, 41). Lisääntymispyrkimättömän seksin harjoittaminen ei ollut edes avioliitossa sallittua. Aineisto ei tarjoa täydellistä vastausta sille, mitä Luther tarkoitti luonnonvastaisella toiminnalla, mutta aiempi tutkimus on nähnyt hänen viittaneen sillä miesten väliseen seksuaaliseen kanssakäymiseen (Puff 2017, 673).

Lutherin näkemys masturbaatiosta korostaa myös sodomian monitulkinnallisuutta. Aikaisemman tutkimuksen esittämän väitteen mukaisesti hän paheksuukin sen esiintymistä (Luther 1983b, 41; Puff 2017, 673). Itsetyydytystä voi lähestyä lisääntymiskykenemättömän seksuaalisuuden ilmenemismuotona ja siksi näenkin teon sijoittuneen rikkeenä sodomian alaisuuteen.

Luther oli useita seksuaalisuuden ilmenemistapoja vastaan. Hän ei kannattanut prostituutiota eikä tukenut vallassa olleita näkemyksiä alan sallimisesta (Luther 1983i, 387–388). Prostituoituidut olivat saaneet Augustinuksen oppien nojalla toimia rauhassa, vaikka kristilliset yhteiskunnat eivät olleet ikinä suoranaisesti hyväksyneet heitä (Brundage 1987, 106). Lutherille prostituutio puolestaan edusti esiaviollisuutensa takia haureutta, jota kaikkien tuli syntinä välttää. Hän oli tosin aineiston perusteella valmis armahtamaan katuvat heidän rikkeistään, joten mielestäni myös prostituoituilla oli Lutherin mielestä mahdollisuus ansaita pelastuksensa (Luther 1983g, 202).

Raiskaus ja inesti muodostuivat viimeisiksi aineistosta käsitellyiksi seksuaalirikkeiksi. Tutkimuksessa näistä ensimmäinen määrittyi seksuaaliseksi välivallaksi ja siitä seuraten Lutherin näkemysten selvittäminen tuotti hieman hankaluutta. Hänen ei voi katsoa aineistossa hyväksyneen parisuhdeväkivaltaa, mutta samalla hänen on katsottu pitäneen kiinni aviovelvoitteista (Luther 1997b, 166; Strohl 2009, 170). Karraksen (2017) mukaan heteroseksuaalinen yhdyntä saattoi keskiajalla sisältää seksuaalisen väkivallan elementtejä, joten ei ole täysin mahdollista sulkea pois sitä vaihtoehtoa, että Luther salli niiden ilmenemisen aviovelvoitteiden varjolla.

Raiskaus ilmenee sodomian kaltaisesti monitulkinnallisena käsitteenä. Tämä korostuu entisestään aviottomiin kohdistuneita tekoja tarkastelemalla. Esiaviollisuutensa takia naimattomien raiskaaminen oli automaattisesti syntiä, mutta käsitteelliset ongelmat tekivät rikkeen tarkastelusta työlästä. Lutherin on huomattu alkuperäislähteessä käyttäneen termiä, joka on tulkittavissa tarkoittamaan sekä raiskausta että naisen luvaton kaappausta. Nykyaikaisen ajattelumaailman mukaan kaapattu henkilö toimii loogisesti rikoksen uhrina, mutta aikaisempi tutkimus on esittänyt Lutherin ajattelun toisin. (Karant-Nunn & Wiesner-Hanks 2003, 167–168.) Päädyin vastaavanlaiseen tulkintaan todeten, kaapatun naisen vanhempien edustaneen Lutherin mielestä teon todellisia uhreja (Luther 2004, 365). Rikkeen perusteeksi asettuu kaappauksen sijaan vanhempien lapsiinsa kohdistuvan päätäntävällän rikkomisen.

Inesti ei ollut muiden rikkeiden ohella vähäinen rikkomus. Sen määrittelemisen voi kuitenkin katsoa olleen aiempia helpompaa, sillä Lutherin mukaan Raamatun ohjeet määräisivät ne sukulaissuhteet, joiden välillä avioituminen oli kiellettyä (Luther 1983e, 464). Hän jättää selvästi seksuaalisen ulottuvuuden käsittelemättä, mutta aviokiellon voi katsoa tarkoittaneen myös sukupuolisuhteen epäämistä. Esille tuodun mukaisesti seksin on nähty olleen Lutherin mielestä vain aviossa sallittua, joten aviokiellon on ollut tarkoitus estää kumpaakaan tapahtumasta.

6.2 Lutherin näkemysten analysointi

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää mitä seksuaalitoimia Lutherin voi aineiston pohjalta katsoa pitäneen kiellettyinä. Toinen tavoite oli tutkia lähemmin kielletyn seksuaalisuuden

kategoriaa ja sitä, miten se aineiston kautta määrittyy. Lähdin liikkeelle selvittämällä, miten Luther rajaa sallitun eroamaan kielletystä. Selvisi, että hän käytti avioliiton kaltaisia selviä linjauksia tämän toteuttamisessa, mutta hyödynsi myös joitain yksityis- ja tilannekohtaisuuksia, jotka itsessään rikkoivat rajoja. Etenen analyysiluvun järjestystä noudattaen ja vaikka Lutherin paheksumat toimintamallit ovat selkeytyneet on hyvä myös selvittää, miten hänen voi katsoa perustelleen näkemyksiään.

Toistan itseäni, kun esitän avioliiton muodostuneen aineistossa tärkeimmäksi kiellettyä seksuaalisuutta rajaavaksi tekijäksi. Seksuaalisen ulottuvuutensa lisäksi sillä voi katsoa olleen Lutherista muutenkin tärkeä rooli ihmisten elämässä. Avioliitto oli hänelle tavoite, johon kaikkien tuli pyrkiä (Luther 1983b, 41). Tähän nojaten tulkitseen, ettei ihmisten tullut pyrkiä välttämään avioitumista. Näen sen toimineen oikeaa ja väärää elämäntyyliä erottavana rajana, jossa avioituminen edusti suositeltavampaa vaihtoehtoa. Tämän pohjalta on tavallaan ymmärrettävissä, miksi seksuaalisuuden ilmenemistä pidetään yhdessä sallittuna ja toisessa kiellettyinä. Douglaslaisen näkemyksen mukaan kielletyksi muodostuu yhteisön sisäisiä järjestelmiä rikkova toiminta (Douglas 2000, 86). Esiaviollisuus toimi Lutherin näkemiä normeja vastaan, eikä sille voinut sen perusteella sallia aviollisen seksuaalisuuden kaltaisia myönnytyksiä.

Aineisto esittää lisääntymistarpeen syntyneen samassa maailman luomisen kanssa (Luther 2004, 62). Mielestäni vietin olemassaolo edusti Lutherille ihmisluonnollista normia, jotain sellaista, joka oli ollut ihmisillä alusta saakka. Paratiisin rikkeiden seurauksena hän kuitenkin ajatteli tällaisen seksuaalisuuden tahriintuneen himon tunteella, joka ei syntiin pohjautuvana edustanut Jumalan luomaa (Luther 2004, 227–228). Ihmisillä saattoi olla luontaisia taipumuksia, mutta synnille ei tullut tietoisesti alistua. Perisyntiä edeltäneen puhtaan seksuaalisuuden asetuttua kadotetuksi normiksi, voi himon tunteen tulkita tehneen ihmisille siitä lähes tavoittamatonta. Koen avioliiton toimineen aineistossa menetettyä seksuaalista puhtautta tavoittelevana keinona (Luther 1983a, 569).

Avioituminen mahdollisti seksuaalisuuden ilmenemisen, mutta siitä muodostui samalla sitä rajaava ehto. Aikaisempi tutkimus on myös nähnyt esiaviollisuuden esittäneen Lutherille seksuaalisuuden vääristynyttä muotoa (Mikkola 2020, 6). Luther piti ihmisiä seksuaalisina olentoina, mutta aktiivinen seksuaalielämä ei ollut ennen sitoumuksen antamista sallittua.

Kristillisten perinteiden mukaisesti ne vaikuttavat edustaneen hänelle rajaa, jota kristittyjen tuli himon tunteesta huolimatta kunnioittaa.

Näen esiaviollisuuden edustaneen Lutherille jotain sellaista, johon kulttuurintutkijat Shamir ja Melnik viittaavat yhteisöissä vallinneiden rajojen ylittämällä (Shamir & Melnik 2003, 281). Seksuaalisuus oli kaikin avoin mahdollisuus ja avioliitossa koettiin, että siihen oikeuttavia rajoja noudatettiin. Esiaviollisuus toimi niitä vastaan, jolloin normin tavoittelusta tuli merkki synnistä.

Avioliittoa voi lähestyä rajan lisäksi myös seksuaalista toimintaa määrittelevänä normina. Aikaisempi tutkimus on todennut Lutherin perustelleen aviotarvetta lisääntymisvietillä ja sen merkittävyydellä (Stjerna 2014, 75; Strohl 2009, 168). Mielestäni lisääntyminen asettuu kaiken, mutta erityisesti aviollisen seksuaalisuuden tavoittelemaksi normiksi. Lutherilla oli aineiston perusteella näkemys oikeaoppisesta yhdynnästä. Hän esittääkin ihmisten voineen käyttää kehojaan hyökeihin tai väärin (Luther 1983b, 41). Näen tämän luovan uudet rajat ja normit jo olemassa olevien sisälle. Aviolliselta seksuaalisuudelta odotettiin jotakin ja siitä poikkeaminen merkitsi samalla kielletyn rajan ylittämistä ja toiminnallisen normin rikkomista.

Koen Lutherin seksuaalisen käytösnormin lähemmän tarkastelun helpottuvan paneutumalla hänen käsityksiinsä avioeron mahdollistavista tekijöistä. Lisääntymiskyvyttömän tai -haluttoman puolison esitetään aineistossa olevan aviovelvoitteen toteutumattomuuden perusteella riittävä syy liiton päättymiselle (Luther 1983g, 200–202). Tulkitsen Lutherin pitäneen lasten saamista puolisoille kuuluvana tehtävänä, jonka toteuttamista ei tullut välttää.

Douglasin liian määritelmää (Douglas 2000, 92) soveltaen esitän valtavirtaisista seksuaalinormeista eroavan toiminnan edustaneen oletuksesta poikkeavaa tilanteellista kuulumattomuutta. Lisääntymispyrkimätön seksi edustaa tulkinnassa epänormaalia seksuaalista toimintatapaa. Vallassa olleella normilla oli Lutherin mielestä selvä yhteisöllinen funktio, mutta sitä rikkovilla käytösmalleilla ei näin ollut. Heteroseksuaalisuuteen perustuva lisääntymispyrkimyksellinen seksi muodostuu tämän nojalla toiminnalliseksi normiksi, johon kaikkea seksuaalista kanssakäymistä verrattiin.

Luther odotti aviopuolisoiden noudattavan lisääntymispyrkimyksellistä käytösnormia. Se ilmeni hänelle toimintana, jota yhteisön jäseniltä saattoi odottaa tai jopa vaatia. Aineistossa

esiintyvät säännöt osoittavatkin sitä valvottaneen hyvin samalla tavalla, mitä Sulkunen tarkoittaa yhteisöllisellä normin noudattamisen kontrolloimisella (Sulkunen 1987, 122). Heteroseksuaalista jälkikasvua tuottavaa seksiä vaadittiin ja aineistossa Luther yrittää säännöillä poissulkea sellaista, jota ei pitänyt normin mukaisena (Luther 1983b, 41–42).

Aineisto osoittaa Lutherin hyödyntäneen näkemystensä tukena sekä pyhiä tekstejä että aiempia kristillisiä auktoriteetteja. Koen teoreettisen viitekehysten tavallaan estävän muiden, vallassa olleesta uskonnollisesta käsityksimaailmasta poikkeavien ja tietynlaisia seksuaalisuuden ilmenemismuotoja paheksuvien syiden selvittämisen. Uskonnollinen diskurssi on vahvasti osa tutkimusta, kuten myös sen tuottamia tuloksia, eikä metodologinen valintani poista sitä olemasta. Douglas on itse esittänyt, että hänen näkemyksiänsä hyödyntäen liaksi määrittyy kaikki, joka ei soinnu yhteen vallitsevan järjestelmän kanssa (Douglas 2000, 86). Tutkimuskirjallisuus ei aineiston ohella tarjoa juuri mahdollisuuksia tutkia Lutherin käsityksiä suhteessa muuhun kuin hänen mielessään vallinneeseen uskonnolliseen järjestelmään. Douglaslaisen strukturalismin käyttäminen ei välttämättä mahdollistanut Lutherin oikeiden subjektiivisten näkemysten tutkimista. Siksi koen järjestelmän sisältämien uskonnollisten ulottuvuuksien ilmenevän tuloksissa jollakin tasolla.

Tuloksia analysoidessa on huomioitava myös Douglasia kohtaan esitetty kritiikki. Hänen lika-käsitystään on arvosteltu siitä, ettei se näe minkään olevan itsessään likaista, vaan näkemyksen perustuvan aina vain ympäröivän järjestelmän luomiin sääntöihin (Lagerspetz 2008, 102, 106). Näen Lutherin seksuaalinäkemyksien perustuvan hänen olettamuksiinsa kristillisistä puhtauskäsityksistä, joiden valossa jotkut seksuaaliset toimintamallit edustavat hänelle vääränlaista käyttäytymistä. Teot eivät aineistossa ilmene hänelle itsessään likaisina, vaan ne Douglasin teorian kaltaisesti symboloivat ominaisuuksiltaan syntiä. Katsomuksella on mielestäni aina vaikutusta mielipiteisiin ja tähän liittyen on syytä pohtia, olisiko Luther erilaisen katsomuksellisen arvomaailman omanneena tuominnut kaikkia tekoja kielletyiksi.

6.3 Lutherin näkemysten poikkeavuus katolilaisuuden valtavirtaisista

Olen työssäni tuonut toistuvasti esille, etteivät Lutherin seksuaalinäkemykset perusteluineen olleet aina katolisen kirkon oppien kanssa yhteneväisiä. Esille nousseita eroja on hyvä käydä lävitse osoittaakseen, minkä kaiken voi katolilaisuudessa kokea olleen Lutherin mielestä väärin. Aloitan avioliitosta ja etenen kohti tutkimuksessa käsiteltyjen rikkeiden tarkastelua.

Yksi suurimmista eroista koski aviollista seksuaalisuutta. Luther katsoi sen olevan aiemmin esitetyn mukaisesti vain lisääntymistarkoituksessa sallittua, mutta katolilaisuus opetti asiasta eri tavalla. Kirkon keskuudessa vallinneiden ohjeistuksien mukaan yhdyntä oli luvallista myös muiden perusteiden valossa (Brundage 2010, 40). Muodostuva ero esittää Lutherin näkemykset katolisia tiukempina. Himon ja synnin välisen suhteen olemassaolon tiedostaminen on osa kristillistä perusoppia, mutta Luther korostaa aineistossa erityisesti välttämään niistä aiheutuvia tekoja. Lisääntymistä lukuun ottamatta niiden seuraamukset eivät olleet hänestä hyviä tai tavoiteltavia (Luther 2004, 227–228). Tähän nojaten väitän Lutherin pitäneen avoimempaan seksuaalisuuteen kannustavia näkemyksiä perusteettomina. Hän oli jopa aviollisen heteroseksuaalisista normia seuranneen yhdynnän vastainen, ellei sillä pyritty lasten hankkimiseen.

Avioliittoa käsitellessä on huomioitava myös selibaattia koskeneet näkemuserot, vaikka aktiivinen seksuaalisuus ei tähän suoranaisesti liitykään. Aiemmasta poiketen katolisen kirkon voi katsoa olleen Lutheria tiukempi puoltaen laajalti siveellisyyden valitsemista ja tehden siitä jopa eräänlaisen velvoitteen. Kirkon esittämä vaade koski lähinnä vain pappeja, sillä keskiajalla syntyneiden näkemysten mukaan papistolta oli aktiivisen seksuaalisuuden ilmeneminen kiellettyä (Brundage 1987, 252). Luther ei aineiston pohjalta tukenut aatetta nähden sen olevan vailla päteviä perusteluita (Luther 1983e, 466). Seksuaalisuuden kieltämisen voikin mielestäni tulkita yhdeksi kielletystä seksuaalisuuden merkiksi. Aineisto on tulkintani puolella esittäen Lutherin nähneen siveysvalan noudattamisen edustavan tietoista Jumalan tahdon rikkomista (Luther 1997a, 313–314).

Olen esittänyt Lutherin pitäneen seksuaalisuuden kieltämistä haureutena. Aikaisempi tutkimus tukee näkemystäni todeten Luther pitäneen tällaisen luonnottoman elämäntyylin tavoittelua itsessään syntisenä (Stjerna 2014, 77). Tutkimustulokseni osoittavat, ettei Luther yleisesti paheksunut seksuaalisuutta, sen olemassaoloa tai ilmenemistarvetta, vaan jumalallisen syntyperän takia jopa tavallaan ylisti niitä. Luonnollisena pidetyn vastaisesta ei aiemman tutkimuksen mukaisesti tullut unelmoida ja siksi katolilaisuuden valtavirtaisten oppien voikin katsoa olleen Lutherista vääriä.

Toiset erottuneet näkemuserot käsitelivät seksuaalirikkeitä. Katolisen kirkon keskuuteen oli vakiintunut jo kauan ennen Lutheria käsitys, jonka mukaan tietyt seksuaalitoimet olivat

merkkejä himon syntisyydestä. Lutherin on nähty siltä osin tukeneen näkemyksiä, että myös hän piti kaikkea himon tunteesta johtuvaa automaattisesti syntisenä. Aiemmistä käsityksistä poiketen avioliitto tarjosi hänestä keinon siitä pelastumiselle. Jotkut teot kuitenkin rikkoivat puolisoiden välistä uskollisuutta ja siksi niiden on katsottu olleen hänestä erityisen paheellisia. (Mikkola 2020, 9; Puff 2017, 667.) Kuten on huomattavissa, avioliiton käsite nousee taas esille siitä muodostuen näkemyksiä erotteleva tekijä.

Katolilaisuuden voi katsoa Lutherin elinaikana opettaneen, että joitain seksuaalitekoja tuli käsitellä rikkeinä. Himon tunteen on todettu saaneen ihmiset toimimaan tavoilla, jotka olivat kiellettyjä tai heille sopimattomia. (Brundage 1987, 240.) Luther painottaa aineistossa avioliiton roolia vastaavan rajan vetäjänä. Esiaviolliset suhteet olivat luontoonsa perustuen väärin, kuten oli myös puolisoiden pettäminen ja sitä kautta avioliittoa vastaan toimiminen. Sodomiallisen käyttäytymisen tuomitseminenkin rakentui hänelle himon sijasta ihmisluonnon ja täten liittoon kuulumattoman sukupuoliyhdyntä paheksumiselle.

Näen esitettyjen näkemysten puhuvan samasta asiasta, mutta eriävin keinoin. Lutherin asettamien rajojen tiukkuus korostui erityisesti hänen prostituutiovastaisuudessaan. Katolilaisuuden esittämät näkemykset jättivät tulkinnanvaraa tähän ja muita aiheita käsitteleviin sääntöihin. Luther oli aineiston perusteella tällaista tulkinnallisuutta vastaan eikä hyväksynyt ihmiskäden muokkaavan Jumalan määrittämiä sääntöjä (Luther 1983e, 464, 466). Avioliitto edusti hänelle ennen kaikkea Jumalan asettamaa instituuttia, jota ihmisten tuli toimillaan kunnioittaa. Katolinen kirkko opetti samoin, olihan sen heille sakramentaalisessa asemassa. Luther kuitenkin käytti sitä aiempaa selvemmin keinona, joilla rajasi kiellettyä seksuaalisuutta. Heteroseksuaalisesta avioseksistä muodostuu hänelle normi, johon peilaamalla hän pystyi tuomitsemaan muunlaiset seksuaalisuuden ilmenemismuodot.

Tutkimuskirjallisuudessa korostetaan Lutherin tulkintaa avioliiton sakramentaalittomasta asemasta, mutta tulosteni valossa painotan, ettei hän tästä huolimatta väheksynyt sen tärkeyttä ihmisten elämässä. Tutkimuksessani avioliitosta on muodostunut ehkä jopa tärkein kiellettyä seksuaalisuutta rajaava ja samalla määrittelevä tekijä. Vaikka aikaisemman tutkimuksen mukaan Luther ei halunnut kirkolle määräysvaltaa aviollisissa kysymyksissä, ei hän mielestäni erottanut näitä kahta kokonaan toisistaan (Strohl 2009, 161). Hänen voikin katsoa kunnioittaneen katolisen kirkon kanssa lähes tasapuolisesti avioliittoa, vaikka lähestyi sitä eri tavalla.

Kokoavana loppukaneettina esitän Lutherin jalostaneen katolilaisuuden opinkohtia takaisin traditionaalisempaan muotoon, koska katolinen kirkko oli hänestä ottanut vapauksia tulkitessaan pyhien tekstien sanomaa. Perisyntien vaikutuksesta himon tunne oli osa ihmisluontoa ja sen aiheuttamia haluja tuli pyrkiä kaikin keinoin välttämään. Avioliitto tarjosi poikkeuksen, tosin vain lisääntymistarkoituksessa. Peruste näkemykselle muodostuu Lutherin tulkinta aviokaipuun luontaisesta merkityksestä. Sitä vastaan ei tullut taistella ja siksi katolisten papeiltaan vaatima selibaatti olikin hänestä perusteetonta. Aviollinen seksi oli lisääntymistarkoituksessa ainoa sallittu seksuaalisuuden muoto ja kaikki sitä mitenkään rikkova toiminta edusti kiellettyä seksuaalisuutta. Kirkon valtavirtaiset näkemykset eivät olleet tätä vastaan, mutta ne näkivät tekojen olevan aviota vastaan toimimisen sijaan vain himon tunteen seurauksena syntisiä.

6.4 Jatkotutkimusaiheet

Lutherin seksuaalinäkemyksiin paneutuminen on osoittanut erilaisia tapoja, joissa aihetta voisi jatkotutkimuksellisesti viedä nykyistä pidemmälle. Luontevaa olisi lähteä etenemään siitä mihin tutkimus nyt jää ja selvittää löydettyjen näkemysten esiintymistä nykyaikaisessa uskonnollisessa kentässä. Tutkimusta voisi myös uskontohistoriallista tutkimussuuntausta hyödyntäen jataka tutkimalla laajemmin sitä, millainen maailma oikeasti Lutherin elinaikana oli ja miten sen voi katsoa vaikuttaneen laajemmin kaikkien uusien seksuaalinäkemyksen muokkaantumiseen. Tämä viimeinen lähestymistapa vie työn fokuksen käsittelemään kaikkien protestanttisten suuntauksen lisäksi myös muita uudempia kristillisiä suuntauksia selvittäen niiden välisiä näkemyksellisiä yhtäläisyyksiä ja eroja.

Tutkimukseni keskittyi käsittelemään vain aineiston kautta esille nousseita näkemyksiä ja niiden taustalla vaikuttaneita perusteluita. Vahvasti luterilaisuuden syntymiseen vaikuttaneena hahmoja olisi myös loogista edetä tutkimaan sitä, millä tavalla nykyisin vallassa olevat luterilaiset seksuaalinäkemykset edustavat Lutherin omia. Kyseinen aihe olisi aiempia uskontohistoriallisia lähestymistapoja verraten huomattavasti modernimpi. Näen tällaisen tutkimuksen olevan avain selvittämään niiden nykyaikaisten näkemysten taustoja, joihin Korpelan pro gradu-tutkielmassa johdannon kohdalla viitataan.

Keskiajalla vallassa olleiden katolisten seksuaalinäkemyksen kartoittaminen mahdollistaa tutkimuksen laajentamisen myös muiden reformaattoreiden pariin. Heidän ajatuksiaan kautta olisi mahdollista selvittää, edustivatko kaikki uskonpuhdistajat ajatuksissaan samankaltaisia vai toisistaan eroavia tulosuuntia. Tutkimuksen avartamisella olisi myös helpompi ymmärtää 1500-luvulla elettyä uskonnollista-, poliittista- ja kulttuurista ilmapiiriä.

Uskontotiede on ennen kaikkea vertaileva tieteenala ja siksi kristinuskoon liittyviä näkemyksiä voisi verrata muiden katsomusten tarjoamien kanssa. Nykyinen tutkimukseni edustaa uskontohistoriallisen luonteensa takia vanhempaa tutkimusperinnettä seksuaalisuuden ja uskonnon välisen suhteen tutkinnassa. Muiden maailmanuskontojen mukaan ottaminen ja niissä esiintyvien näkemysten tutkimisen toisi aiheen lähemmäksi modernimpaa tutkimussuuntaa (Yip 2018, 1293). Esille nousevien tulosten vertaileminen mahdollistaisi katsomusten välisten näkemyksellisten erojen ja yhteneväisyyksien tutkimisen.

Lopuksi näen tutkimustani voivan sen tematiikan osalta jatkaa perehtymällä Lutherin näkemyksiin seksuaalirikkeiden rangaistuksista. Hänellä oli vahvoja mielipiteitä aviorikkomisen tuomitsemisesta, mutta vastaavat näkemykset eivät toistu kaikkien haureuksien kohdalla. Jatkotutkimuksellisesti voisikin olla merkittävää tutkia langetettavia tuomioita mahdollisine yksilökohtaisine piirteineen. Lisäksi koen aiheen olevan laajennettaessa tarkastelemaan, kuuluiko hänestä rankaisuoikeus siviili- tai kirkollislaille, vai ainoastaan Jumalalle.

7 Lähdeluettelo

Tutkimusaineisto

Luther, Martti

- 1983a Pöytäpuheita. Teoksessa *Valitut teokset III*, 557–574. Juva: WSOY.
- 1983b Roomalaiskirjeen luento. Teoksessa *Valitut teokset I*, 15–371. Juva: WSOY.
- 1983c Galatalaiskirjeen selitys. Teoksessa *Valitut teokset II*, 45–233. Juva: WSOY.
- 1983d Seitsemän katumuspsalmia. Teoksessa *Valitut teokset I*, 375–452. Juva: WSOY.
- 1983e Kirkon Baabelin vankeudesta. Teoksessa *Valitut teokset II*, 393–486. Juva: WSOY.
- 1983f Avioelämästä. Teoksessa *Valitut teokset III*, 197–214. Juva: WSOY.
- 1983g Vastine Latomukselle. Teoksessa *Valitut teokset III*, 255–369. Juva: WSOY.
- 1983h Saksan kansan kristilliselle aatelille kristillisen säädyn parantamisesta. Teoksessa *Valitut teokset II*, 319–390. Juva: WSOY.
- 1983i Puhe hyvistä teoista. Teoksessa *Valitut teokset II*, 237–316. Juva: WSOY.
- 1997a To the Knights of the Teutonic Order. Teoksessa W.A. Lambert (käänt.) *Works of Martin Luther Vol. 3*, 311–324. Albany, OR: Ages Software.
- 1997b A Marriage Booklet for Simple Pastors. Teoksessa P.Z. Strodach (käänt.) *Works of Martin Luther Vol. 6*, 163–167. Albany, OR: Ages Software.
- 2004 Ensimmäisen Mooseksen kirjan selitys 1–7. Helsinki: Suomen Luther-säätiö.
- 2010 *Iso katekismus*. Helsinki: Aurinko Kustannus.

Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pertti

- 2011 *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Arffman, Kaarlo

- 2006 Reformaatio – seksiä kaikille mutta vain avioliitossa. Teoksessa Minna Ahola, Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori (toim.) *Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus*, 172–188. Helsinki: Tammi.

Brundage, James A.

- 1982a Adultery and Fornication: A Study in Legal Theology. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 129–134. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- 1982b Concubinage and Marriage in Medieval Canon Law. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 118–128. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- 1982c Prostitution in the Medieval Canon Law. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 149–161. Buffalo, NY: Prometheus Books.

- 1982d Rape and Seduction in the Medieval Canon Law. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 141–148. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- 1987 Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe. Chicago: The University of Chicago Press.
- 2010 Sex and Canon Law. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Handbook of medieval sexuality*, 33–50. New York: Routledge.

Bullough, Vern L.

- 1982a Prostitution in the Later Middle Ages. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 176–187. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- 1982b The Sin Against Nature and Homosexuality. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 55–71. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- 1982c Formation of Medieval Ideals: Christian Theory and Christian Practise. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 14–21. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- 1982d The Prostitute in the Early Middle Ages. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 34–42. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- 1982e Postscript: Heresy, Witchcraft, and Sexuality. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 206–218. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- 2010 Cross Dressing and Gender Role Change in the Middle Ages. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Handbook of medieval sexuality*, 223–242. New York: Routledge.

Classen, Albrecht

- 2008 The Cultural Significance of Sexuality in the Middle Ages, the Renaissance, and Beyond. A Secret Continuous Undercurrent or a Dominant Phenomenon of the Premodern World? Or: The Irrespressibility of Sex Yesterday and Today. Teoksessa Albrecht Classen (toim.) *Sexuality in the Middle Ages and Early Modern Times: New Approaches to a Fundamental Cultural–Historical and Literary–Anthropological Theme*, 1–142. Berliini: De Gryuter.

Crawford, Katherine

- 2007 *European Sexualities, 1400–1800*. Cambridge: Cambridge University Press.

Douglas, Mary

- 2000 *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. (Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo 1966). Suom. Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.

Dundenberg, Ismo

2006 Jeesus, seksi ja harhaoppiset. Teoksessa Minna Ahola, Marjo–Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori (toim.) *Taivaallista seksiä. Kristinuskko ja seksuaalisuus*, 31–46. Helsinki: Tammi.

Elliott, Dyan

1997 Pollution, Illusion, and Masculine Disarray: Nocturnal Emissions and the Sexuality of the Clergy. Teoksessa Karma Lochrie, Peggy McCracken & James A. Schultz (toim.) *Constructing Medieval Sexuality*, 1–23. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Eskola, Jari & Juha Suoranta

1998 *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari

2010 Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat – laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*, 179–203. Jyväskylä: PS-kustannus.

Foucault, Michel

2010 *Seksuaalisuuden historia: tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Helsinki: Helsinki University Press.

Gregersen, Edgar

1993 *Seksuaalisuuden maailma*. Helsinki: WSOY.

Hirst, John

2004 Changing My Mind. Teoksessa Stuart MacIntyre (toim.) *The Historian's Conscience*, 84–93. Melbourne: Melbourne University Press.

Johansson, Warren & William A. Percy

2010 Homosexuality. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Handbook of medieval sexuality*, 155–190. New York: Routledge.

Jordan, Mark D.

1997 Homoseksualisuus, *Luxuria*, and Textual Abuse. Teoksessa Karma Lochrie, Peggy McCracken & James A. Schultz (toim.) *Constructing Medieval Sexuality*, 24–39. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Karant-Nunn, Susan C. & Merry Wiesner-Hanks

2003 *Luther on Women: A sourcebook*. Cambridge: Cambridge University Press.

Karras, Ruth Mazo

2010 Prostitution in Medieval Europe. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Handbook of medieval sexuality*, 243–260. New York: Routledge.

2017 *Sexuality in the Medieval Europe: Doing Unto Others*. New York: Routledge.

Kiviniemi, Kari

2010 Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*, 70–85. Jyväskylä: PS-kustannus.

Korpela, Joonas

2018 *Pyhän avioliiton rajat: Tutkimus eduskunnan täysistunnon sukupuolineutraalia avioliittoa koskevista puheenvuoroista 2012–2017*. Pro gradu-tutkielma, Turun Yliopisto.

Kruger, Steven F.

1997 Conversion and Medieval Sexual, Religious, and Racial Categories. Teoksessa Karma Lochrie, Peggy McCracken & James A. Schultz (toim.) *Constructing Medieval Sexuality*, 158–179. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Kunin, Seth D.

2014 Structuralism. Teoksessa Michael Stausberg & Steven Engler (toim.) *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religions*, 366–381. New York: Routledge.

Lagerspetz, Olli

2008 *Kirja maailmasta, kodistamme. (Smuts - en bok av världen, vårt hem)*. Suom. Markus Lång. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino.

Laine, Timo

2010 Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*, 28–46. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mannermaa, Tuomi

1983 *Kaksi rakkautta. Johdatus Lutherin uskonmaailmaan*. Helsinki: WSOY.

Manns, Peter

1983 *Martti Luther*. Suom. Helinä Kuusiola. Helsinki: Sley-Kirjat Oy.

Marty, Martin

2006 *Martti Luther*. Suom. Sari-Anne Ahvonen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

McDougall, Sara

2008 The Prosecution of Sex in Late Medieval Troyes. Teoksessa Albrecht Classen (toim.) *Sexuality in the Middle Ages and Early Modern Times: New Approaches to a Fundamental Cultural–Historical and Literary–Anthropological Theme*, 691–714. Berliini: De Gruyter.

McNamara, Jo Ann

1982 Chaste Marriage and Clerical Celibacy. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Sexual practises & Medieval church*, 22–33. Buffalo, NY: Prometheus Books.

Mikkola, Sini

2020 *Luther, Same-Sex Marriage, and the Evangelical-Lutheran Church of Finland: A Gender-Sensitive Historical Analysis*. *Religions* 11 (1), 48–62.

Murray, Jacqueline

2010 Twice Marginal and Twice Invisible: Lesbians in the Middle Ages. Confession and the study of sex in the middle ages. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Handbook of medieval sexuality*, 191–222. New York: Routledge.

Payer, Pierre J.

1984 *Sex and the Penitentials: The Development of a Sexual Code 550–1150*. Toronto: University of Toronto Press.

1993 *The Bridling of Desire: Views of Sex in the Later Middle Ages*. Toronto: University of Toronto Press.

2010 Confession and the Study of Sex in the Middle Ages. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Handbook of medieval sexuality*, 3–32. New York: Routledge.

Puff, Helmut

2017 Martin Luther, the Sexual Reformation, and Same-Sex Sexuality. Teoksessa Alberto Melloni (toim.) *Martin Luther: A Christian between Reforms and Modernity (1517–2017)*, 663–678. Berliini: De Gryuter.

Raamattu

Suomen evankelis–luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Pipliaseura.

Roper, Lyndal

2005 *Oedipus and the Devil Witchcraft, Religion and Sexuality in Early Modern Europe*. New York: Routledge.

Russell, Penny

2004 Almost Believing: The Ethics of Historical Imagination. Teoksessa Stuart MacIntyre (toim.) *The Historian's Conscience*, 106–117. Melbourne: Melbourne University Press.

Salisbury, Joyce E.

2010 Gendered Sexuality. Teoksessa Vern L. Bullough & James A. Brundage (toim.) *Handbook of medieval sexuality*, 81–102. New York: Routledge.

Salmesvuori, Päivi

2006 Pyhät, rippi ja mystiikka – kolme näkökulmaa seksuaalisuuteen keskiajalla. Teoksessa Minna Ahola, Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori (toim.) *Taivaallista seksiä. Kristinuskon ja seksuaalisuus*, 97–116. Helsinki: Tammi.

Salonen, Kirsi

2006 Unohtuiko siveyslupaus? Kirkonmiesten seksuaalirikkomuksista ja niiden seurauksista myöhäiskeskiajalla. Teoksessa Minna Ahola, Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori (toim.) *Taivaallista seksiä. Kristinuskon ja seksuaalisuus*, 117–138. Helsinki: Tammi.

2017 Keskiäikaisia avioliittoja. Katolisten pappien konkubinaatit. Teoksessa Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.) *Pohjoinen reformaatio*, 103–105. Helsinki: Otava

Semenya, David K.

2015 Pastoral Evaluation on the Basotho's View of Sexuality Revisiting the Views on Sexuality of Augustine, Thomas Aquinas, Martin Luther and John Calvin. *HTS Theologese Studies/ Theological Studies* 71 (2), 1–10.

Shamir, Boas & Yael Melnik

2003 Some Organizational Consequences of Cultural Differences in Boundary Permeability. Teoksessa Neil Paulsen & Tor Hernes (toim.) *In Managing Boundaries in Organizations: Multiple Perspectives*, 281–301. Lontoo: Palgrave Macmillan.

Stjerna, Kirsi

2009 *Women and the Reformation*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.

2014 Luther on Marriage, for Gays and Straights. *Seminary ridge review* 16 (2), 64–87.

Strohl, Jane

2009 Luther's New View on Marriage, Sexuality and the Family. *Lutherjahrbuch* 76, 159–194.

Sulkunen, Pekka

1987 *Johdatus sosiologiaan*. Juva: WSOY.

Tapper, Alan

2010 Is There an Ethics for Historians? *Studies in Western Australian History* 26, 16–36.

Thibodeaux, Jennifer D.

2008 The Sexual Lives of Medieval Norman Clerics: A New Perspective on Clerical Sexuality. Teoksessa Albrecht Classen (toim.) *Sexuality in the Middle Ages and Early Modern Times: New Approaches to a Fundamental Cultural–Historical and Literary–Anthropological Theme*, 471–484. Berliini: De Gryuter.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi

2018 *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Wiesner-Hanks, Merry E.

2000 *Christianity and Sexuality in the Early Modern World*. New York: Routledge.

Yip, Andrew Kam-Tuck

2018 Research on Sexuality and Religion: Some Reflections on Accomplishments and Future Directions. *Sexualities* 21 (8), 1291–1294.

*Verkkolähteet***Bicchieri, Christina & Ryan Muldoon & Alessandro Sontuoso**

24.09.2018 Social Norms. Teoksessa Edward N. Zalta (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Osoitteessa <https://plato.stanford.edu/entries/social-norms/> tarkistettu 26.10.2021

EVL

a *Yksin uskosta, yksin armosta*. Osoitteessa <https://evl.fi/tutki-uskoa/mita-uskon/luterilaisuus/yksin-uskosta-ja-armosta> tarkistettu 26.10.2021

b *Selibaatti*. Osoitteessa <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Selibaatti> tarkistettu 26.10.2021

c *Rakkauden kaksoiskäsky*. Osoitteessa <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Rakkauden+kaksoisk%C3%A4sky> tarkistettu 26.10.2021

01.02.2021 *Koronavuonna yksilön kohtaaminen korostui – kirkosta eroaminen väheni*. Osoitteessa <https://evl.fi/uutishuone/tiedotearkisto/-/items/item/37501/Koronavuonna+yksilon+kohtaaminen+korostui+-+kirkosta+eroaminen+vaheni> tarkistettu 26.10.2021

Komulainen, Jyrki

06.06.2017 *Luterilaisuus ei ole suomalainen uskonto*. Osoitteessa <https://suomenkuvalehti.fi/rajalla/2017/06/06/luterilaisuus-ei-ole-suomalainen-uskonto/> tarkistettu 26.10.2021

Syrjinta.fi

Seksuaalivähemmistöt ja yhdenvertaisuus. Osoitteessa <https://syrjinta.fi/seksuaalivahemmistot> tarkistettu 26.10.2021

THL

02.12.2020 *Sukupuolen moninaisuus*. Osoitteessa <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus> tarkistettu 26.10.2021

Yle.fi

05.10.2021 *Ranskan katolisen kirkon papit hyväksikäyttivät satoja tuhansia alaikäisiä ja kirkko peitteli jäljet, kertoo tuore raportti.* Osoitteessa <https://yle.fi/uutiset/3-12128986>
tarkistettu 26.10.2021

